

OFF. F.
3 e
2.

5.134

2
1842

Orv. E.
26
2.

205

orvos

305134

MAGYAR
ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK
P E S T E N
 TARTOTT
MÁSODIK NAGY GYÜLÉSÉNEK
MUNKAJÁZATAI.

A GYÜLÉS MEGBIZÁSÁBÓL
 KIADTÁK:
BUGÁT PÁL és FLÓR FERENCZ.

M A G Y A R
ORVOSOK ÉS TERMÉSZETVIZSGÁLÓK

PESTEN TARTOTT

második nagy gyűlésének

MUNKÁLATAI.

A GYÜLÉS MEGBIZÁSÁBÓL

kiadták:

BUGÁT PÁL és FLÓR FERENCZ.

A jelenvolt tagok neveinek saját kézronat utáni lenyomatásával.

Pesten,

Nyomt. Trattner-Károlyi betűivel.

1842.

M A G Y A R

ORVOSOK ÉS TERMÉSZETTUDÓSOK

ESTERHÁZY TÁRSASÁG

második nagy gyűlésnek

MUNKÁK TÁR

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

ESTERHÁZY TÁRSASÁG

KÖNYVTÁR

ESTERHÁZY TÁRSASÁG

A társaság tagjai részéről

Pest, 1842

Nyomt. Trattner-Károlyi helyénél

1842

TARTALOM:

Előzmények.

	lap.
Meghívás a nagy gyűlésre	1
Második felszólítás	1
Orvos-természettudományi nagygyűlés rendsora	2
Résztvett tagok névsora	3
Elnöki megnyitó beszéd. <i>Kubinyi Agoston</i>	7
A pesti Rókuskórház gyakorló orvos-tanintézetéé való átalakítása. <i>Bugát Pál</i>	10
Monographia Onychocryphoseos. <i>Valentinus Bacsó</i>	19
Uralkodó gyermekbetegségek és kancsalszem. <i>Schoepff August</i>	23
Hugykő-metszés és morzsolás. <i>Flór Ferencz</i>	27
Tüdőgyenedés biztos orvoslása. <i>Varga János</i>	35
Takár és bujafekély különbségei. <i>Neuhold Ferencz</i>	38
Morbus puerperalis et paralysis uteri. <i>Schlesinger Ignatius</i>	42
Önvíz kizárt sérveknél. <i>Neuhold Ferencz</i>	44
Fogorvosi tudomány. <i>Nedelko Demeter</i>	46
Villany-mágnesi tűnemények. <i>Jedlik Anián</i>	48
Mesterséges szénasavas vizek. <i>Jedlik Anián</i>	49
Szerem éghajlata. <i>Rumy Károly</i>	50
Kettős csillagok. <i>Albert Ferencz</i>	54
Nagyváradai fürdők <i>Grósz Ferencz</i>	58
Nógrádmegyei kövesült fa. <i>Kubinyi Ferencz</i>	67
Gömörmegyei ásványvizes tó. <i>Doleschall Gábor</i>	70
Szalamiasó készítés Magyarországhban. <i>Jurenák József</i>	74
Xanthium spinosum. <i>Georgius Streim</i>	75
Bétejező beszéd. <i>Kubinyi Agoston</i>	77

Függelék.

Nagy gyűlési alapszabályok	77
----------------------------	----

kivánó minden tag beiratáskor egy különös lapra azt is följegyezni ne terheltelessék, mely tárgyról és szabad tetszése szerint minő nyelven kívánand értekezni, hogy e végre a szükséges rendelkezések előre megtétezhessenek. — Oda terjed még végre hivatalos kérésünk: méltóztassanak tisztelt természetvizsgáló és orvostársaink minél nagyobb számmal megjelenni, s a terjedelmes természettudományok mezején fáradhatlan munkaság és kísérletek által szerzett minél több gyümölcseiket a haza oltárára letenni; de részünkről nem is kételkedünk, hogy haladó nemzetünk tudományos líjai minden igyekezetüket arra fordítandják, hogy zsenge csemeténk erős gyökeret vervén a haza javára állandóan virágozhassék és gyümölcsözdhessék. — Mi bennünket illet: főkötelességünknek tartandjuk, hogy a megjelenendő orvostermészettvizsgálói közönségnek mind a tudomány, mind a kéjelem és mulatság tekintetéből erőnkhez és tehetségünkhöz képest segédkezeket nyújtani képesek lehessünk. Pesten augusztus 4kén 1841.

Kubinyi Ágoston m. k.
alelnök.

Flór Ferencz m. k.
titoknok

A magyar orvosok és természetvizsgálók

második nagy gyűlése

a pesti magyar királyi Egyetem nagy termében folyó évi szeptember 6-dik és következő napjain tartatván: a résztvenni szándékozó felek ezennel megkérletnek, hogy ugyancsak szeptember 3 — 4 — és 5-ik napjain délelőtti 10 órától 1-ig és délután 3-tól 6-ig az új világutczában fekvő *Orvoskar* épületének ezen célra megnyitott földszini termében magokat személyesen bejegyeztetni, s belépti jegyeiket elfogadván, egy-szersmind előleges utasítást is venni sziveskedjenek.

Orvos-természettudományi

második nagy gyűlés rendsora 1841ben.

Septemb. 6-kán megnyitó és rendelkező közülés 11 órakor az egyetem nagy termében;

Septemb. 7 és 8-kán szakbeli ülések, reggeli 8. órakor, nevezetesen:

- 1.) orvossebésziek az orvoskar épületének sebészi termében;
- 2.) physicali, geographiai és astronomiai az egyetem physicali termében;
- 3.) mineralogiai, geognosiai, chemiai és gyógyszerésziek a gyógyszerészi kebel szállásán; (Seminarium piaczán, oroszlan czimű gyógyszerári épületben.)
- 4.) zoologiai, physiologiai és fűvésziek a buda-pesti orvosegyesület szállásán (kötő utca Staffenberger ház.)
- 5.) veterinarjai és gazdaságiak az egyetem logikai termében;

Septemb. 9 és 10kén bezáró közülések a szakok érdekesebb munkálatai előterjesztésével az egyetem nagy termében.

Magyar orvosok és természetvizsgálók második nagy gyűlésén résztvett tagok Névsora.

Szám	Név	Hivatal	Lakhely	Tudomány-szak
1	Mikló György	Pestvárosi főorvos	Pest	Orvos-sebészet
2	Barra István	Pestmegyei főorvos	Kis Kőrös	Vegy. Geogn. Botan. Zoolog.
3	Meczner Ágoston	Orvosdoctor	Pest	Orvos-sebészet
4	Köszeghy Benjámin	Természettvizsgáló	—	Physiologia
5	Zsigray Károly	Orvosdoctor	—	Orvos-sebészet
6	Mayer Imre	—	—	—
7	Plósz Lajos	—	—	—
8	Vagner Dániel	Vegyandocor	—	Vegytan
9	Draskovich János	Orvosdoctor	—	Orvos-sebészet
10	Gurovics Tamás	—	—	—
11	Pap Ignác	Sebészmeister	—	—
12	Schoepff August	Orvos-sebészdoctor	—	—
13	Vagner János	Orvosdoctor	—	—
14	Mokossinyi Mihály	—	—	—
15	Neuhöld Ferencz	Ezredes főorvos	—	—
16	Szabadly	Természettvizsgáló	—	Zoologia
17	Halász Gejza	Orvosdoctor	—	Orvos-sebészet
18	Jacobovich Móricz	—	—	—
19	Jurenák József	Gyógyszerész	—	Vegytan
20	Adler András	—	Eger	Vegytan, Geognosia, Physica
21	Pöllack József	—	Pest	Vegytan
22	Rumy Károly	Dr. és Esztergomi Professor	Esztergom	Physica, Oeconomia
23	Kubinyi Ágoston	Táblabíró	Nógrádmegye	Botanica, Zoologia
24	Flór Ferencz	Orvos-sebészdoctor	Pest	Orvos-sebészet
25	Kadisch Lajos	Orvosdoctor	—	—
26	Bugát Pál	Dr. és egyetemi Professor	Pest	Orvos-sebészet, Physiologia
27	Kubinyi Ferencz	Táblabíró	Nógrádmegye	Geol. Geogn. Mineral. Zoolog.
28	Irinyi János	Chemicus	Pest	Vegytan
29	Eckstein Fridrik	Orvosdoctor	—	Orvos-sebészet
30	Csákányi Alajos	—	—	—
31	Huliman Pál	kir. kincstári főorvos	Szigeth Marmaros	—
32	Gömöry Károly	Gyógyszerész	Pest	Vegytan
33	Engel Sándor	Szepesmegyei főjegyző	Lócse	Mineralog. Geognos.
34	Boor Sámuel	Gyógyszerész	Pest	Vegytan
35	Herman János	Baranyamegyei főorvos	Mohács	Orvos-sebészet
36	Kanya Pál	Professor	Pest	Mineralogia
37	Farkas Ferencz	Táblabíró és ügyvéd	—	Physica
38	Schedius Lajos	kir. tan. és egyetemi tanító	—	—
39	Pauer Leopold	Természettvizsgáló	—	Mineralogia

Szám	Név	Hivatal	Lakhely	Tudomány-szak
40	Schlesinger Ignác	Orvosdoctor	Pest	Orvossebészet, Mineralogia
41	Bene Ferencz ifjabb	—	—	—
42	Rechnitz János	Orvosdoctor	—	Orvossebészet
43	Nagy Károly	Szemorvos	—	—
44	Agnelly Ferencz	Gyógyszerész	Szolnok	Chemia, Zoologia
45	Justh Ferencz	Sebészmeister	Hunczdorf Szep. m.	Orvossebészet
46	Hunyady László	Orvosdoctor	Pécs	—
47	Hunyady János	—	Pest	—
48	Akkerl József	—	—	—
49	Schuler Móricz	—	Buda	—
50	Goldschmidt József	Sebészmeister	—	—
51	Esser Károly	Gyógyszerész	N. Kőrös	Chemia
52	Lenhossék József	Orvosdoctor	Pest	Orvossebészet
53	Grósz Fridrik	Orvos-sebészdoctor	N. Várad	Orvosseb. Mineralogia
54	Jedlik Anián	Dr. és egyetemi professor	Pest	Physica
55	Jacobovics Filep	Orvosdoctor	—	Orvossebészet
56	Szöke Zsigmond	—	Szerednye Ungvár	—
57	Czirbusz István	—	Pest	Vegyten
58	Tessényi Zsigmond	—	—	Orvossebészet
59	Davidá Sándor	—	—	—
60	Juhos Gyula	Felső Magy. bányászigazgató	Lőcse	Mineralog. Geognos.
61	Schönwiefner Mihály	Ügyvéd	—	Mineralogia
62	Jónás József	Politikai tudományok prof.	Pécs	Physica
63	Piskovich János	Orvosdoctor	Pest	Orvossebészet
64	Aizinger András	—	Buda	—
65	Schulhof József	—	—	—
66	Elsasser Ferencz	—	Pest	—
67	Sihulsky Fridrik	Tornamegyei főorvos	Kassa	Botanica
68	Lóstainer Antal	Sebészmeister	Pest	—
69	Terhes Benjamin	Orvosdoctor	Tokay	Botanica
70	Bende Péter	Táblabíró	Rátót	Botanica, Zoolog. Physiolog.
71	Karafiát Gusztáv	Ügyvéd és gazda	Pest	Botanica, Gazdaság
72	Horváth József	Hontmegyei főorvos	Báth	Orvosseb. Mineralog. Botan.
73	Lósz Antal	Baranyamegyei seborvos	Pécs	Orvossebészet
74	Sipőcz Ferencz	Gyógyszerész	Pest	Vegyten
75	Tarczay Lajos	Természettani professor	Pápa	Physica
76	Vránits Ignác	Gyógyszerész	Pest	Vegyten
77	Vajda Péter	Természetvizsgáló	—	Botanica
78	Ilovay Pál	Sebészmeister	—	Orvossebészet
79	Pajtényi Sándor	Országos pénztárnok	Buda	Physica
80	Hepesváry Antal	Ügyvéd	Pest	Gazdaság
81	Taubner Károly	Evang. Pap és igazgató okt.	—	Physica
82	Bacsó Bálint	Orvos-sebészdoctor	Debreczen	Orvossebészet, Vegyten
83	Fortmeyer József	Szepesmegyei főorvos	Lőcse	—
84	Schenk Károly	Sebészmeister	Pest	—
85	Burghardt Ferencz	Tábori főorvos	—	—
86	Staffenberger Alajos	Gyógyszerész	—	Vegyten
87	Péczezy József	Történeti professor	Debreczen	Physica
88	Zsoldos Ignác	Veszprémi főjegyző	Veszprém	—
89	Stettner György	Jogtanító	Pápa	—
90	Szép György	Orvosdoctor	Pest	Orvossebészet

Szám	Név	Hivatal	Lakhely	Tudomány-szak
91	Grósz Filep	Orvosdoctor	Pest	Orvossebészet
92	Nedelko Demeter	—	—	—
93	Peschke Ferencz	—	—	—
94	Csatskó Imre	kir. jogtanító	Győr	Physica
95	Sztanojovits Lázár	Physikai segéd	Pest	—
96	Pólya József	Orvosdoctor	—	Orvossebészet, Botanica
97	Egger Eduárd	—	—	—
98	Schöfft Károly	—	—	—
99	Oken Alajos	Gyógyszerész	Ráczevi	Botanica
100	Ercsey Imre	Orvosdoctor	N. Várad	Orvossebészet
101	Oesterreicher Eduárd	—	Pest	—
102	Máár János	Sebészmeister	N. Várad	—
103	Feichtinger Sándor	Esztergommegyei t. főorvos	Esztergam	Mineralogia
104	Krakoviczer József	Gyógyszerész	—	Vegyten, Mineralog.
105	Quapill János	Orvosdoctor	Pest	Orvossebészet
106	Streitt Vilhelm	—	—	—
107	Horváth József	—	—	Orvosseb. Vegyten
108	Grosz Ferencz	—	—	—
109	Réczey Imre	—	—	—
110	Glatter Eduárd	—	Zloczow	—
111	Saphir Zsigmond	—	Pest	—
112	Bolla János	Elemi Iskolatanító	Sz. György	Botanica
113	Terzy Emanuel	Orvosdoctor	Pest	Orvossebészet
114	Mihalovits István	—	—	—
115	Kornely Mátyás	—	—	—
116	Hollman József	Gyógyszerész	Buda	Vegyten
117	Grünberg Ferencz	—	Pozsony	—
118	Müller Godofrid	Törvénytanár és ügyvéd	Pest	Physica
119	Walla Ferencz	Orvosdoctor	—	Orvossebészet
120	Cziegler Ferencz	—	—	—
121	Preis Alajos	Gyógyszerész	—	Vegyten
122	Erős Lajos	Somogym. Allatorvos	Böhönye	Veterinaria
123	Trandaphill Kozma	Orvosdoctor	Pest	Orvossebészet
124	Höszl Vilmos	Gyógyszerész	—	Vegyten
125	Kiss Balint	Művész	—	Geologia
126	Lonovich Miklós	Orvosdoctor	Bihar	Orvossebészet
127	Kováts Fridrik	—	N. Várad	—
128	Albert Ferencz	Dr. és csillagászati segéd	Gellérthegy	Physica, Astron.
129	Marschal Márton	Pestvárosi t. főorvos	Pest	Orvossebészet
130	Barta Károly	Orvosdoctor	—	Physica
131	Göcz Ferencz	Gyógyszerész	Buda	Vegyten
132	Schmidt János	Pestmegyei főorvos	Pest	Orvossebészet, Physica
133	Frommhold Károly	Orvosdoctor	—	—
134	Divéky Antal	Árnyamegyei főbíró	Alsó Kubin	—
135	Jabobovich Antal	Orvosdoctor	Pest	Orvossebészet, Botanica
136	Würtzler Vilmos	Gyógyszerész	—	Vegyten
137	Klein Mihály	Komárommegyei főorvos	Komárom	Orvossebészet
138	Patachich Károly	Orvosdoctor	Buda	—
139	Bernheim Leopold	—	Bécs	—
140	Doleschall Gábor	—	Pest	Mineral. Botan. Orvosseb. Vet.
141	Pragman Jakab	Sebészmeister	—	Orvossebészet

Szám	Név	Hivatal	Lakhely	Tudomány-szak
142	Páray János	Orvosdoctor	Pest	Orvossebészet
143	Porák Antal	Tábori főorvos	—	—
144	Brachfeld Miksa	Sebészmester	Buda	—
145	Pluhovszky Ferencz	Pestvárosi t. főorvos	Pest	—
146	Kresz Károly	Sebészmester	—	—
147	Lumniczer Károly	Orvosdoctor	—	—
148	Pongrácz Mihály	Nógrádm. főorvos	Losoncz	—
149	Okolicsányi József	— biztos	—	Mineralogia
150	Tóth Mihály	Ref. Lelkész és oktató	—	Physica
151	Freytag József	Orvosdoctor	Aszód	Orvossebészet
152	Halász Antal	—	Pest	—
153	Lövy Ignác	Természetvizsgáló	—	Mineralogia
154	Szójka Sámuel	Táblabíró	Nógrád	Zoologia
155	Farkas János	Sebészmester	Fehérmegye	Botanica
156	Stern Móricz	Orvosdoctor	Pest	Orvosseb. Vegytan
157	Pirkler Antal	—	Gyöngyös	—
158	Anvander János	Gyógyszerész	—	Vegytan
159	Pap Ferencz	Orvosdoctor	Mező Túr	Orvossebészet
160	Leifer János	Gyógyszerész	Eger	Vegytan
161	Schlesinger Sámuel	Orvosdoctor	Fülek Nógrád	Orvossebészet, Geognosia
162	Gegő Elek	Sz. Ferenczrendi áldozó Pap	Szombathely	Physica
563	Streitt János	Orvosdoctor	Pest	Orvossebészet
164	Wanyek János	—	—	—
165	Marikovszky Gustáv	Gömörmezei főorvos	Rimaszombat	—
166	Patzek Móricz	Orvosdoctor	—	—
167	Jankovich Miklós	Több t. társaságok tagja	Pest	Geognosia
168	Fekete Károly	Orvosdoctor	Eger	Orvossebészet
169	Kupeczky Alfons	Professor	Esztergom	Physica
170	Kollár Amand	—	Pozsony	—
171	Braun József	Gyógyszerész	Sz. Fehérvár	Vegytan
172	Stockinger Tamás	Orvossebészdctor	Pest	Orvossebészet
173	Piday János	Orvosdoctor	Buda	—
174	Pekár Lajos	Lelkész	Losoncz	Physica
175	Havas Ignác	Tolnamezei főorvos	Tolna	Gazdaság, Orvossebészet
176	Nagy Ferencz	Mérnök	Esztergom	Physica
177	Imhof György	Orvosdoctor	Somogybul	Orvossebészet
178	Schvarczel József	Komárommezei főorvos	Tata	—
179	Stürmer Gábor	Cs.kir.gyógyszerészi tisztvis.	Pest	Vegytan
180	Posgay János	Sebészmester	—	Orvossebészet
181	Feuerer Ferencz	Hevesmezei főorvos	Szolnok	—
182	Polák Ignác	Mosonmezei főorvos	M. Óvár	—
183	Boczkó Dániel	Táblabíró	Békés	Vendég
184	Kamenszky István	Esztergami főorvos	Esztergom	Orvossebészet
185	Francz Alajos	Orvosdoctor	Pest	—
186	Ivanovich András	—	—	—
187	Vogel Károly	Gyógyszerész	—	Vegytan
188	Posta István	Orvosdoctor	Kecskemét	Orvossebészet
189	Salzer József	—	Pest	—
190	Beöthy Zsigmond	Komáromi aljegyző	Komárom	Physica
191	Rácz Alajos	Pestmezei seborvos	Gödöllő	Orvossebészet
192	Laszlávik Ödön	Barsmezei főorvos	Léva	—

Szám	Név	Hivatal	Lakhely	Tudomány-szak
193	Schönbauer József	Orvosdoctor	Pest	Orvossebészet
194	Varga János	—	Ráczkévi	—
195	Schurm János	—	Pécs	—
196	Staiger Agoston	kir. Bányász	Marmaros Sziget	Mineral. Vegytan
197	Báró Pongrácz József	Cs. kir. tanácsos és kamarás	Pozson	Physica
198	Gróf Zay Károly	Cs. kir. kamarás	—	—
199	Streim György	Szeremi főorvos	Vukovár	Geognos. Gazdaság
200	Balogh Pál	Orvosdoctor	Pest	—
201	Zomboresevits Vincze	Szabadkai főorvos	Szabadka	Orvossebészet
202	Lengyel Samu	Táblabíró	Rimaszombat	Physica, Botanica
203	Nagy József	Kir. kamarai főorvos	Oravicza	Orvossebészet
204	Mannó Alajos	Gyógyszerész	Pest	Vegytan
205	Steiner Sándor	Zempléni főorvos	Újhely	Orvossebészet
206	Id. Gr. Teleky József	—	Erdély	Vendég
207	Baumgarten N.	Cs. kir. tanácsos	Bécsből	—
208	Viszánik János	Kórházi r. orvos	—	Orvossebészet
209	Szabó János	nyug. Országos szemorvos	Pest	—
210	Benyovszky Péter	Táblabíró	—	Vendég
211	Frivaldszky Imre	Orvosdoctor	—	Zoologia, Botanica
212	Schedel Ferencz	—	—	Physiologia

Kubinyi Ágoston alelnök megnyitó beszéde.
Tekintetes és Nagyrődemű Orvosi s természetvizsgáló
Közönség!

Különösen örvendek, hogy a tekintetes és nagyrődemű közönséget illy nagy számmal, s fris jó egészségben e derült napon idvezelhetem. Valamint igen sajnálom, hogy rendes elnökünket, nagyságos Bene Ferencz királyi tanácsos urat, kinek szelid vezérlete, mely tudománya, nagy tapasztalata, s tisztessége személye mindnyájunk keblét meghatotta, körülményei miatt akadályoztatván, helyemen nem tisztelhetem, így más részt különös szerencsémnek tartom, hogy a t. közönség kegyéből mint helyetese némi szolgálatokat tehetek.

A nemzetek nagyobb része köznépből állván, mellynek anyagi és szellemi jóléte régi tapasztalásnál fogva az egész nemzet virágzását legfőképp emelvén, szükség, hogy minden igazán mivelt polgár ennek kifejtésén törekedjék.

Hazánkban az orvosi és természetvizsgálói összejövetelek czéla a személyes ismeretség és természettani új fedezések közlése lévén: főfeladatunk legyen, hogy ezek hasznáiban mindenki részesülhessen. I szerint tehát oda fordítsuk figyelmünket, hogy sok tekintetben elhagyatott népünk is munkálodá-

sunk hasznát vehesse. Mivel nem elég csak tudósokat nevelni, és hasznosban részesíteni, hanem emberi s felebaráti kötelesség a tudatlant s elhagyatottat is ezekbe fogalmához képest beavatni. E szerint kettőre kívánom édes hazám nagyérdemű orvosit s természetvizsgálóit felhívni:

1. hogy a természettan népünkkel is fogalmához képest ismértessék meg.
2. hogy a gyógyításmód, melly ezzel némi összeköttetésben van, ezután reája nézve czélirányosabban alkalmaztassék.

A mi az elsőt illeti: a természettan egyik a legszükségesebb tudományok közül; mért nemde e tudomány roppant előhaladásának köszöni gyarait s kereskedését Anglia, kézi mesterségeit Belgium s Hollandia, mezzei gazdaságát s híres gyógyászatát a széles német s franczhoz, végezetre világszerte tisztelt bányászisméreteit édes hazánk? nemde e tudománytól vár még roppant fölfedezéseket az emberi elme? szóval nemde ennek rendes tudásával és czélirányos használatával történhetik az anyagi kifejlődés? Fájdalom többek közt épen ez a tudományok azon osztálya, melly eddig édes hazánkban, kivált a népiskolákban leginkább elhanyagoltatik, mivel vagy épen nem tanítatik, vagy némelyek által rendszerezve, de renden kívül és így nem a gyermek fogalmához alkalmaztatva, sőt mesékben is, mellyek a gyermek elméjét csak haszontalan s gyakran káros ingerlésbe hozzák, adatván elő. Legtöbben nagyobb részt elhagyván a honi termékeket, leginkább csak a kül tartományiakkal foglalkodtatják az ifjuságot, minek az a káros következménye, hogy hazáját nem ismervén a gyermek, elméje inkább szít a külföldhez, mint tulajdon hazájához. Legszükségesebb a gyermekkel a természettanban elébb azokat megismértetni, mellyek legközségebbek, s közel vannak ő hozzá helyezve, s csak ezek tudása után indulhat a tanító a külföldi tárgyakra. Mindenek előtt szükség a gyermekkel kiváltkép megismértetni a káros és hasznos természetani tárgyakat; p. o. iratassanak össze számára a mérges növények és gombák, valamint szinte mérges ásványok és állatok, természet utáni festvényekkel. Nem különben irassanak le a három természetani ország gyógyszerári és technikai legszükségesebb tárgyai, s ezek növendék népünkkel fogalmához képest ismértessék meg. Tanítassék a Physica, Geometria, Mechanica, Oeconomia, s az olly káros és veszedelmes babona ellenkező példák által irtassék ki.

Igen czélszerűnek látnám még, ha minden népiskolában lehetőségig a természettan legfőbb tárgyai le is volnának festve, a gyermekek előtt mindennapi látásul a falon függendők; mi által az unalmas és fárasztó könyvnélküli tanulás, a hosszas és kedvetlen határozások kikerültethetnének. Tudok példát, hogy a pór gyermek; melly nagy fáradsággal könyv nélkül az elefánt leírását megtanulta, de mivel sem lefestve sem természetben ezt nem látta, először pillantván meg a mezőn szamarat, ezt elefántnak gondolta. — A mennyiben pedig ez az ásványok országával meg nem történhetnék, (mivel a köveket számtalan festési próbák után is tökéletesen lefesteni nem lehet) szerethetnék az iskola számára lehetőségig egy kis kögyűjtemény.

Minden esetre pedig mulhatlanul szükséges volna, ha a népiskolák tanítói, kik fájdalom hazánkban, részint a rossz fizetés, részint pedig hivatásukra előre nem készültök miatt, többnyire tudatlanok, köz költségeken felállítandó képző intézetekben, (praeparandiákban) népoktatókul neveltetnének. Melly intézetekben többek közt a természettant is nagyobb kiterjedésben halgathatnák. — Hogy pedig ez czélirányosan történhessék, igen jó volna, ha minden ilyenmű hazai intézetekben, mellyek a nagyobb gymnasiumokhoz könnyen csatoltathatnának, ásványgyűjtemény, fűvészkert, egy kis zoologicum valamint physikai cabinet állittatnék föl. A kiképezendők tanulhatnák itt többek közt a gazdaságtant, technológiát, mechanikát, geometriát és physicát is. Az eképpen elrendelt intézetekből kijött, és tanítónak kiképzett ifiútól, ha még jó fizetést is kapna, méltán többet lehetne kívánni; mint jelenleg sok 12 fl. 12 kila buza, 2 pár csizma esztendei fizetést húzó, egyébiránt asztalos, szabó, vagy csizmadia mesterséget űző oktatótul, ki ezen fölül még helybeli jegyzői; kántori, vagy harangozói hivatalt is visel. — Valóban ideje már valahára, hogy hazánkfiak, kik a haladást olly annyira szívükön hordják, s folyvást emlegetik, tetteleges munkátadásuk által is, a népnevelésre több gondot fordítsanak.

Mi a másodikat t. i. népünk ép egészségben való tartását s illetőleg czélirányos gyógyittatását illeti, ez iránt nézetimet, bár nem orvos, de még is e tárgyban némi tapasztalásokat szerzett meg; e tisztviselő s polgár létemre; bátorkodom a nagy érdemű orvosit, s természetvizsgáló közönséggel közölni.

Milly szomorú állapotban van jelenleg édes hazánkban népünk egészségi állapota, azt kiki közlünk, ki a megyei dolgok folyamatát bővebben isméri, átláthatja. A törvényhatóságok el vannak látva ügyes fő és rendes seborvosokkal, kik vagy az illető adózó beteg által hivatnak meg, vagy a megyei tisztviselő által küldetnek ki. Az orvos gyakran egy kis gyomorfájás vagy más csekélyebb betegség vizsgálata végett, a tisztviselő által 4, — 5 mértföldnyire kiküldetvén, hasztalan fáradoz, mivel már megjövetelekor a meggyógyult beteget hon sem találja. Gyakran távollakó adózó nagy beteghöz hivatván, gyógyszer

rendel nékie, de mivel a nagy távolság miatt, különben is el lévén foglalva, őt többé alig láthatja, és így betegsége változásait s folyamatát nem ismérheti, sokszor csak házatól rendel szereket, mellyeket a beteg, mivel várakozásának, (hirtelen kívánván meggyógyulni) mindjárt meg nem felelnek, bizodalmat az orvos iránt elvesztvén, kiönti, s végtére is kontár vénasszony kuruzsolására adja magát, ki gyakran a beteget babonás és rosszul használt szereit által vagy örökös koldussá teszi, vagy épen a világból ki is küldi. — Számtalanszor történik az is, hogy az orvos akkor hozatik a beteghöz, midőn már haldoklik. E szerint gyakran három fertály idejét haszontalan utakban tölti, az előfogatokkal, a házi pénztár költségére rendelt, de gyakran be nem vett, vagy rosszul használt szerekekkel, a megyének s betegnek nem akarva is kárt, magának pedig idővesztést s haszontalan fáradságot okoz. —

Igy van az tettes és nagy érdemű orvosi s természetvizsgáló közönség, s mind ennek ki az oka? talán az orvosi rend? koránsem, — a törvényhatóságok nagy részt magok. — Mindezeket könnyen segíthetnének, ha a mint nem kétlem, tiszta szándékunk és akaratunk volna. Fogadjuk el kérem a külföldiek, kivált Poroszok egészségi állapot rendszerét, fogadom, hogy czélirányosan fordított költséggel, s kevesebb fáradsággal jobb lesz adózó népünk egészségi állapota. Mindenek előtt szükség:

1. Hogy minden megyében egy egészség állapotjára ügyelő állandó biztosság (commissio sanitatis) állittassék fel, s ez egy igazgatóból, néhány értelmes táblabíróból, a főorvosokból, egy két tisztviselőből, s egy jegyzőből álljon, főkötelessége leendvén:

a) arra ügyelni, hogy az illető orvosok és gyógyszerészek a n. méltóságú helytartó tanács által kidolgozandó kötelességi rendszerrel legyenek ellátva, s annak hiven megfeleljenek.

b). Minden igyekezetét arra fordítsa, hogy inkább előztessék meg a nyavalya, mint gyógyittassék, kövessen el mindent, hogy népüktől a fájdalom! mái időben olly annyira elszaporodott ragadó nyavalyák elhárítsanak, s azon régi római közmondásnak, „nos progenies mala dabimus vitiosorem“ fáradságtalan szorgalma által gát vetessék.

c). Kiirthatásul ismerkedjék meg a nép babonájával, azonkívül mostani gyógyítás módával, s a mennyiben ez jónak elismértetnék, azt a nép javára köz hirül tévén, értelmes kezek által használtassa, az ártalmas és veszedelmes módokat irtsa ki. A kontár kuruzsolók káros foglalatosságát tiltsa el, s ellenkező esetben ezeket büntesse meg.

d). Ügyeljen fel arra, hogy a gyermekek az oltásban el ne maradjanak, az orvosi vizsgálatok rendesen történjenek, a nép eledele és itala általánosan tiszta, s minden káros részekről ment legyen, a szabad életű beteg személyek ne üzetessenek ki egy helyről másira, mint fájdalom sok helyen szokás, hanem kórházilag gyógyittassanak ki. A temetők czélirányosan rendeltessenek el. A falusi bábák az illető seborvosoktól oktatást vegyenek. Reá bizván szinte ezen biztosságra a gyógyszerárak gyakori meglepő vizsgálatát, s arra felügyelését, hogy a szerek frisek nem avultak legyenek, s rendes árszabás szerint árultassanak. Mind ezeket s még több kötelességet bizván ezen biztosságra, egyszersmind óhajtanám, hogy fertály évenként a megyének az egészség állapotáról tudósítást adjon, bővebb rendeleteit elvárván.

2. Mulhatlanul szükségesnek tartom, hogy minden megyében kiterjedéséhez képest az adózó nép számára több helyen kórházak állittassanak. Véleményem szerint mindenütt, hol a rendes seborvos lakik, kire a gyógyítás bizathatik olly formán, hogy lehetőségig vagy szállása épületében vagy legalább ahhoz közel legyen helyeztetve. Láttassék ez el egy borbélylyal, s a szükséghez képest több betegápolóval. Közel ehez szükség volna fákkal kiültetett mulató kertre, melly a betegek enyhülésére, a rendes seborvosnak pedig konyha vagy gyümölcs kertül is szolgálhatna. Czélra vezető volna, ha a gyógyszerár is helyben vagy legalább közel léteznék. Élelemről az ide rendelt borbély gondoskodhatnék. Az ekkép elrendelt kórházakba csupán a nagy betegek, vagy nyavalyában szenvedők vétetnének be. Értetődvén, hogy más adózó betegek az eddigeni mód szerint láttathatnának el az illető orvosok által. A főorvos kötelességében állana legalább minden két hétben az ekkép elrendelt s kormányja alatt lévő kórházakat megvizsgálni; az állandó egészségi biztosság pedig, mellyre a fő felügyelés bizatnék, minden fertály évben szemlélné meg. — Tökéül, mellyből ezen intézetek felállittathatnának, szolgálhatna:

1. A honi pénztár egy része, tudniillik az eddigi tisztí fuvar sorába vett orvosi fuvarok fele, és az adózó nép részére gyógyszerekre költött öszveg fele, más felét eddigi mód szerint a hon gyógyítandó betegek szánván. Tudva van, hogy ezen költségek a megyékben esztendőnként több ezerre mennek.

2. Egyes nagylelkű adakozások, s e czélra adandó mulatságok jövedelmei.

3. A nemesi rend által e végre esztendőnként fizetendő bizonyos pénzbeli mennyiség, melly az országgyűlés által, (bucsut vévén már valahára e tekintetben a partis primae nonustól) egy közintézetekre szánandó nemesi pénztárból rendeltethetnék el.

Hiszem, sőt meg vagyok abban tökéletesen győződve, hogy az ekkép elrendelt tanítás és gyógy-mód édes hazánkban elhagyatott szegény köz népünket mind szellemileg, mind anyagilag mivelni, egészségét pedig országunk javára s hasznára jobban fogja fenntartani mint eddig.

S ezek azok, miket a nagy érdemű orvosi természetvizsgáló közönségnek, szives elfogadás, s lehető sikereltetés végett szerencsém vala előadni.

A pesti Rókuskórház gyakorló orvos-tanintézeté- való átalakítása.

BUGÁT PÁL

egyetemi tanártul.

Az orvosi tudományban csaknem annyi — ha nem több — művészi, — sőt valóságos kézművesi — mint tudományi lévén, a tanuló orvosnak, hogy valódi orvos lehessen, sokat kell látni, hallani, szagolni, ízlelni, tapogatni; sokat kezeivel véghöz vinni. — A míg nekünk olly intézetünk nem leszen, mellyben évenként nagyobb számmal országunk szükségét pótlendő Pesten összeseregleni szokott tanítványaink mind a mondottakat véghöz nem vihetik, addig mi, bár nagy-tudományu theoreticus orvosokat nevelünk is, de oskoláinkból soha kész ügyes practicus orvosok nem kelendenek ki; mert ámbár sok dolgokat szóval le lehet is írni, vagy előadni, és a tanuló feszített phantasiával utól is éri valamikép azokat: de valamint a képirat soha voltaképp utól nem érheti a természetet; úgy a szó még inkább csak igen tökéletlenül adhatja elő a valót; honnét az egyedül könyvből, és szó után, tárgy nélkül tanulónak gondolatai, eszméi kivétel nélkül, ha nem hibásak is, minden bizonyonnyal hiányosak; mert, hogy mindennapi példával éljek, képzelejünk magunknak egy csizmadia mestert, ki inasát elővévén, a nélkül, hogy ennek valamit mutatna, és a nélkül, hogy ez valaha csizmát varrni csak látott volna is, azonnal elkezdené őt, mesterségét három évi pályára osztván, a csizma varrásra theoretice tanítani, az első évben az összeszerkesztendő anyagszerekről t. i. a bőrről, kéregről, dratváról, zsinórról, és csirizről; a másodikban az anyagok feldolgozására szolgáló eszközökről, u. m. az árról, a mustárról, a töről, dikisről, kerekítőről, fordítófáról, lábszifuról; a harmadikban végre a célérésre szolgáló anyagok eszközökkel feldolgozásáról tudományos értekezéseket, előadásokat tartani, — mert ezt tenni, a csizmadiamesterséget szinte emigy tanítani, hogy minél terhesebbé válván, annál méltóságosabb is lehessen, miért ne lehetne? — azt kérdelem most, valjon hány esztendőre volna a mesternek szüksége, hogy inasát megtanithassa? én úgy hiszem, hogy tíz évig tartott praefectio után sem tudna inasa csak középszerű csizmát is varrni; s azt az ügyetlenséget látni, mellyel anyagszereivel, eszközeivel bálnék, valóban a legmulatságosabb volna! holott egyedül csak látván is az inas a legényt és gazdáját csizmavarásban fáradozni, lassanként magamagától is megtanulja mesterségét pár év alatt; hátha még mestere a mesterség nehezebb fogásait és fortélyait szóval, és mutogatással is megfejtí, akkor bizonyonnyal az ügyes gyerekek fél évnél több nem kell, hogy csizmát varrni ügyesen tudjon. — Így van a dolog honunkban orvostudományunkkal is; mert ámbár vannak practicus intézeteink, de ezek egy részről olly szűkek, hogy tanulóink alig, vagy éppen nem férnek meg bennök, s inkább csak a tanítók magok további kiképzésére, gyakorlására — némellykor tán fitogatására is — szolgálnak, mint a tanuló kiműveltetésére; mert hogy még egyszer az előbbeni példát felhozzam, mit használna az a csizmadiainasnak, ha ő, maga semmit sem látván, mindig csak gazdáját látna dolgozni? ilyenek a mi intézeteink is, mellyekben a tanuló csak néz

mindig, de maga soha sem teszen semmit; honnét a gyógytanulónak, igazán vévén a dolgot, két intézetre volna szüksége; mellyeknek egyikében theoriai elveit más által tellyesítetve kellene látnia, és így lassanként maga szárnyára előkészítettnie, a másikban pedig jobbadán maga kezére bízva (ne hogy nagy bakokat lőjön) más igen ügyes practicus orvos, nem annyira vezetése, mint inkább felvigyázása alatt magamagának kellene theoriai és practicaai ügyességét bebizonyítani; legalább azon kóreseleteknek, mellyek pro admissione ad rigorosum a candidatus által leírva szokattak beadatni, ekképp kellene orvosoltatniok; mit ha már a belső betegségekre nézve is követelünk, azt a külsőkre nézve annál inkább megkívánhatjuk.

A practicus tanító orvosnak jelen intézetünkben nem lévén a kóreseletek csekély számában válogatni alkalmá, gyakorta az történik meg, hogy a melly betegségnek a pathologia specialisban tett leírását a tanuló hallgatja; az ennek a valóságban megfelelő kórképét vagy soha sem látja, vagy annyira elmarad e két lény egymástul, hogy a tanuló agyában — minék történni kellene — egymást nem compenetrálhatja; mikből eléggé kitetszik, hogy a tanítóknak, illőleg akarván tanítani, és a tanulóknak, kellőképp kívánván magokat kiművelni, tág helyre, és minél több betegekre vagyon szükségök.

Az orvosi tanrendszerrel szólván egy alkalommal az orv. tárban, az orvosi tanpályát 4 csaptra (cursusra) osztottam. A harmadik emeletre a különös kór- és gyógytant, nem különben a belső betegségeket illető kórodai gyakorlatokat readelvén, ezen utolsókra nézve azt kell megjegyeznem, hogy ezen pályára ereszkedvén a tanuló, neki itten csak lassanként kell haladnia, azért itt lelkét sokféleséggel előlni nem akarván, nem sok beteg szemmel tartására, hanem igen tanúságos esetek kiszemelésére (t. i. mellyek az egyes betegségeket legtisztábban ábrázolják, tehát mellyek nem complicatusok) vagyon szüksége; mert valamint az első hangdarabját rosszul betanulóbul soha nagy hangművész, a mindenféle kapkodó, becsületesen egy darabot sem végző rajzóbul soha híres rézmetsző vagy főtész nem válik; úgy a kóreseletek sokféleségével egyszerre előtt tanulóból is soha nagy kórbuvar nem leszen. Az intézetnek tehát úgy kell elrendelve lenni, hogy a tanító instructivus eseteket egy nagyobb kórházbul választhasson, betegein (főképp a lábadozókon) mihelyt tanúságosoknak lenni megszűntek, azonnal árébb adhasson. — De hát így vannak-e ezen dolgok elrendelve jelenben nálunk? nem biz az uraim! hanem mint a sors vak játéka hozza magával, a szerint vétetnek föl ez osztályba a betegek, kik ezen kívül még, miután tanúságosak lenni megszűntek is, az intézet és tanuló nagy kárára gyakorta hónapokig foglalják el más instructivusabb esetek helyeit. — Ezen intézetnek tehát minden esetre egy nagy kórházzal kellene összeköttetésben állani, részint, hogy a tanító az által a különös kór- és gyógytanban épen előadott betegségnek megfelelő beteget a nagyszámu kóreseletek számából — mennyire lehet tiszta példányokat választhasson; részint, hogy a tanúságosoknak megszűnt kóreseleteken annak idejében árébb adhasson.

Főlebb azt is említettem, hogy a belső betegségek gyógyítására nézve, miután az előbbeni fokozaton tanítója által vezetettve átesett volna a tanítvány, hogy practicus járatosságát bebizonyítsa, a maga kezére hagyva (a beteg életébe kerülhető szarvas hibák elmellőzése végett) egy más practicus orvos felvigyázása (tehát nem vezetése, utmutatása mellett) magának kellene, mielőtt rigorosumokra bocsátatnék, három betegség orvoslását véghöz vinni, mellyek leírva s a felvigyázó orvos által aláírva, és a rigorosumot tartók collegiumától revideálva (sőt ha szükség vissza is vetve) lennének a rigorosans candidatusnak suprema sine qua nonjai.

Mi a rigorosumot tartók collegiumát illeti, az egyetemes orvostudományra nézve, énezt nem magok a competens tanítók által szeretném eltartatni, részint azért, hogy a rendes tanítók ne calculálhatnának arra (mint jelenben) milly tárgyról, milly modorban fog a rigorosans kérdeztetni, és így tanítóink jobban összeszednék magokat, hogy minden szükséges tárgyakat a legtökéletesebben előadjanak; részint, hogy a rigorosumokból bekerülő taksák mintegy fizetései lennének az épen fizetés nélküli, vagy igen mérsékelt fizetésű rigorosum tartók collegiuma tagainak. — Én a rigorosumot tartók collegiumának tagait a különös practica orvosi tudomány tanításával foglalkozó tanítók számából szeretném választani, t. i. kik az egyetemes orvostudományon kívül a magok szakait illető tárgyban mind anatomice, mind physiologicce, mind comparative járatosok lévén. sőt a magok szakbeli betegségeiknek megfelelő gyógyszereket is minden oldalról ismervén, alkalmasok volnának a rigorosansok szigorú kikérdésére, mellyek hogy annál nagyobb szigorúsággal tartatnának, a visszavetett rigorosans másodszori kikérdésért tőle újra fél taksát venni megengedném, minek azon jótékony következtetését reményleném, hogy egy részről a rigorosans, ne hogy rigorosumában megbukjék, jobban összeszedné magát, más részről pedig a collegium tagjaira új díj várakozván, ők nem hogy irtódzanának a visszavetett másodszori kikérdéstől, sőt inkább kapva kapnának rajta, mi ugyan, ámbár a lélekbe tekintve, nem szép, mert az illy galád haszonlesés valóban undorító, de az ügy (vagyis a rigorosumok, azaz tudományunk lehetséges

tökélyre való vitelének ügye) minden bizonnyal nyerne; már pedig bár mellyáron, csak az ügy nyerjen, az végre csaknem mindegy.

Az én orvosi tanrendszert illető tervem szerint az illy közönséges, vagyis egyetemes orvosul kellene a különösnek lenni az által, hogy alapítván egy országos intézet, ebben az egyetemes orvostudomány minden egyes ágai theoretice és practice előadva, ebben művelhetné ő magát, s lenne kénye kedve szerint választva különös orvossá, de az minden esetre megkivántatnék, az orvostudomány ha nem több, legalább egy különös ágát magáévé tenné a fiatal orvos ezen intézetben. — Már egy oldalról megszüntetvén tervem szerint a most divatozó sebészi pálya, más oldalról azt sem feledvén, hogy a sebészségnek az orvosi tudomány minden más ágai előtt legnagyobb kellősége és kelendősége legyen: azt lehetne reményleni, hogy, orvosdolgaink (res medicinalis) a közéletben is — nem úgy mint most, azaz csaknem sehogys sem — hanem jól el lévén rendezve, a sebészek dolgából soha sem fogna a status szűkölködni, hol egyszersmind azt kell megemlítenem, hogy mi a legkönnyebb, s kézen-forgóbb kisebb sebészi műtételeket, p. o. nádalyozást, köpölyözést, hólyaghuzó feltételét, csőreadást s efféle apróságokat illeti, ezeket én kórapolóimra bízom. — Hogy egy illy országos intézetben szülési, szemézi, fogászi, bujasenyvel, lélekkórokkal, bőr-gyermek- és asszonybetegségekkel foglalkozó osztályoknak is kellene lenni, az a mondottakból magamagától kitetszik.

Mind ezen practica orvosi tudomány osztályaibul rigorosumokat is kellene (nem különben mint jelennem is némelyekbül) adni; de én azok pályáját sem bizonyos időre nem szabnám, sem privat exament nem tartatnék, sem classificatiót nem csináltatnék belőlök. — Azonban minél engedékenyebb volnék e részkrül: a rigorosumokat annál erősebben kívánám eltartatni, mellyeknek nem annyira theoreticus, mint inkább practicus irányuaknak kellene lenniök; egyébként ama részkrül is megkivánám, hogy minden anatómiából, physiologiából, comparativából, physiographiából az egyes osztályokhoz tartozó eszméket orvosnövendékeim tudnák, sőt még hogy az osztályaikba vágó históriai és literaturai ösmereteket is magokéivá tették, nekik ezekről is csalhatatlan tanúságokat kellene tenniök.

Az egyes osztályokbul tartandó rigorosumokat a közönséges orvostudomány tanítóinak kellene a competens osztálybeli különitanítóval egyetemben eltartani; mi által visszapótlási ellenörködés tartatnék föl, sőt hogy ez annál elevenebb lenne, a rigorosumoknak nem zárt, hanem nyílt ajtókkal — a rigorosumon minden okleveles orvosnak szabadván megjelenni — kellene eltartatniok. — Valóban azon dicő intézkedés, hogy a tudorrá leendőnek nyilván kell a maga által föltett orvostudományi tanállitmányokat, az ellene bárki fölkelő ellen védelmezni, nem céliránytalan, csak az a kár, hogy — magunknak egymás füleibe súgva — mint közönségesen tudjuk, ezen vitatkozások, jó ideje annyira elsilányultak, hogy az ellenvető a védelmezővel összebeszélvén, az értekezést pedig más is irhatván, mind ezen üdvös, s igen lényeges intézkedések jobbadán merő üres, semmit nem jelentő külsőségekké korcsosultak; s e részkrül egy sebész mesterré leendő seborvos remekletét sokkal célirányosabb- és nehezebbnek tartom; t. i. ki ab invisit huzván kérdését az anatómiából és practica chirurgiából practice tanusítja holt testen jártasságát. — A rigorosumok valóban nagyobbfigyelmet érdemlenének meg, s érdemes volna, hogy alapos javítás tétetnék e részkrül: — kívánám általában, hegy a candidatus szerzett ügyességét holt és élő emberen minden előre megtudás nélkül ex improviso practice bizonyítaná be.

De az már a kérdés: ezen külön osztálybeli gyógyágak tanítói honnét fizettetnének? és kik által, mi módon választatnának? — A tanítók jövedelmei részint bizonyosak, részint bizonytalanok volnának; amazokat az állandó (jelenben a Rókuskórházban a város pénztárából szivárgó) fizetések tenék, mellyek ezen utolsó in infinitum növekedhető jövedelmek mellett főkép eleintén igen mérsékeltek is lehetnének, és vagy országos jótékony adakozásbul (mint a gyermekórházi orvosé nem sokára) vagy az egyetem jobb administrationalis rendszer által a jelennél talán 3-szor vagy 4-szer is jobban jövedelmezhető javaibul, vagy országszerte nemesek és tisztésekre kivetendő segedelmezésbul, vagy királyi kegyelmes új adományozásbul, vagy — mint mondám — Pest városa már eddig is — legalább résznyire — mint jelenben — divatozó fizetésébül kerülhetnének ki. — Már az igen természetes, hogy a tanító választása is, bizonyos a tudományok érdekében teendő módosítások mellett, attul függne, ki őtet salarisálná, tehát vagy ő fölségétül, vagy az országtul, vagy a várostul; avagy ha talán ketten is befolynának a tanító fizetésére, akkor az egyik rész a candidatiót, a másik pedig a választást jogszerűleg követelhetné — Mi a tanítók másod rendű fizetéseit, vagyis a tanító tehetségeihez képest növekedhető történeteseket illeti, ezek négy forrásbul származhatnának, még pedig 1.) mint emlitém, a közönséges orvosokká leendők rigorosumai tartására nekik fizetendő díjakbul. 2.) mértékletes didactrum és privatissima adásbul, 3.) az általok kiadandó iskolai munkák jövedelmébül 4.) a tanosztályokbeli praxisbul, mind a két fővárosban, mind az egész hazában, ugyanis e különös gyógytar-ágakkal fog-

lalkozók országszerte elhírdvén, lehetetlen, hogy mint jelennem a sebészség, szülésség, szemésség, ez és a többi gyógytanágok is nekik illendőleg ne kamatoznának.

Hogy a tanító taníthasson, a tanuló pedig tanulhasson, mindkettőnek betegre, még pedig a különös gyógytanágak megtanulására minél többre van szüksége. — De hát hol találjuk fel a kívánt helyet, melly tanulásunkra elég alkalmat szolgáltatana? Felelet: ott, hol legtöbb az ember, még pedig az elhagyatott ember. Rajtunk e részkrül olly város nem segítene, mellyben ugyan elég az ember és a beteg, de keves az elhagyott. Egy kisebb város, tele elhagyatottakkal, szegényekkel, nyomorultakkal, mindenféle kalandorokkal sokkal jobb e részkrül célunk érésére, sok más nagyobbánál, melly merő hon-szülöttekbul áll Párizs, London, Bécs, Nápoly e részkrül jó kórtanyák. — De hát országunkban van-e illy város? — van uraim igenis, és ezen város Budapest, melly noha azon említettekkel lakosai számára nem vetélkedhetik, de a jöttment sans coulotte, sans bots, sans galett, lazaróni, elhagyott, dunaparti hoprongyos, senkihöz sem tartozó ember valóban annyi benne, hogy e részkrül, ha nem absolute is, legalább a proportione túl teszen hihetőleg az említett városokon. — És ime uraim látják ezekbül, hogy az ég alatt nincs olly gonosz, mellynek valami jó oldala nem volna. — Ha tehát arról van a kérdés, hol lehet Magyarhonban jó orvosnevelő practicus intézetet alapítani? arra könnyű a felelet, hogy az sem Debreczen, 50,000 sem Pozson, 60,000 sem Szeged, 40,000 sem Miskolcz, 30,000 sem Kecskemét, 35,000 lakosaival nem lehet, mert e helyeken keves a kórházi betegek száma, ezen hely egyedül tehát csak országunk abádja — Budapest — lehet.

Mint a török zarándok szeméi szüntelen Mekka, a keresztényé pedig Jeruzsálem felé néznek, vagy milly vággyal az éhes gyermek a gyümölcszel töltött tiltott kosárba pislog, avagy végre mint a fukardús tönkre jutandó szomszédjának háza után epedez: úgy mi is orvosok országunk élet- és egészségbeli üdvének előmozdításaért, egy inség és nyomor lakta házra nézünk, és ezen házat ki ne ösmerné Pesten, ezen ház uraim! — megnevezem — Rókuskórház.

Közülünk kimult Lenhossék országunk egykori protomedicusa, orvos-sebészi tanulmányaink volt igazgatója egykoron ezen házat birtokunkba ejteni megkísérlette, mi ha neki sikerülhetett volna, istenemre! némely tán nem minden oldalról helyeselhető tetteit valamennyire feledtette volna velünk. — Mivel azonban ő kissé mohó és erőszakos eszközökkel élt célja érésére; mivel az utat és módot, mellyen ez ügyben haladnia kelle vala, el nem találta; mivel idő előtt elhalt benne a nagy cél kivitelére megkivántatott munkaság és energia: azért ő ezen ügyvel semmire sem mehetvén, a megpendített húr hatástalanul hangzott el; mi tán részkrül jó is történt, mert ő azt, mennyire tudom, egyenesen a most életben levő rendszer szerint egészen az egyetem kezei közé kívánta játszani; mit én mostani gondolkozásom szerint, megvallom, mint orvosi tanrendszerem tervébül kitündöklök, épen nem helyeselhetnék.

Es uraim szinte másfél, sőt tán több évt zede folyt le, miolta az egykor nagy erőszakkal megpendített húr hangjait nem hallók; én második kívánok lenni, ki ezen csak középszerű erővel megérintendő húrhoz nyulván, ha ez ízben is sikeretlenül oszlandanék szét hangja, annak épen ellenkező, t. i. ujaim nagy gyöngesége lenne az oka.

A Rókuskórház — mennyire tudom — többnyire jótékony adakozásokbul, végintézetekbul, különösen e célra rendelt városi jövedelmekbul állitván fel, s a benne levő betegek ugyanazon kuforrásokbul ápolatván, az a szó legvalóbb értelmében Pest városa tulajdona; tulajdona lévén, bizonyos korlátok közt, szabadon rendelkezhetik vele. — Így lévén a dolog az erőszak utján morális értelemben nehezen ejthetnők birtokunkba az említett kórházat, tehát tanácsosabb a rábeszélő, sőt a szenvedő emberiség nevében kérő utat választani. — A várost a tanácsosok, és századosok képviselvén, mi természetesebb, mint ügyünkben ezekhez folyamodni. — Ha én a boldogult protomedicusnak lettem volna, először is, mint Krisztus apostolait, úgy én összehívnám az orvosi tekintetben alattam levő pest-budai nagyobb híri orvosokat, ezeknek tanítást adva, kértem volna, hogy Pest városának tanácsosaival, századosaival ösmeretségben lévén, házaikba szabad bejárással birván, őket lassanként ez ügy megnyerésére előkészítették, rábeszéltek volna; mi megtörtévnén, egyszersmind lelkületöket is kitanulván, vagy kérő levéllel folyamodtam volna, egy lépéssel tovább menve, a tanácsnál; vagy azonnal orvosok, tanácsbeliek és századosokbul álló vegyes választmányi gyűlést — ez ügyet megközelítendő — eszközöltem volna ki; mi hogyha tán ügyeimnek jó alapot vetve szerencsésen esett volna ki: úgy végső lépésem megtételére, ugyancsak a városi urakat felkérve egyesített erővel igyekeztem volna a legmagosabb helyről helybesítést kieszközölni. — Ha pedig ellenben az említett vegyes választmányi gyűlésben felsültem volna tervemmel, úgy „qui perdidit numerum, incipiat iterum“, példabeszéd szerint fejemet szüntelen törve, új és új okokat találva és felhozva, egész erőmmel azon lettem volna, hogy apostolaimat még egyszer munkába téve, mit első vagy tán másod ízben is elvesztettem, azt harmad — vagy tudja isten

hanyad ízben is megnyerhessem. — Valóban csakhogy czélat elérhessem e részről a tékozló parodiában előjövő tolakodó koldúsnál szemtelenebb lettem volna. — Legyünk uraim orvosok arra a Rókuskórházra épen olly kíváncsiak, mint a terhes asszony a tiltott gyümölcs után vágyik. — És még most is az a kérdés, vajon jelenben nem legczélirányosabb volna-e ez út választanunk? én úgy hiszem vagy igen! azért tisztelt ügyfeleim benneteket, kik nagyhirű felbizodalalmazott orvosai vagytok a pesti polgárságnak, mellyel talán atyafiságos összekötetésben is álltok, benneteket tudományunk, az emberiség, és magunk javáért is esdeklőleg rimánkodva kérlek, kövessétek ez útát, gondolatok új és új okokat, mert hiszen a jó ügy magamagát pártolja: azon közben pedig általam jóknak tartott itt elmondandó okokat figyelemmel hallgassátok, azoknak adandó alkalommal illő hasznát vegyétek.

Mint egy részről az erőhatalom útját nem méltányolhattuk: úgy más oldalról a haladásnak és józan okoknak bezárt észfülekkel makacsul ellenszegülő konokságot és fejességet sem dicsérhetjük, főképp ha általa még a keresztényi szeretet is kockáztatik; — a keresztényi szeretet mondom — mert nekünk nem egyedül névvel és szájjal, hanem tettel is keresztényeknek, azaz Krisztus emberekhözi véghetetlen szeretetének szikrájából részesülőknak kell lennünk. Mint Krisztus merő emberekhözi szeretetéből áldozta fel magát, adta oda életét a szenvedő emberiségért: úgy nekünk is olyanoknak kell lennünk mindannyiunknak, hogy ne csak egészséges korunkban tömjénezünk jótételeink által a felebaráti szeretetnek, hanem még betegségünköt keresztényi elszántsággal adjuk át orvosainknak, hogy ezek betegségünkön okulván más felebarátainkon vagy úgy mint rajtunk, vagy tán még jobban és könnyebben is segíthessenek; sőt ha tán az orvostudomány rajtunk hajótörést szenvedvén halálunk történnék, mit gyarló testünk foglalja magában rejtve, az orvosi kezek által világra hozva a tudomány érdekében szolgáljon más felebarátunk üdvére. Ki illyesmit legalább kicsinyben nem érez keblében az csak szóval, nem pedig tettel keresztény, e szép nevet, mellyel egyszersmind a műveltség is jár, csak bitangolja. — Valjon boldogult B. Szepeszy Ignác pécsi püspök keresztényi tett-teljes éltét bezárván, midőn gyarló testét bonczkezekre bízta, nem a keresztényi szeretet végső és legragyogóbb példáját adta-e? — Uraim pesti polgár uraim nekünk is efféle szempontból kellene a Rókuskórházat tekintenünk: akkor reményem, hogy némelly alacson érdekken fényes győzedelmet nyervén e szent ügy, mi minél előbb czélunkhoz juthatnánk.

Az ugyanazon hazában létező városoknak egymást úgy kellene tekinteni, mint jó- és rosszlétben egyenlően osztozó testvéreket, kik egy és ugyanazon közanyának — a hazának — lévén gyermekei, egymás segedelmével a közjó minél tökéletesebb érésére törekednek. — A jólét, a gazdagság ugyan a taszító erőhöz, és a meleg hatásához lévén hasonló, az embert embertől eltávolítja inkább mint közéleti; de az inség, a szükség inkább a vonzó erőhöz és hideg természetéhez hasonlólag az embert emberhöz közelebb kapcsolatba hozza; az úri és szegény rend legeleveníebb példája ennek. — Így tapasztaljuk hazánk városait is, mikép ők semmi nagyobb inségben nem szenvedvén, sőt, habár nem jól is, legalább meglehetősen menve dolgoik, egymás iránt alig vannak valamelly figyelemmel; holott nagyobb csapás érvén egyiköket, a többi azonnal segélyre siet. Ki nem tudja utolsó időkben, mikép különösen Pest, a víz; Baja ellenben a tűzveszélynek lévén martaléka, dicsérendő rokonérzéssel az egész hazában levő városok és faluk egymást a segélyhozásban meghaladni akarván, dicsérendő vetélkedéssel siettek szenvedő testvéreiken segíteni. — Mi ha a dolog természetében mélyen fészkelvén így van a váratlanul bekövetkező nagyszerűleg dülő veszedelmeknél: így kellene lenni a kicsinyben ugyan, de folyton tartó inségekben is. — A Pandóra szelencéjéből kiugró emberi nemet sujtoló nyomorúságok közt a betegség-nél, melly majd nagyban, majd kicsinyben munkálván, soha meg nem szűnik a halál kaszájának éle elibe az embereket, hogy annál könnyebben hulljonak, egyengetni; nagyobb bizonytalansággal; mert a halál hozzá képest valóságos isten-küldötte jótétele, a szomorúságot meggyógyítja az idő, az ép ember tud túrni inséget, viszontagságot, a sértett becsület új hazát talál, tehát mind ezek és más rokonbajok csak apróságok az emberi nemet sujtoló betegségek myriaszához képest. Ki a beteg súlyos órájában jótévő angyalként megjelenik, az az orvos, ám de hogy ez magasztos hivatásának megfeleljen, nekie nem elég maga gondolkozási erőhúrjait szinte a kettészakadásig megfeszíteni, nem elég neki a legjobb könyveket olvasni, nem elég a legjobb oktatásban részesülni; neki magát practice kell kiművelni; — úgy de ez alkalomhoz országunkban hol másutt juthatna a tanuló orvos, mint Pesten; hol illendően kiművelvén magát, jótékony tudományát biztosan űzi egész hazában; holott ha kórházi bő tapasztalás nélkül indul orvosi pályájának, csak tapogatózólag orvosolgtván, nem ritkán vagy csak nagy bajjal hosszú szenvedések után, vagy épen nem tud segíteni a bajon; vagy ne tagadjuk — ollykor legjobb szándéka mellett is, a helyett hogy segélyt hozna, ront inkább, mik ha így vannak — így vannak pedig, és nem másképp — úgy többi városaink, s egész országunk méltán vádolhatja Pestet, hogy a tökéletes practicus orvos conditio sine qua non-ját — közkórházat — az egész haza élet és egészségbeli

üdvének a lehetőségig vihető tökéletes biztosítására, kieszközlésére az orvosoknak gyakorló tan-intézetül által nem engedi. — Baját látja ennek maga Pest városa is, mert hol léteznek a legszövevényesebb, legbajosabb gyógyításu betegségek, mint épen nagy városban, különösen Pesten, ennyi emberi inségek gyűlhelyén? honnét a földnép betegségei egyszerűbbek lévén, ha valahol, bizonytalanság a nagy városokban kívánatnak a legkételetesebb kitanult, nem félíg-meddig kész practicus orvosok. Pest tehát kórházának tanintézetül való átengedése által egészsége résziről azon karba helyeztetnék, hogy keblében képeztetvén ki az orvosok legjobbjait mindenkor a maga számára tarthatná. — És hát nem a Pesten szülöttek-e azok, kik ezen beneficiummal legkényelmesebben élnének, holott a vidéken szülöttek sokan az orvosi pályának leghosszabb időre való kiterjedése miatt, ha természeti vonzalmuk ingerelné is őket, jobbadán nemzetünk belotáiból származván — mert hisz a gazdagok nem igen szeretik magokat eddiglen e fénytelen s fáradságos pályára szentelni — nem rettennek-e vissza az orvosi tudománytul? így hát-e részről is érdekében felekedhetnék Pest városa polgárainak, hogy helyel közel magokat orvostudományra szentelő gyermekeikből minél tökételetesebb orvosok képeztessenek. — Aztán még valamikép nem a háládatlanság jele volna-e ezen megtagadás a pesti polgárok részéről? holott ők veszik évenként legtöbb pénzbeli hasznát keblükben élő ifjúságunknak, melly jótételemetny hálával kellene visszafizetni az által, hogy mi, úgy szólván semmi az ediginél nagyobb pénzbeli magok megeröltetésébe sem kerül a polgároknak, azt a honbeli ifjuság maga bővebb kiképzésére átengednék; holott a mostani körülmények szerint tapasztaljuk, hogy, ki csak ifjaink közül szerét teheti, ide hagyván Pestet, Bécsbe vagy máshova vonul a maga bővebb kifejtésére; ellenben reményelhetnők, hogy oskoláink jó elrendelésével sok külföldi is figyelemmel volna kórházainkra, valamikép súlygyeembe jöve hazánk részéről a műveltebb külfölddel mind tudományi mind pénzbeli tekintetben, azt, mit azon első tekintetből ifjaink a külföldről hoznak, hálával visszafizetnők; e második tekintetből pedig az ifjaink által kivitt pénzt a hozzánk jövő külföldiek visszafizetnék.

És hát különösen nem áll-e az pesti polgáraink érdekében, nem kell-e nekik is mind jólétüket kívánó és eszközölő kormányunkkal, mind pedig az egész országgal összehatni, hogy általában egyetemünk, különösen pedig orvosi tanintézetünk minél előbb a legragyogóbb állapotba juthasson. — Ne legyünk uraim pesti polgárok már mindig nagy Széchenyink józan tanácsa szerint olly szűkkeblűek és önzők, olly csak egyedül magunk vegetatióját érdeklő jólétünkre figyelők, hanem nézzünk magunk körül, érdekeljen bennünket e constitutionalis országban a köz jólét is, hol mindent a kormány nem tehetvén maga, nekünk is a dologhoz kell nyúlni, hisz erre int bennünket már létünk kezdete is, mert ne gondoljuk, hogy egyedül anyánk munkasága által születettünk a világra, itt már ekkor magunknak is kell csekély tehetségünkhöz képest a világra iparkodnunk, mi intésül szolgál, hogy minden köz jólétünköt czélzó intézeteit kormányunknak fiui jóakarattal, férfias elszántsággal kell, vele kezét fogva, pártolnunk. Nem fognak-e egykoron polgáraink gyönyörködni, ha tanrendszerünk jobban elrendeltetvén, gyermekeikből az orvosi körben afféle nagy Cooper-ek, Bell-ek, Larrey-ek, Dupuytren ek válandónak; egy magyar Newton, Copernic, Arago magyar biróalmunk koronájában a legtündöklőbb gyöngy volna, mellynek gyöngyei illy élő gyöngyök nélkül egészen elhomályosodnak. Azon kell tehát lenni Pest városának, egész erővel, hogy míg egy oldalról jóléte gazdagsága gyarapodik, a tudományok se maradjanak hátra, ha vannak gazdag polgárai, legyenek benne világszerte ösmert magyar híres tudósok is. — Úgy de adta-e Pest városa valamelly jelét tudományok iránti sympathiájának eddiglen? arról szóljon a természettudományokat pártolásába venni ohajtó gyűlésünk.

Ha az orvostudomány ollyan volna, hogy drágán fizetve a gazdagok számára különösen lehetne azt művelni, úgy még a néhány csak magokkal gondoló gazdagok inye szerint hagyján, mert mit gondol az efféle lelketlen gazdag, ha vesz is a tehetetlen szegény, mi után többé tán hasznát vehetni nem reményelheti; de az orvostudomány egészen más tulajdonú, mert az orvos, hogy a gazdagot meggyógyíthassa, neki először szegényt kell gyógyítani, mit az orvos — meg kell vallani — valami könnyűséggel és elszántsággal viszen véghez; — de hát, noha az orvos e cselekedeti bánásmódja a legérzékenyebb mérlegre tett lelkiösméret foruma előtt valóban vételhető, van-e ebben valami rossz? holott a szegény épen ennek köszönheti leggyakrabban éltét, a gazdag pedig az orvos magát ez állásba tenni nem bírásábul vesz el; úgy hogy állítani merem, a gazdagok szegényekhözi arányához képest ez okból sokkal több gazdag vesz el — noha sokkal jártasabb orvosok által orvosoltatnak — mint szegény; hátha még járatlanok által orvosoltatnának a gazdagok? az orvos gazdagok üdvös orvosa mind addig nem is lehet, míg őket egészen azon humorral (lelki nyugalommal, könnyűséggel, fesztelenséggel) nem orvosolja, mint a szegényeket. — E kedélyt megszerezni legyen a gazdagok orvosának első maximája; a gazdag csak illyenre bizza élte kétes csónakát. — A szegényeken kezdi tehát az orvos közönségesen orvosolgtását. Már most az a kérdés, hol vitetik a szegények orvoslása methodicébb, s nagyobb vigyázattal,

lelkiösmerettel és pontossággal végbe, hol tehet az orvos szűzebb tapasztalatokat a szegények külön praxisában-e? hol sok gyógyterveit ki sem is viheti, avagy hol ezt a legtöbb esetben olly rútul elferdítik; hol az orvos, főképp a tapasztalatlanabb fiatal orvos, úgy szólván épen semmi ellenörködés alatt nem lévén, lelkiösmeretlenebb is lehet, mint kellene; — avagy a kórházban? én az elsőséget, reményilem minden ügyfelemmel, ezen utolsónak adom, elannyira, mivel itt maga az orvos is közvigyázat és ellenörködés alatt van, én részemről, ha szerét tehetném, senkit addig privat praxisra nem bocsátanék, senkit főorvosi hivatallal addig föl nem ruháznék: míg ő közfölvigyázat alatt néhány évig valamely kórházat — oskolái végezte után — nem vezetett, mit én honunkban jövendőben lehetségesnek lenni gondolok az által, hogy ha egyszer minden vármegyében, nagy vagy középszerű városokban is — mint ezen ügy dicsőségesen elkezdődött nálunk — kórházak emeltetnek, úgy nagy számmal létező honunkban a kórházak, én a törvényhozó testületnek lévén, kimondott véleményemet törvényül merném venni, és nem félnék, hogy országunk a privat practicusok és physicusra alkalmas férfiak dolgából szükségét szenvedne; akkor azonban a kórházi orvosnak miliom esztendeig (ad dies vite-értem) nem kellene a kórházban trespedve ülni, hanem miután oda jutott volna, hogy magát mások vezetése alatt theoretice és practice kiművelvén, egy kórház maga ereje általi vezetésére elegendő, ebben köz fölvigyázat alatt, maga practica tehetségeit egészen tökéletességre hozta: hagyná oda a kórházat minél előbb, s adna más magánál fiatalabbnak benne helyet; holott mai nap épen ellenkező történik, t. i. az egyes emberek orvosából leszen később a kórházi orvos, mi valóban egészen felfordult világ!

A szegény emberiség a kórház által nemcsak azt nyeri, hogy sok hon nem használható gyógyszerrel élhet, hogy orvostul naponként sokszor két ízben is meglátogatatik, mi szegény ember léttére a maga házában igen gyéren történik, hogy betegsége gyógyítása céljából célirányosabb körülmények közé (étel, ital, ágytisztaság, száraz, kellőleg meleg szoba) helyeztetik, hogy öveinél ápolni jobban tudó kezekre bízzák: hanem különösen azt is, hogy egy imént oskolája porait kirázott tán még szőretlen — mert terminus incepti az oskolák elkezdésére az életkorra nem létező — most már illyek is vannak — orvos körmei közül megmenekszik, t. i. kinek diplomájába ugyan a méltón osztó régi időkből megmaradt sok glyceriák mellett a peculiarem in agendo dexteritatem is oda van írva (vagy tán inkább költve, vagyis igazságosan mondván hazudva), de ki soha még más támasza mellett sem tudott biztosan állani, annál kevesbé pedig menni, vagy épen szaladni, de nekie szaladni — ha bár betegeit halálra tiporja is — még is kell, mert gyomra is kergeti, és diplomája méltósága is azt kívánja. — Valóban az újabb időkben oskoláikból imént kikelt ifjabb ügyfeleink ellen hallott rágalom e részről nem épen alaptalanok, de minek nem ők, hanem többé nem célirányos rendszerünk, és általában honunkban az egészségi ügyek rossz elrendezése az okai.

Mind ezek által tehát a szegény emberiség a csak tūrhetőleg elrendelt kórházakban is véghe-tetlen sokat nyer, minél többet a kisebb kórházakban nem is várhat; de a nagyokban, a millyen csak ugyan a Rókuskórház is, e részről még nincsen minden bevégezve, mert ámbár tudom azt, hogy azon századokon túl vagyunk, mellyekben a kórházi orvos ellenörködés hiánya miatt magát egészen a rötségnek, és kényelem, sőt kéjelemnek adván, azt nem teheti, mint az egykori szokor vagyis rögzér (Schlendrian), ki naponként reggel (burnót szelenczéje kezében) a kóroda, vagyis kórszoba ajtajában megállván, egyet szippantva az ágyak jobb oldalára mutatván „istud latu s purgabitur” ismét a másikra „istud autem vomit” mondván végezte reggeli, és — ahoz hasonlólag ki reggel reggelijét, ebédjét és vacsoráját is egyszerre elemésztvén, vacsora után azaz reggelazonnal lefeküdt — egy uttal compenetrative mingyárt az esteli kórlátogatást is; annyi azonban, hogy sok kórházi orvos ezen orvos szörnyeteg miniatúráját még mai nap is viseli, bizonyos; honnét már csak ezen oknál fogva sem engedném, hogy a kórházi orvos élte fogytáig kórházában lebzseljen, hanem annak idejében hagyja azt oda, adjon más magánál fiatalabbnak, tapasztalatlanabbnak, egyszersmind a betegek körül sürgölődőbb, forgolódóbbnak, a tudomány elővitelében huzgóbbnak helyet, mert hisz az új seprőket az ócskákknál a német is jobban mondja söpreni. Ezen szerencsétlen századokon, hála az égnek! tovább vagyunk ugyan már, és nincsen is mit panaszanunk rókuskórházi orvosszemélyzetünk ellen, mert akár a vezető úr kiapadhatatlan mindig fiatal buzgóságát, és tapasztalt ügyességét; akár a tehernek többé physice nem viselhetése miatt mellé rendelt orvosegyeneket tekintjük, kiknek a bel- s külföldi literatura, és a szegény kórkinzotta emberiség annyit köszön, tekintjük: irántok csak tisztelet gerjedhet bennünk, s mintegy; mi bennök minden esetre mások által vagy nem könnyen pótolható, vagy épen pótolhatatlan kórházi orvosokat látunk: úgy vélem azonban, és reményilem, hogy velem magok a tisztelt orvosok, és ti is tisztelt orvosközönség egyesei, kezet fogva azt kérdezhajjuk: vajjon a tisztelt férfiak az eddig általok művelt orvostudomány teapélyebb ágainál különösebb tanágak kiművelésére concentrálván ereiket, nem két-

szer sőt többször annyit tudnának, és tehetnének-e az őket illető tárgy körében? és e szerint vajjon azon szegény betegek, kik épen ezen külön tanág körébe tartoznak, nem biztosabb segedelmet találhattak volna-e nálók? — Im uraim! látják, illy férfiakkal, és ezekhez hasonló más egyes gyógytanágokat művelő férfiakkal hintvén be kórházunkat (a millyekkel bővebben ellátnunk kellene az esetre, ha rókuskórházunk közönséges gyógytanintézetévé változtatnánk) mi sokat nyerne a tudomány, az orvosi rend, a szinte sokat nyerő szegénység által a gazdag is; mindkettő által pedig élet- és egészségbeli üdvben az egész ország, ez által végre (a tudomány az emberiség közjava lévén) az egész emberiség; ezek uraim egy és ugyanazon erőmű egymásba vágó, ugyanannyi nélkülözhetlen, egymást kölcsönösen szükségesítő, létrehozó, feltartó kerekei, mellyben a kisebbek intenzíve erősebb hatásuk, hatásukat fővárosunk legjobban érzi, de úgy, hogy a kihatás, noha ez haladtában a világ nagy kerekeinek is átadva, ha a mozgást nem ő eszközli is egyedül, legalább irányt adván neki, minden bizonnal az egészre kihat.

Hosszasabb nem akarván lenni — mert már eddigi türelmetökért is hálával adózom — az egészet az elmondottakra építvén, hogy annál világosabb legyek, következő dilemmába kívánom foglalni: vagy az előkészítő tudományok és intézetek tetejébe a Rókuskórház — és ezek productuma jó orvos; — vagy ezen utolsó nélkül (még azon elsőbbség ellenére is) (legalább magunk emberségéből) az épen semminél valamivel jobb rossz orvos közt választhatván az ország, harmadik nem léteben könnyű a választás — Mint egyes emberek: úgy egész országok is, nem tudva, vagy tán nemis sejtve, igen könnyelműek lehetnek, minek az élet- és egészségbeli nem gondolás, — míg épek vagyunk — fel sem vevés tárgyában elég kézzel fogható jeleit adtuk is és adjuk is: úgy hogy mi Törökországhoz moraliter tán közelebb állunk, mint geographico-physice, mit nemcsak onnét sejtnek, hogy nálunk a legalább való hazudozó, ember-bolondító kuruzsolók nagy serege, még magasabb helyről annyiszor jött parancsok ellenére is olly igen mindennapi, gyakorta még hatalmasabbak által is pártolt rossz portékák; hanem mi rendünk épületét alapjaiban megázza, az ez idén tett, (a jelenkor nevű újságban hirdetett) Nyitra vármegyének azon rendelete volt, hogy tisztelendő Madva Pált minden megyéjébéli gyógyszerárakból a szegény hozzá talicskán vitt, vagy lábón menő betegek számára szabadon rendelni felhatalmazván, e szerint gyógyszerészeinket eskütörökké lenni kényszerítvén, ötlet cryptogamice orvosi diplomával mintegy ellátta, és így magának mintegy diploma osztogatási jussot tulajdonított. — Mint minden nagy tüneménynek: úgy e ránk nézve rombárosnak is (mert rendünköt tán nagyobb csapás nem igen érhetne volna) több összeható okai lehettek: de hogy az okok egész terhe utoljára is magára a megyére háromlik vissza, azt én mind addig hiszem, míg a megye által az ellenkezőről meg nem győztetem, mert ha hanyagok voltak orvosai, őket serkenteni, ha kevesek szaporítani, ha tudatlanok értelmesekekkel felváltani ugyan, de nem egy tudja isten olly nagy bizodalomhoz mi módon jutott pap által, kinek ügyis már ajtatos képe által is olly nagy hatása vagy az in spiritualibus et mundaneis olly könnyen hívőkre, és így ötlet bizodalommal azonnal megajándékozókra, a megyei orvosokat, ezek által egész rendünköt megpirítván, több kegyelmes királyaink parancsai által kissé rendbe szedődni kezdett orvosi ügyekbe, az idő jártával hova tovább elharapódzott rendtelenségeknek egyszerre ajtót és kaput feltárni, és az egész egészségi ügyet egyszerre mintegy halálos fuvalommal egészen semmivé tenni; — mert ugyan kérem a tek. vármegyét, nem de, mi nekie szabad, szabad a többi vármegyének is; ki ha ma egy papot hatalmazott fel orvosságrendelő hatalommal, holnap tán egy vén asszonyra, holnap után pedig plane a hóherra — kik szinte igen szeretnek kuruzsolgatni — kerülend a sor; már aztán sorba állítva a pap, a vén asszony, a hóhér, és az orvos ezeket együtt látva mit mondand ezen spectaculumhoz a külföld, érdemes férfiak fognak-e orvosok lenni kívánni? — és nem egyenes menetele-e az az észnek, hogy ha orvostere-remtő hatalma van a megyének, hatalmát csak épen orvostere-remtésre hagyja-e korlátoltatni? és így nem üthet-e megyéjében sokakat papokká, másokat ügyvédekké, földmérökké, és ismét másokat tudja isten mikké? melly esetre minek aztán az egyetem, az akademiák, és semináriumok — Nem uraim, nyitra megyei uraim! emigy országunk és megyénk élet — és egészségbeli jólétét alig ha előmozdítjuk, mert egy embert — bár milly jeleset — a feldúlt rend nagy árán megvásárolni, igen kézzel fogható jele a rendszeretlenségnek; holott mégis a törvényhatóságok fő feladata abban áll, hogy mit az egyesek tesznek, vagy tehetnek rendtelenségeket. azokat — rossz gyermekei csinyait helyrehozó gondos anyaként — ismét rendbe hozza. avagy megakadályozza. — Én úgy vélem, hogy maga tiszt Madva úr is, ha csak kissé gondolkodik e tárgyon, az adott hatalmat visszalöki magátul; tegye ezt a tiszt. úr, egy más nagy váradi főpap jeles példája után, valóban nem válik szegényére; mert gondolja meg a tiszt. úr mint érezné magát, ha az orvos, keze alatt elesett betegét olesőbb áron mint a tiszt. úr el is tetmetné egy úttal? ha a baba a kezei közt világra jött gyermeket jó jutalmasan — ő állván legközelebb hozzá — csak hamarjában megis keresztelné? — a házassági szerződést feltevő ügyvéd pedig a házassulan-

dókat egyszersmind össze is adná; pedig én úgy gondolom, mind ez sokkal kevesebb veszedelemmel tétethetnék, mint a tiszt. úr kuruzsolása; ki minden előkészület nélkül akármely vén asszonyhoz is hasonlólág — kinek mégis előbb meglehetne bűnét bocsátani — ugyan is uram bocsáss neki, hiszen nem tudja, mit cselekszik — neki esik az orvoslásnak; holott a tiszt. úrnak, mint értelmes embernek tudni kellene, hogy minden gyógyszer kétélű kard, élének egyikével üdvöt, másikával halált eszközölvén, milly könnyű itt a tévedés?

Orvostudományunk az újabb időkben — merő jó akaratból és szivességből — mint a kákabélű vendéget agyonetető gazda — több injúriát állott ki, nem akarom itt mind ezeket felhordani, mert ezek ügyis jobbadán tudvák; egy párt még is közölök, mellyek a pesti hírlap által ejtettek rendünk testén, elnem hallgathatok. — Az említett hírlapban egy élve eltemetett uraság híre borzasztó színekkel közöltetvén, e gyászír, noha alaptalanul országunkat csendes békéjében minden irány szerint a legpattanóbb hatással felriasztotta, mert uram istenem, még halva sem igen örömet temetteti magát el az ember, hát még elevenen, még pedig éhen halva? az említett hír következtében azon indítvány téteték, hogy minden helységben halottház építetvén, halottkémül, hol más nincs, valamely becsületes ember rendeltetnék. Hogy ezen indítványnak első része sok szegény helységben milly terhes kivitelű, második része pedig milly kivihetetlen, azt itt bővebben fejtegetni nem akarom, csak azt kívánom megemlíteni, hogy valamint a sirására jobbadán csak a legrosszabb emberek adják magokat: úgy már ezekül is-nem birom elhinni — hogy szabály szerint — néhány kivételt ide nem számítva — becsületes lakos ember adná magát; mi így lévén, úgy vélem, hogy ez ügyön ekként alig volna segítve; tehát nekünk nem hitvány foltozó szerekre, hanem gyökeres orvoslásra volna szükségünk, s azon kellene lennünk, hogy jeles orvosokat növelvén, minden egyes falunak, vagy legalább több egymáshoz közel esőknek meglenne a maga orvosa, ki egyszersmind természetes halottkém is volna; mert ha pap nélkül még a legutolsó falut, pusztát, sem hagyjuk, úgy orvos nélkül sem kellene egy falunak is lenni. — A népnövelés jó elrendelése által, ennek egyik részét — a vallási mellett — a pap vihetné, az orvos minden esetre a népnek olly szükséges diaeteticáját vállalhatná magára; a többi tudományokban a szoros értelemben vett népnövelő oktathatná a népet. — Mint tehát minden nyomorútt helységnek megvan a maga földesura, — ki a növelésnek egy részét p. o. a gazdaságot, szinte magára vállalhatná — megvan a maga papja — gyakorta kettő, három is egy helységben, melly esetre mindenik más más tanágot választhatna —: úgy a maga orvosának és népnövelőjének is meg kellene lenni.

Nem kisebb csapás ejtetett az említett hírlap által rendünkön, midőn annak szerkesztője a pesti gyermekkorházat meglátogatván, az ebben mindent rendben találás által annyira megbűvöltetett, hogy nem sokára Pestmegye rendei előtt azon indítványt tette, hogy minden országunkban megyei főorvosi hivatalra kívánczó ezen intézetet átúszván, nyerhetne egyedül physicatust a megyékben. Nem akarom én itt gyanúsítani sem az említett intézetet, mit tenni nincsen épen semmi okom; sem annak orvosát, ki annyi jelek által tanúsította mind fáradhatatlan szorgalmát, mind pedig talentumát; csak azt kérdem tisztelt szerkesztő urtól, vajon csak a gyermeki betegségek érdemlik-e meg a physicus különös studiumát; avagy inkább, ha lehetséges lenne, nem volna-e jobb: hogy a leendő physicus az említett gyermeki betegségek orvoslásán kívül, még az asszonyok, a szellemkórosok, a ragályos, és járványos betegségek orvoslásában is nemkülönben gyakorolná magát, különösen pedig, hogy a politia medicat és a medicina forensist tenné fő studiumává. — Az efféle indítványokat, sőt intézkedéseket én merő foltozásoknak tartom, nekünk pedig alapszerekre vagyon szükségünk. A gyermeki betegségek orvoslása a practica orvostudomány különös ágainak sorába tartozik; illy közintézetet mi egyedül a Rókuskórházban vélünk elérhetendőnek lenni, azért a gyermekkorháznak is — de natura rei — amaz egyik lényeges részének, alárendeltnek kellene lenni.

Mint a literatúrában közönségesen a költészet nyitja meg a tudományok csarnokát, s ezek — mint jelenben nálunk — csak későbbben fejledeznek: úgy társasági állapotban is, mi embert emberhöz ragaszol, s a társaságot állandósággal kecsgetti: az mindenek előtt a vallás, és a törvények; mert még többnyire a jobb jövőért magunk jelen feláldozásával és megtagadásával távulról kecsgetett boldogságunk eszméje sem tarthatván össze bennünköt, nélkülök (vallás és törvény nélkül) az egymás érdekein annyi irányban kasúl vágó érdekek által egymástul messzetaszított emberek soha eggyé nem válhatnak; — a vallás és törvények azonban a társaság bevégzett boldogságának eszméjére nem elegendők, ehöz még kívülök valóban sok, igen sok kívántatik. — Nemzetünk, mi a vallást és alaptörvényeket illeti, a magáét annak idejében megtette; nemzeti életünk azonban tovább haladván, ideje volna, hogy elhanyagolt rendünkre, s általunk a közegésségre is nagyobb gond fordítatnánk már egyszer, mert hiszen életünk jó kezébe tétele, köz egésségünk illő báttani szabályok által védve, úgy

vélem, mégis csak bőrünkben fekszik, mellyel ha könnyelműleg véve nem gondol nemzetünk: úgy ha hova tovább mind jobban és jobban búját látja, annak oka aztán rendünk ne legyen, mert mi minden bizonnal sem többek, sem kevesebbek, sem mások nem leendünk, mint millyekké a kormány és nemzet intézte körülmények által gyurattatandunk; mi e részről mint valóságos tárgyak és anyagok, magunk milétére csak igen kevéssé folyhatván be, elég ha a bajokra ujjal mutatunk, azok elhárítása, a reánk üdvösségesen ható körülmények előállítása kormányunk és nemzetünk egyesített ereinek feladata.

De uraim! mint honosaink mondani szokták „beszél beszél a barát, alamizna a vége“ egy szó mint száz, magamnak is mint alpha — úgy omega gondolatom is először is, másodszer is, és harmadszor is egyedül csak a Rókuskórház; — e hangot széles Magyarhon téerein hangoztassa minden a közügyet és rendét szerető jó hazafi orvos vissza, ez legyen jelszavunk, ez kedvencz eszménk, mert czélt érve áldani fognak hamvainkban utódaink, áldani honosaink! — Engedje istenünk, hogy hangjaink ne legyenek a pusztában kiáltozónak hangjai!

Brevis Monographia Onychocryphoseos, sistens novam huius mali operandi methodum mitissimam.

Dr. VALENTINUS BACSÓ.

Antiquitus rarior, nostro aevo creberrime occurrens, graves dolores, inflammationes, et desorganisationes concitans morbosa affectio est Arctura Ungvis, Incarnatio Ungvis, Onychocryphosis. Obscura quaedam vestigia notionis mali huius visuntur apud Celsum ad calcem libri sexti, ubi de digitorum affectionibus agitur; Paulus Aegina, et ductu huius Abulcasis magis claram depingunt effigiem; Fabricius ab Aquapendente distinctam habuit notitiam eius; auctores aevi medii generatim inflammationibus digitorum asseruerunt haud speciatim pertractantes; recentioribus temporibus multo frequentius occurrens maiorem celeberrimorum virorum attentionem promerebatur. Consistit autem grave hoc malum in prolongatione marginis unguis, unius aut utriusque lateris, saepissime tamen exterioris in halluce; perquam unguis amissa forma convexa partim magis dilatatur, margo eius hac ratione elongatus, integumentis communibus, musculisque adjacentibus infigitur, partim vicinae partes solido molles superiora, et exteriora versus urgentur et excrescunt, per continuam irritationem infirmantur, rubefiunt, inflammantur, initio serum secernunt, quod tardius in duram solidatur massam, mox exulcerantur, funduntque sanie, quae sudore pedis mixta inamoenissimum spargit foetorem, granulatio e plaga exulcerante protuberans fungosa, coloris grisei, marginem unguis excedens eum maiori ex parte obtegit, graves imo tardius immanes dolores partium affectarum, nec non dirae inflammationes a digito ad pedes continuandae concitantur, mirifica deambulandi difficultas accedit, ob dolores, qui in statu etiam quieto praeprimis de nocte comparere solent, somnum fugatur, malo nimium exorbitante usus partis affectae penitus interdicatur.

Rite perpensa re claram onychocryphoseos diagnosim construere haud arduum erit; ut ut enim antiquiores eam saltem speciem panaritii, onychiaeque esse asseruerint, distinctissimis tamen signis ab his segregata est. Differt autem a panaritia tam cutaneo, quam subcutaneo 1-o *Origine*, ambo enim haec

sine ullis prodromis caput extollunt, inflammatio cum rubore erysipelaceo cum vehementissimis doloribus partes unguibus vicinas obruit, panaritium cutaneum ad exordium jam suppurationis signa manifestat. In arctura unguis initio praeter ingratum sensum partis affectae nil percipi potest, pressio exigua, causa agente haud remota, per menses etiam durans sentitur; inflammationis, eo minus nisus in suppurationem, aut praesentis suppurationis ulla indicia. 2-o *Sede*, ambae enim nominatae species panaritii vel solummodo integumenta communia vel ad summum textum celluloseum his substratum in vicinia unguium rarissime extremitatum inferiorum, fere semper et unice superiorum occupant, dolor in panaritio est semper pungens et quasi ad apicem digitorum concentratus. Incarnatio unguis profunde penetrat, musculos, vasa, nervos praeter integumenta communia infestat, ferme unice hallucis sibi eligit, ibique communiter ad marginem unguis exteriorem digito indicis accumbentem, rarissime interiorem restringitur. 3-o *Decursu*, panaritium cutaneum acutissime decurrit, jam intra 24 horas, quin inhiberi posset, suppuratio evolvitur; subcutaneum acutis adnumeratur inflammationibus, congruisque justo tempore adhibitis mediis saepius resolutione, alias semper suppuratione terminatur; non sic onychocryphosis, per menses imo annos durat, quin illico symptomatibus infestaret gravioribus aegrum; nec resolutione, nec suppuratione, sed semper chirurgica dispellitur ope. Distinguitur ab onychia maligna 1-o *Extensione*, haec enim partes solido molles in omni unguis circumferentia adoritur, onychocryphosis saltem in uno aut altero margine 2-o *Signis*, per onychiam enim ipsi unguis simul afficiuntur, colorem normalem amittunt, grisei imo nigri evadunt, vita privantur, non crescunt ast potius exarescunt, breviores angustiores redduntur, donec vestigia illorum tantum in aliquibus lamellis corneis appareant. In angustura unguis vita eius semper exaltatur, crescente morbo unguis increscit, et profundius magis magisque partibus vicinis infigitur, permanente colore et textura semper normali. *Malum* hoc utrumque sexum infestat, nunquam tamen ante pubertatem comparuisse audivi, aut vidi, semper post 20 aetatis annum. *Quod aetiologiam attinet*, causam unicam onychocryphosae diutissime semper in calceamentis ineptis quaesierunt, pressionemque mechanicam per calceamenta productam de illa arguerunt. Pugnatum pro hac opinione experientia, antiquissimis enim temporibus, cum artifices necdum desudarunt in inveniendis velamentis, per quae pedes nostri in situm praeternaturalem coarctari quirent, morbus vix notus erat, a quo tempore autem calceamenta angustissima diversissimae figurae construuntur, malum semper magis innotuit: repugnant contra huic asserto iterum experientiae data, cum et in illis qui amplissimis velemantis pedum provisi sunt, ut agricolae nostri pedibus duplo triploque maiores calceos inde a pueritia gerentes, eodem saepius laborant morbo; alii quorum pedes ut minores evadant, a tenerrima infantia omnibus mediis contorquentur, fasciis per totam vitam constringuntur, immunes semper mali huius persistunt; sexus sequioris censuram, siquidem data historica sincera fuerunt, pedes in tam angusta volumina coguntur, ut his vix insistere queunt, ibi igitur incarnatio unguis ubique semper obvia deberet esse. Multo plures medicorum onychocryphosim in alienata surescencia unguium fundatam esse aiunt, per majorem illorum explanationem et dilatationem, quam sententiam cum recentioribus compluribus ipse Cooper valde tuetur, alii a partium solido mollium marginem unguis obtegentium incremento superiora et exteriora vel asserente Brachet saltem superiora versus procedente repetunt. Observationes nonnullorum celeberrimorum virorum mali nimirum huius fomitem sepiissime in diathesi scrophulosa aut arthritica situm esse, et in pluribus provinciis per dyscrasiam arthriticam morbum hunc, cum reliquis unguium morbis endemicum adinveniri, nunquam mihi animadvertisse licuit; imo in casibus 72 per 13 annos mihi obviis, quos ea qua saltem potui sedulitate, et attentione perscrutatus sum, lusum naturae procreatricis in dilatatione et explanatione unguium perspexi: convexitas e facie superiore unguis in omnibus quos tractavi casibus fere penitus desiderabatur et obolata est, e contra latitudo a margine exteriore ad interiorem notabiliter maior, quam in altero sano hallucis deprehendebatur. Deinde ad exordium morbi, ubi jam dolores aegrum vexant, partes solido molles omnes in statu normali deprehenduntur, quin affectionis alicujus morbosae vel indicia praesto fuerint, ast radix unguis, quae semper angustior esse solet, jam tunc latior est corpore et margine anteriore, margo radialis unguis in statu normali sano rotundiusculus, nunc in angulum desinuit. Mea igitur sententia fons unicus morbi in abnormitate unguis consistit, reliquae autem affectiones morbosae partium adjacentium sequelis agentis huius morbosae associari debent. Exstirpata etenim infestante portione unguis, haud necessum erit, ut vicinae jam infirmatae partes solido molles, aut fasciis injectis ab ungue deprimantur, aut cultro penitus rescindantur, aut causticis remediis plenarie destruantur, sufficit excrescentias fungosas, carnem luxuriantem lege artis delere, ulcerationem resanare, volumine auctae eadem partes nec sensum inamoenum, nec ullum impedimentum gressus producere valebunt; nisi autem unguis in normales, iustos coactus fuerit limites, amotis etiam partibus solido molliibus totaliter in quantum fieri potest, sanatio radicalis nunquam subsequetur. Gravis huius mali prognosis, si illico ad exordium congrua theraphia adhibita fuerit, satis fausta

pronunciari potest, imo etiam gravissimis stipatum symptomatibus sanationi obedit, et in casu desperatissimo jactura phalangis terminatur. Prophylaxis in onychocryphosi varia est, prout causae eius diversae statuuntur. Qui calceamenta angusta de hac accusant, uti fere omnes antiquiores, satis laxos ad praecautioem mali svadent calceos. Heister in institutionibus chirurgicis Partis II-ae sect. 6-a Cap. CLXXV. ait: quandoquidem autem fere semper in calceamentorum angustia sita est calamitatis huius prima causa, quivis per se intelligit quam commodissime eam praecaveri, si non nisi iustam amplitudinem habentibus calceamentis pedes indantur. Alii qui mali huius originem ab abnormi vegetatione unguis, vel ab irritatione et praeternaturali augmento partium solido mollium ungui adjacentium derivant, debitam unguium curam commendant, in specie ut corpus praepremis autem margines laterales unguis affecti lamina vitrea, vel scalpello saepius abradantur, iidemque margines abnormiter protracti cultro rescindantur, prominens margo anterior nunquam penitus desecetur, praepremis autem anguli concursu marginis anterioris et lateralium enati, in rotundam formam recogantur. Quae cautelae omnes mali progressum celeriore inhihent, vehementiam mitigant, ast malum nunquam penitus tollunt. Hinc in adornanda theraphia incarnationis unguis diversissimae methodi excogitate sunt. Celsus nimis compositum adhibet unguentum, enunciat tamen simul, quod si hac ratione unguis non exciderunt, excidendi sunt. Paulus Aegina et Abulcasis partes solido molles unguem lateraliter tegentes desecare iubent. Pare methodum hanc operandi clare sic describit „Incisoria recta impugitur ad basim partium solido mollium et ducitur penes marginem unguis versus radicem, nunc invertitur, et pars earum anterior etiam abscinditur, superficiesque vulneris ad sistendam haemorrhagiam cauterisatur. Brachet in horum verba jurat, Amussat etiam illos sequitur insuper tamen praecipit ut inter unguem et remanentes partes solido molles linteam carptum per longius tempus interpositum haereat. Auctores huius methodi nimis dolorificae morbum sanatum iri putant per sublata pressionem, quod tamen minime contingit, uti cautela hac ultima elucet, perstat enim pressio post operationem etiam in interiore latere per velamenta pedum, in exteriore per digitos. Fabricius ab Aquapendente blandam minime contemnendam imo semper laudandam docet methodum; adhibito nimirum primum pediluvio tepido linteam carptum madidum infra marginem unguis dolentis ingerit, et fomentationes tepidas cum aceto lithargyri applicat, hac ratione irritationem partium vicinarum per unguem productam impedit. Heister loco citato Fabricii sententiam propriis experimentis fulcitant tuetur dicens „Si jam tunc in carne defixus unguis est, absque adhibita curatione chirurgica vix ac ne vix quidem sanari potest; interea tamen ante scalpellum blandior curandi ratio tentanda, quam haud raro sequenti modo obtinui 1-mo pes aeger in pediluvium sive aquam modice calidam per dimidiam quasi horam reponendus, donec unguis paulatim mollescat, deinde vel scalpello vel frusto vitri eum radere sensim oportet, ut adhuc magis mollescat, deinde digito vel specillo idoneo blande elevandus, et lineamenti carpti aliquid inter unguem et carnem dolentem ope specilli tenuis vel denticulati subiciendum, atque spiritu vini calido deligandum, idque altero die, si dolores non remiserunt, repetendum; sic dolores plerumque mitigantur, imo saepius omnino brevi tempore auferuntur. Desault non unguis marginem elevat, sed potius partes solido molles deprimit, adhibet in hunc finem laminam ferri instannati, immittit in marginem unguis, dein deflectit, urgendo partes adjacentes deorsum, apparatus tandem munit emplastro adhaesivo. Richerand laminam ferri instannati damnat et satis provide plumbeam laminam commendat. Cum autem haec methodus gravibus semper doloribus comitatur, ambo svadent, ut pedetentim post maiora temporis intervalla haec effectuatur, diutissime continuatur, praesentes, si quae adfuerint fungositates ante applicationem cultro vel causticis destruantur. Lechler sententiam Desaultii laudat. Vesignie recentissime elevatorium valde compositum invenit, per quod margo unguis ita attollitur, ut partes vicinas, quibus infixus est, jam nunc obtegat, sic radicalem curationem sperat. Guilmore, qui pressionem ab interiore latere hallucis versus digitos reliquos, unicum incarnationis unguis fontem esse putat, operationem in semet ipso peractam, ad curam radicalem impetrandam commendat. Docente illo dimidia pars interior unguis, quin penitus evelleretur, sensim sensim anteriora versus, scalPELLI aut incisorii auxilio in tenuissimis lamellis detrahitur, hac ratione pars exterior, nullo ab interiori latere impedimento obstante, eorsum deflectit, partes solido molles a pressione eliberantur, morbusque in perpetuum disparet. Reticendo id, quod vix agilissima edoctissimaque manus sine laesione papillarum subjacentium, hanc operationem peragere queat, testibus tamen Sanson et Begin operatio effectu desiderato semper caret, mea opinione tunc saltem valet, quando inchoans morbus illico theraphiae rationali subicitur, et margines laterales unguis per textum celluloseum haud partibus subjacentibus intime juncti fuerint, quod ut inferius proferam, in onychocryphosi semper obtinet. Cum autem crudelis mali sanatio per mitiores has operandi methodos non semper successisset, diversissimae diriores operationes excogitatae sunt ad exstirpationem partialem, aut totalem unguis, perficitur haec operatio vel instrumentis scindentibus, vel remediis causti-

cis, illorum usus antiquissimus est. Celsus instrumento haud determinato partem unguis excindere jubet, recentiores forcices adhibuerunt, Heister duas depingit, quarum una recta est, altera semicircularis marginibus concavis. Cooper etiam forcice recta marginem praeternaturaliter infixum operatur. Dupuytren mitigata praevie per pedis quietem, et cataplasmata emollienti narcotica inflammatione, forcicem rectam, in medio ungue margini anteriori impungit, celerrimoque motu promovet usque ad basim mediam, sicque unguem longitudinaliter in duas aequales dirimit partes, adhibita nunc volsella, partem affectamprehendit, e situ reclinat, e nexu evellit, tandem elacerat; eadem facit cum altera dimidietate, si haec quoque infirmata deprehendatur, fungositates, partesque corruptas praesentes ferro candente destruit, sic in individuis junioribus unguis reproducitur, in senibus vero massa tendinosa durior locum eius occupat. In casibus, in quibus unguis renascitur, metuit Dupuytren, ne morbus recrudescat, inhibere suadet id destructione totali matricis unguis vel per incisuram, vel per candens ferrum. Hanc ego methodum anno 1833 duabus vicibus dedi effectui, in robustissimo quodam Cumano Al. Nemes, et in misera vetula Anna Kovács, debeo fateri, quod post peractam operationem totus cohorruisset, inter omnes enim innumeras cruentas operationes, quas fere quotidie perago et peregi, nunquam tantos eiulatus, et immanes cruciatus audivi, nec operatione finita diri dolores cessarunt, imo per tres horas, et ultra convulsiones, et totius corporis contremiscentiam in operatis condolens observare debui. Dr. Sicherer methodum hanc amplectens, ambas laminas transecti unguis etiam normalem semper evellit, et hanc methodum immanissimam esse declarat. Nec immerito, nam et hodie apud barbaros unam speciem dirae torturae evulsio unguis a digitis constituit. Néret auxilio spatulae propriae ad formam unguis cavatae hunc abripit, intrudendo illam sub marginem anteriorem unguis et promovendo ultra radicem eius, nunc totum versus dorsum pedis reclinat, et forcipe avellit, per se intelligitur, hanc operationem similibus cruciatibus connexam esse, quam ambae praecedentes. Lafaye de medio ungue partem in formam litterae romanae V, aut conii cuius basis margini anteriori, apex autem radici unguis incumbit, excindit, margines discretos ad basim conii transpungit, traductoque per hos filo plumbeo, quod saepius magis magisque contorquet, lateralem partem unguis vicinis infixam partibus ex his extrahere nititur. Etiam si haec methodus non sit tam dira quam praecedentes, minime tamen laudanda. Prostat exemplum operationis tam Dupuytreni quam Lafayei in domina quadam terrestri M. Varadini peracta effectu optato penitus carens, radicis enim margo maximum causans dolorem, e situ suo abnormi nec movetur, saltem e parte anteriori secidit. Lisfranc haud forcice sed cultro operatur, partem saltem morbose affectam segregat; impungendo nempe post radicem unguis lateris affecti cultrum, hunc versus marginem anteriorem promovet, abscindendoque simul aliquam portionem partium solido mollium subjacentium, plagam vulneratam cauterizat. Cum per hanc methodum pars infirmata unguis ex integro extirpetur, sanatio radicalis obtinet. Plurimi celebres viri nimis cruentas has operationes, usumque instrumentorum scindentium aut ex toto, aut saltem ex parte evitare volentes, malo huic mediis causticis mederi conabantur. Vanderbach et Kremer per emplastrum fenestratum, iteratis ad minimum tribus vicibus parti morbosae kali causticum admovent, hac ratione non saltem corruptum unguem cum radice, sed et partes solido molles adjacentes destruunt. Haud tamen haec methodus commendanda est, etenim non est in medico semper, ut certos limites actioni causticorum praefigat, et applicationem Lapidis caustici non dicam iucundam esse, imo potius acerbis concomitari doloribus. Donzel praecunte Scoutetten, ultra radicem unguis tribus lineis incisionem integumentorum communium praecipit, monetque, ne ultra radicem unguis haec penetret, dissecta ab ungue elevat, interstitiumque hac ratione enatum linteo carpto explet, altera die remoto linteo carpto implet vulnus pasta e kali caustici 5, et calcariae causticae 6 partibus cum alcohole confecta, obteguntque emplastro adhaesivo. Post 24 dies aiente eo, nil restat, saltem ut denudata pars unguis forcice rescindatur. Labat et post illum Poutier in ferro candente solummodo curam radicalem inveniri posse asserunt. Hunc in finem sex linearum valido prismae ferreo candente, in semicirculum post radicem unguis ducto, integumenta communia adurunt, plagam adustam cataplasmate emolliente opiato obtegunt, post aliquot dies eschara decidit et unguis desluit. Hanc methodum necdum tentavi nec de hac sententiam depromere audeo. Cum jam omnes hucusque recensitas angusturam unguis operandi methodus partim diras, partim scopo praefixo haud penitus respondentes reperissem, crebriusque hoc morbo affecti auxilium meum implorassent, agitavi cum animo, quomodo possit magis blanda, simul tamen diuturna medela subministrari, per illam igitur indicationem ductus, quod causa mali unice in ipso ungue quaerenda sit, quam tam aliorum quam propriis innumerosis, summa cum attentione institutis observationibus fulcitam nosco, clare perspexi sanationem radicalem saltem per destructionem integram et amotionem partis affectae unguis accidere posse, nam nisi unguis irritans partes solido molles exulceraverit, quod pro certo saltem in malo nimium provento evenire solet, cessante causa agente cessare debet et actio, et ut ut saepe, ast non semper, partes solido molles in principio mali

jam volumine adauctae cernantur, margine tamen unguis amoto, sponte eae in formam normalem coeunt, malumque omnino disparet. Per experientiam edoctus, quod in arctura unguis, margo lateris affecti cum subiacentibus partibus haud tam arcto, uti in statu sano, vinculo nexus sit, partem primam operationis in simplici elevatione huius, quin papillae adiacentes laederentur, aut maior sanguinis copia funderetur, secundam vero in plenaria elevatae partis amotione definiri. Hunc in finem adhibui spongiam pressam, et frustillum eius conicum, et margini libero haud partibus vicinis adhaerenti, apice versus corpus unguis directo, basi prostante oblique supposui, cavendo, ne dolores per insertionem producantur; superposui nunc fomentum emolliens tepidum, exempta post duas horas spongia jam tumente, sub investigatione per specillum laetus intellexi, unguem a situ suo pluribus lineis, quam ipsa spongia pressa erat, elevatum, nunc iterum longius frustum eadem cum cautela applicavi cum felicissimo successu, post quartam enim applicationem semper longioris et latioris frusti, ultra basim unguis perveni, et sub exploratione cum specillo communi radicem unguis cum plica cutis in illum transeunte reflectere potui. 2am Operationis partem sic executus sum: supposui parti elevatae specillum sulcatum, et forcice recta, unico actu eam totam cum exigua cutis radicem unguis tegentis parte reseceui, nunc primo exiguus emanavit sanguis. Denudatam iam abstractione unguis plagam, si saltem inflammata fuerit, aqua Goulardi tepida fovi, ulcerantem unguento Basilico Phar. Borussicae, additis simul ad drachmam guttis duabus acidi sulphurici concentrati, deligavi, excrescentias, fungositates, si quae adfuerint, nunc ferro candente ad mentem Dupuytreni mox, mercurio praecipitato rubro praecunte Rust. saepissime tamen acido sulfurico concentrato destruxi, usum cepi etiam dictante Moreau aulumnis iusti, in quo mea saltem opinione valde efficax agens est acidum sulfuricum in sulfate alumineo calcinato haerens. Sub decursu novem annorum in 52 individuis, diversis gradibus huius mali laborantibus, operationem hanc peregi, et observavi, quod in morbo graviore, ubi jam partes vicinae exulceratae extiterunt, multo facilius elevatio successerit, ast pressio spongiae magis ingratum sensum, haud tamen atroces dolores produxit. Anno 1834 Bonnet Lugduni contra Onychitidem etiam spongiam pressam laudat, causam autem eius unice in partium solido mollium affectionibus quaerit, hicce saltem eas deprimere nititur, agnoscit attamen, quod saepius necessum sit, depressis etiam his partibus, marginem unguis elevare per spongiam pressam et abscindere; mentionem facit quatuor casuum hac ratione sanatorum. Absit quidem a me, ut sententiam meam de origine huius mali, quod nimirum causa eius in abnormi vegetatione et irritatione unguis sita sit, obtrudere alicui nitar; operandi tamen hanc methodum per me inventam, et toties felicissimo cum successu executam, in omni gradu onychoeryphoseos commendare audeo, paucissimis enim comitata doloribus, rarissime, aut vix recidivum admittit morbum, partium solido mollium infirmatarum sanationem faciliat, et brevissimo tempore absolvitur.

A jelenleg uralkodó gyermekbetegségeknek jellemzése, s egy pár szó a reszkető rövidlátó kancsalszemnek műtet általi alapos gyógyításáról.

Dr. SCHOEPPF AUGUST.

Az uralkodó kóros alkotmány természetét, az együtt járó betegségek nagyobb számából s némi kóralaki különbségekből kivonni, a legjelesebb orvosok által mindenkor főfontosságú feladatnak tartatott;

és mivel alkalmam van naponként számos beteg gyermekeket szorosán vizsgálni, orvosolni s boncolni: méltónak tartám e tudós gyülekezettel, mellyben annyi s olly érdemes gyakorló ügyfeleket látok, e rendbeli vizsgálatomnak azon szoros és lehetőleg bebizonyodott adatival rövideden megismertetni, mellyek a gyermekkorban jelenleg uralkodó bántalmak ismeretének és orvoslásának világosb felfogására s talán biztosítására szolgálhatnak.

És hogy feladásomban illendő fontossággal járjak el, ime előrebocsátom a gyermekkorházi betegek jegyzőkönyvéből vett kivonatát az uralkodó kóralakok aránylagos mennyiségének hű kitételével. Megjegyzem pedig, hogy itten csak azokat teszem ki, mellyek nagy mennyiségben fordultak elő; a többiekről éppen nem szólok. Az időre nézve pedig a három nyári hónapot, Juniust, Juliust és Augustust veszem tárggyul. Az 520 betegek közt, kik a gyermekkorházban vizsgáltattak és orvosoltattak, volt a három nevezett hóban 127 alhasi-láz, legnagyobb részt híg- vagy vérhasal; ezek csaknem egyformán az egész időben uralkodtak; volt 59 láztalan, vagy csak utóbb lázzal kapcsolt vérhas; 43 részint epés highas, többnyire Jul usban; 28 kanyaró, leginkább Juliusban s augusztus első felében; 8 himlős, gyengéd varicellaris alakban; 16 hurutos alhasi-láz aphthákkal; 17 fültőmirigy körüli lobos daganatok. Szembetűnőleg nagy a különbség a mult évi tavaszi és nyári járványos és álló kóralkotmány — és az idei közt, hogy a tavali nyár egyáltalában igen változékony gyakran nedves és hideg volt — s nagy hatalommal uralkodtak ekkor az epés lázak, augusztusban pedig az epés vérhas kitűnő erővel. És ki emlékezik ellenben állandóbb szárazságu és hőbb nyárrul, mint az idei? s a helyett, hogy közönséges számolásunk szerint az idén az epés jellemnek még sokkal erősb és általánosban kellett volna kitűnnie: volt ugyan a nyár elején epés vérhas elég; de most, midőn tavál olly nagy volt az epés uralkodás: ime e hő és száraz augusztusban a gyermekkorházban alig találjuk néha az epesség jelét; a magánygyakorlatban szinte a gyermekek közt illyent keveset vettem észre; a solidaris avagy helybeli kóralak pedig, ugyanaz a leguralkodóbb, a mi tavál volt t. i. a highas és vérhasas helybeli folyam, a mit a jeles R o k i t a n s z k y dysenterischer Process-nek nevez. Érdekes pedig az is, hogy mint tavál úgy ez idén a korosb egyedeket meglepő bántalmak alakjai némileg különböztek a gyermekekétől.

A nyákhártyás alhasi lázat az idei nyáron minden esetre a beteg gyermekvilágban a fő uralkodást vinni látjuk (febris catarrhalis gastrica), és pedig ha Schoenleinnak a kanyarókat mint a nyákhártyás kórfolyam legkifejlettebb fokának akarjuk nézni: ugyancsak mindenképpen az jön ki, hogy az idén e folyam augusztusban leginkább elhatalmazott, valamint 2 év előtt ugyanazon láz mellett september és octoberben. E nyákhártyás alhasi láz ugyanazon esetekben, midőn kanyaró ütött ki egyszersmind a lehelési életműk nyákhártyáit lépé meg; s ha ez így volt, leginkább, ha highas nagyobb erővel a kanyaró kiképezésével együtt mutatkozott, mindig erős bántalommal volt dolgunk: a highas a rendes bőrbírálatot akadályozá; de ha fölötté hirtelen elállott, vízkórságot szült; ime ezért nem is volt szabad ezen highast máskép orvosolni, mint a legegyszerűbb nyálkás italokkal, egyszersmind mustár kovászszal az egész hasra; legfőlebb estve egy gyöngéd mákony adagot, s tüstént utána lágymeleg italt; hogy gyöngéd bőrkigőzölges, vagy izzadás is eszközöltessék. Ha ez nem sikerült, s csaknem minden elhanyagolt esetben, vízkórság, s pedig nem ritkán halálos is okoztatott. Az egész kórfaj, a láz, gyöngéd nyálkás itallal legjobban orvosoltatott.

A vérhas sokszor a fönnebb már említett lázakkal volt öszvekapcsolva, avagy is az evvel járó highashól eredett; de néha láztalan highashól képezetett; némellykor pedig rögtön lépett fel. Ritkaság volt a májat pöffedt, izgatott, vagy lobos állapotban lenni; szinte a kiüresített folyadék is többnyire barnás, vagy savós, nyálkás és véres; de nagyon ritkán zöldes epés volt. A betegek színe, ámbár szomorú s tisztátlan tekintetű; még is sárgás nem szokott lenni. A helybeli gyuladás, a már nevezett vérhasi folyam, ritkán mutatott igen nagy erőt. Tapasztalásunk szerint még is ezt igen hamar kellett legyőzni az alfel alkalmazott nadályok, s fürdő által. Tapasztaltunk pedig nem ritkán igen erős folyamok mellett csak igen gyengéd vagy semmi lázat; s a betegek ha meghaltak, ez többnyire a vérhasi folyam második vagy harmadik fokán történt, koros szín, nem ritkán vizdagas állapot mellett; a vérhasi folyamnak negyedik fokát, mellyet R o k i t a n s z k y mintegy elégés (carbonisatio, szénesedés) gyanánt bélyegez: soha nem láttuk. A hányás, mind a lázas, mind a láztalan vérhasban azon arányban ritka volt, miképen ritka volt e nyáron a kisdedek közt epés bélyeg. Hagymázban átmenet szinte azon mértékben taválhoz képest nagy ritkaság volt.

Hol a már érintett nyákhártyás lázzal híg- vagy vérhas nem kapcsolottatott öszve, gyakran bírálatként, s igen hirtelen is támadott lobos mirigydaganat, többnyire a fültőmirigy körül, néha ezt is magában foglalván; ollykor pedig ez ugyanazon alakkal s helybeli folyammal csak igen csekély s határozatlan lázmozgás után, s többször ennek hiával is támadott; s ekkor, mintha ez a lázt elhárító gyors bírálat lett volna, a kisdedek mellette igen jól érzék magukat. Ezen daganatokat mindig csak lenmagliszt és szeszes füvek porából álló meleg borogatásokkal, lágyító s izzasztó italokkal, s ha láz nem volt jelen, langyos fürdőkkel is orvoslánk, az elosztatást eszközölni nem törekvők. De ez mégis, ha izzadás mellett történt, nem ártott. Mind az elosztatás, mind a genyedés csak igen lassan folyt.

Hogy a nevezett kóralakok mintegy humoralis alappal járnak, s öszve tartoznak; ez annál bizonyosb, minthogy mint ama nyákhártyás alhasi láz magában, mint híg- vagy vérhasal, vagy kanyaróval öszve kapcsolva nagyon hajlandó volt vízkórságba átmenni, és tökéletesen egyféle alaku kimenettel végződni, híg vagy vérhasal, avagy kanyaróval magánvéve. És nevezetes tünetény, hogy ezen vízkórság, melly most a legszárazabb hőség alatt áll elő, az 1839-iki nedves és hűs öszü időkben is uralkodott, szinte nyákhártyás alhasi láz, vagy az akkor uralkodott kanyaró következtében. Csalatkoznak valóban azok, kik álló vagy járványos kóralkotmányt az általunk felfogható és ismert levegőégi változások és viszonyok szerint igyekeznek teljesen megmagyarázni. Szembetűnő a tompaság, az olly gyakran egészen hibázó ellenhatás s bírálati törekvés, melly mind ezen most uralkodott kóralakokat bélyegezi. Néha hosszabb ideig tartó de csaknem láztalan rosztét után beállni látánk az általános vízkórságot; s kimondhatatlan makacs-ságu volt ezen kimenet; a bőrt épen nem lehetett a leghathatósb módokkal is bírálati munkásságba hozni, hogy röviden kimondjam, perjegyökér főzet lágymeleg adva volt a főszér, e mellett megindult eleintén a vízellet, s csak aztán kezdett a bőr lágynulni s gőzölni. Egy igen tompa esetben, semmi észrevehető helybeli bántalommal, koros színnel, 12 éves gyermekben a gőzfürdőt használám; és nevezetes tünetény, a nyolczadik fürdő után, hol még semmi siker sem mutatkozott, be kezdte állani mindennapi váltóláz; elhagyánk a fürdőt, s a rohamok hosszabbodván, folytonos láz lett belőle, minden legkisebb egyéb zavar nélkül, csak hogy egy reggel a máj nagyon pöffedt és fájdalmas volt, mi mindezen jelenéseket, mellyek mellett a gyermek legjobb étvágygal bírt, s bőre lágynulni kezdett, mit a felébredt természet gyógmunkálatának nézve, hogy ezt támogassuk, minekutána nadályok által a májban véroham csilapitatott, az alhasra lágyító pépet, belsőleg erősítő táplálát mellett kínát s kálmos, gyökönke forrázatot használtunk. E beteg, mellyet számosan nagy érdekléssel minden változásiban követtek, most is haladó javulásban kórházunkban fekszik.

Nevezetesnek tartom tisztelt ügyfeleimet egy igen ritka járványi vegyítékre figyelmeztetni t. i. az is már ritkaság, hogy egy időben kanyaró és himlő együtt járjon; s ez jelenleg így vagyion. De a mi még sokkal több, láttam egy egyeden a kanyaró közt mintegy 30 kisebb és nagyobb himlőt kiképezve; s ezt most látom először életemben. A himlő többnyire gyengébb alakban, mint varicella, lép fel, de tegnap előtt láttunk egy igen erős variolaris alakot, 3 éves gyermekben, ki az előtt fülfolysban szenvedett; ez a himlő kiütésével elmaradott, s az utolsóval együtt rendkívüli vastagságu ótváros crustak borzasztólag ellepek csaknem egész fejét s arcját.

Ha a híg és vérhas részint mint önálló kóralakokat, részint mint az elől érintett nyákhártyás alhasi lázzal kapcsolt jelenéseket együtt számoljuk: föl lehet venni, hogy a híg és vérhas a mostani nyár legelőuralkodóbb kóralakja, melly ekképen az 520 beteg közt legalább 300szor jelen volt. Ha továbbá fontolóra vesszük, miképen ezen nyákhártyás láz- híg- és vérhas, fültőmirigydaganatok, és kanyarók, nemcsak gyakran összekapcsolvák, hanem egyenként is fellépven, mindnyájan tompán folynak, s mindnyájan ugyanazon módu s alaku vízkórsági kimenetre hajlandók, nem csak eszünkbe jut S y d e n h a m mondása a vérhasról: „est febris in intestina lapsa;“ hanem bátran állítjuk azt, hogy mindazon említett kórfarmák, ámbár a helybeli avagy is solidaris alakra nézve különbözök, mind csak egy járványos kórlényre és egy humoralis alapra, egyféle vércorcsosodásra alapulnak.

Mondottuk, hogy a kórfolyamnak igen általános jelleme jelenleg a nagy tompaság; ritka is valóban erősb lobos vegyíték; még is egy illyen esetet említésre méltónak tartok, melly egyszersmind azt bizonyítja, minő ijesztő alatomossággal támadhat gyermekben mellhártyalob, és minő nélkülözhetlen a hangtömesz és kopogtató használata efféle lappangó baj felfedezésére. Hozatott a kórházba 2 és fél esztendő gyermek, föl pöffedt, halavány általános vízkórságban szenvedő két hetek óta csekély láz és semmi köhögés nem vétetett észre; a szülők által velünk közölt jelek a többször már nevezett nyákhártyás alhasi-lázra, mint előre járt betegségre mutattak, rögtön éjjel a gyermek irtózatossággal támadtatik meg, s nem sokára vért hány ki, a mire meglehetősen enyhül. Ritka jelenés kisdeden! A bőr igen száraz, és

nagy volt a forróság, szüntelen szárazan köhögött a gyermek. A kopogtató mellének jobbik oldalán tökéletesen tompa hangot adott nagyobb helyen, a halgatódzás pedig egy korlátozott helyen semmi légsejtes lehelést (vesiculäres athmen) és középfoku légcsős lehelést és szózatot (Bronchophonie) nyilatkoztatott. A láz mindig erősödővén az érintett vizsgálat, a bántalmas hely és területén kívül, arról is biztosíthatott, hogy a vérfolyásos tünemény körül lobos ellenhatás kezdődött. Azon helyen történt nadályozás, egyéb megfelelő orvoslással nagy sikert eszközölt; s mind a kopogtató mind a hangtömesz minden javulási lépcsőzetet, több ízben nyilvánosított. Ezen beteg is még a kórházban látható, és számosak előtt teszem naponkint a halgatódzási kórvizsgálatot; melly most folyvást egy helyen tompa hangot adván, a hangtömesz pedig már egy pár nap óta légsejtes zajt adván, láz, köhögés és vízkórság szünete mellett: a tompa hang helyen joggal vastagabb rétü mellhártyai kiizzadmányt tehetünk fel. Nem tartozom azok közé, kik valamely jeles férü e tárgyban gyakorlatos leczkétől talán vakbuzgóságra is ragadtatván, mind azt, a mit így tanulhattak, tevőleg és tagadólag csaknem korlátlan vizshangoznák; de annyit mondhatok: hogy ámbár az erőltetett sírás alatti léggyülesnél támadott dobhang e vizsgálat módokat gyermekeknél még inkább nehezebbi; még is ezt a kórismetre nézve megbecsülhetlen nyereségnek tekinthetni, és ezen nyilatkozásom nem utánozásra vagy felette nagy hitre; hanem azon eszközök mindennap számos egyedeken történő használatán, s bonczolati öntapasztaláson alapúl.

Es élek ezen alkalommal, hogy tisztelt ügyfeleimmel, ezen rövid szóval egy új és igen érdekes sikert közöljek, mellyre a kancsal szem műtétele vezetett, van t. i. nem kevés egyeden szüntelen és mintegy görcsösen reszketős befelé kancsal szem; ez többnyire nagyon gyöngye látású; néha illy egyedek sem olvasni sem az emberre tekinteni nem tudnak. A szemgolyók mintegy összeszorított feszes állapotban léteznek, és ez okozza a rövid és gyenge látást. Elvágván négy szemén a belső egyenes izmokat, másod napon már a szem nemcsak egyenesen de szabadon is nézett, s a lát-erő bámulásig erősödött. Két szemén, melly csak befelé reszketett, ezen görcs tökéletesen megszűnt; olyakon, mellyek ki és befelé reszkedtek, e görcsös baj legalább is tetemesen javult, a láterő pedig kivétel nélkül tökéletesedett. — Van reszkető kifelé kancsal szem is; illy egyedek közelre nem látnak; ha az ember pálczát tart szemök elébe függőlegesen; azt csak zavarosan veszik ki; vizarányosan pedig azt meglehetősen látják; mert így mind a két szem, ámbár mindegyik más ponton, a pálczával egyenes arányban álhat. Illyent egy pozsonyi ifjut, ki most itt tartózkodik, a gyermekkórházi segédorvosok jelenlétében három hó előtt operáltam. A szemek, mellyek most tökéletesen egyenes viszonyarányban mozognak, egy kissé még reszketnek; de a láterő annyira javult; hogy már most meglehetősen olvashat; az elsőrendbeli görcsös befelé kancsal s mértéken túl gyenge szem tökéletes gyógyítása, s láterejének teljes megszerzésére nézve pedig, egy igen fontos esetnek tanui számosan léteznek; többek közt a család rendes orvosa pesti ügyfelünk Hoffmann Dr. úr. — Mindazon feltételeket és módosításokat, mellyek által minden nemű kancsal szem legnagyobb biztossággal gyógyítható, itt előhozni hosszas volna. Hogy más, és nálamnál sokkal jelesebb műtevők e részbeni munkálkodásukban megelégedetlenek maradtak; és a műtétről nem legkedvezőbbben nyilatkoztak; erről, ha a félvilágban is így történne, én nem tehetek; sőt ugyanis a műtét, s a genialis Dieffenbach valódi érdeme, azon tény nyilatkoztatására bir, miszerint a nevezett műtét minden foku kancsal szemén tökéletes biztosságát már több száz általam operált szemén bebizonyítottam, s naponként legkisebb balkövetkezmény nélkül nemcsak magán gyakorlatban, hanem még inkább nyilvánosan, és számos orvosok előtt bebizonyítom.

Hugykő-metszés és morzsolás közti viszonyokrul.

Civiale, Wattmann stb. úgy szinte tulajdon tapasztalati után criticalai szempontbul.

Dr. FLÓR FERENCZ.

Véleményem szerint alig van fontosabb, sőt veszélyesebb sebészi műtet, mint az, melly a hugykövek eltávolításával foglalkozik. — Azon viszonyok, mellyek eme műtettel kapcsolatban állanak, minden időben nemcsak legnagyobb gonddal, de egyszersmind kelleténél szembetűnőbb élénkséggel is vétettek vitatás alá, s az innét eredett egyenetlenségek csak a művészet kárára, ellenben az igazság kimutatására ritkán szolgáltak eszközül. — Még el sem felejtettük azon zsurlódásokat és patvarkodásokat, mellyekre a múlt században behozott rejtett kömeteszek (lithotomus occultus), s az utolsó előttinek végével az oldal-kömetszés (lithotomia per sectionem lateralem) nyújtottak alkalmat, holott ezen változatok csak mint annyi módosításokként tekinthetők; mit kelle azonban várnunk, midőn az esett kérdés alá, hogy egy, századok oltá gyakorlatban állott műtet valami egészen új találmány által pótolassék ki?

Ambár semmit sem lehet inkább óhajtanunk, minthogy az új találmány története célhoz épen nem vezető hasztalan vitatások által ne homályosítottassék, mindazáltal a *kömorsolásnak* már kezdetben hasonló nehéz próba alá kelle kerülnie, sőt jól körütekintve a sebészet mezején, reményünk is alig lehet, hogy ezen haladást gátló fellegek egyhamar elenyésszenek.

Hogy a *kömetszés* és *morzsolás* közt hasonlítás útján föltűnő viszonyokat jobban fölfogni képesek lehetnénk, nem volna fölösleges, ha a két műtétet minden egyes részleteiben előterjesztenők; azonban nem lévén szándékom ez alkalommal egy kivonatban is felettébb hosszúra terjedő értekezéssel fárasztani a tisztelt közönséget, egyedül az érintett műtettek közt megoszló viszonyok általános fejtegetésére kívánok szorítkozni, értekezésem folytatólag adandó kiegészítő részét, tudniillik a *metszés és morzsolás* külön módjai közt létező különbségeket, az innét eredő elsőbbséget és következményeket egy más kedvező alkalomra halasztván.

A kömetszés — és morzsolásról minden szövödmény nélkül járó esetekben,

Emlitendő itt:

1. *A betegek előkészítése.* Legjelesebb orvosok is sokat tartottak minden időben azon előkészítő gyógymódokról, mellyeket *kömetszés* alá vetendő betegeknek közönségesen rendelni szoktak, s mellyek rendesen a beteg moralis és physicali viszonyainak átváltoztatásán, — jelenlévő beteges állapotok javításán, — és minden testi működések ollynemű szabályozásán épültek, hogy azok a műtet kimenetelére valami káros befolyást ne gyakorolhassanak. Ezen bánásmód értelmében különösen az életrendre, évszakra, időjáratra, stb. voltak mindenkor különös tekintettel; — mi a *morzsolásnál*, mint a *metszésnél* rendesen csekélyebb behatással járó műtetnél, mind elmaradhat, s ha a hugycsőbeli magasabb érékenység tompítása végett bizonyos ideig használandó húrkát, s különféle anyagokbul készített gyer-

tyácskákat (cereolus), nem különben szűkebb hugycsönyilással bíró egyedeknél annak néha kívántató csekélyebb bemetéését elhallgatjuk, alig leendő egyéb orvosi előkészítésre szükség. — Ennek bizonyosságára szolgálnak különösen azon szerencsésebb esetek, hol *Civiale*, betegeit már első vizsgálat alkalmával, morzsoló műszerének segédelmével minden előleges figyelmeztetés nélkül egy úttal köveitől is megszabadítá. — Allítólag tehát rendes esetekben a morzsolás előkészületet nem föltételez, midőn ellenben a metszésnél legkedvezőbb körülmények között is a légmérsékmény, minden, még a hugyületművek körén kívül eső életműves bántalmak is, különösen az emésztés, fej- mell- és egyéb tájak felé hajló vértódulások, s több effélék mindenütt és mindenkor fő tekintetet követelnek.

2. Műtételi előkészületek. A kömetszés idejét rendszeren el szokták a beteg előtt rejtteni, azonban már az atyafiak vagy egyéb hoztartzók nyugtalan, zavart viselete elégséges arra, hogy, mint közönségesen hiszik, a műtételek legszörnyebbekére magát elszánta beteget folytonosan rettegő gondolatok kínozzák; maga a műtet ritkán történik a betegszobában, tehát az átvitel, — az e végre különösen elkészített ágy, — számos segédek és többféle készülétek, — a műtet alatt kívántató félelmet gerjesztő helyzet, — a betegek megkötözése, — a szőrök leborotválása-élégséges indító okok mondom arra, hogy a szerencsétlenek ellenszegüléssel, vagy, mint a paviai kórházban már valóban történt is, szökéssel meneküljenek a borzasztó segedelem elől; — pedig mennyivel szelidebbek már a mai készülétek a múlt századbelieknél? — Továbbá a műtő lelki nyugtalansága, mely egy illy fontos munka végbevitelét előtt, csak leghidegebb megfontolásu erős férfiakat hagyhat érintetlenül, annál inkább, mivel előre ki nem számítható körülmények miatt alig határozhatandja meg mindenütt előre, mit és minő sikerrel leszen teendő! — de a kívánt legügyesebb segédek sem kevesbé nehezítik ezen műtet szerencsés végbevitelét. Méltán jegyzi meg *Deschamps*, hogy egy előre nem látott mozdulata a kőkutasznak oldal, vagy a dárdukutasznak hólyagföli metszésnél nem ritkán okozott már olly káros következtéseket, melyek majdmajd a beteg életébe kerülének. — Ellenben morzsolásnál egyetlen segéd elégséges, — a beteg tulajdon ágyában fekvé maradhat, s csak egy vánkös tétetik keresztje alá; az egész műtételi készület egy hugycsöbül, fecskendöbül és a morzsoló műszerből áll, melyek nem lévén sértő tulajdoniak, a beteggel bátorítás kedvéért közöltethetnek is, mi a nyugtalanodó félelmes betegeket annyira le szokta csillapítani, hogy az előre meghatározott műtételi időpontot egész letki nyugalommal várják el, ez által pedig maga a jó siker nem kevesbé mozdítatik elő; — a műtő egyedül attól félhet, hogy munkája előre nem látható nehezégek miatt siker nélkül s a beteg előbbi állapotában maradand, mert a finom kézzel intézett műtételi próbatettek által okozott izgatás kevés nap alatt közönségesen magától el szokott enyészni.

3. A hólyagban létező köhöz vezető módok és eszközök. Kömetszésnél egy kutasz vezetetik be, hogy a műtő a könek jelenlétéről még egyszer meggyőződhessek, mely kezelés, mint tudjuk, gyakran nehezégekkel jár, sokáig tart, sőt néha a kö jelenlétéről nem is képes biztosítani hennünket, vagy pedig érzékeny egyedeknél erőszakosabb fájdalmakat okozva, veszélyes következtéseket iz hozhat elő. A köhöz való juthatást gátló testrészek átmetszése, történjék ez közönséges kés, egyszerű vagy rejtett kusztora, vagy kömetesz segédelmével, mindenkor csak több perczenet alatt eszközölhető, mert ha még olly ügyesen viszi is a műtételt valaki véghöz, mégis 1—4 hüvelyknyi mélységű és körülbelül 1—3 hüvelyknyi tágasságú sebet pillanat alatt és fájdalom nélkül ejteni lehetetlen, annyival inkább nem, mert az átmetszendő részek már ügyis érzékenyebb alkotásuak lévén, a köbetegség által még inkább sérthetőbbekké változtak. Most következik az ujnak, vezércsöveknek, fogóknak bevitele, sőt szükség esetében a szűkebbre esett sebnek száraz uton történhető vagy véres tágitása, a könek fölkeresése, s nem csekély ügyességet, jártasságot kívánó kihuzása, s mindezen kezelés egy mostan ejtett sebnyitáson keresztül; ha tehát ezekre gyakrabban veszélyes jelenségek következnek, csudálkozunk alig lehet.

Máskép áll a dolog a morzsolásnál, itt a hólyagba először is langyos víz fecskendeztetik, mivel azonnal fölragyni tanácsos, mihelyt vizelésre ösztönözné a beteget; most a hugycsapnak eltávolításával maga a morzsoló műszer vitetik be, mely a hugycsö tágasságának megfelelő vastagságánál fogva kevesebb fájdalmat szokott okozni. Az illy módon bevezetett műszert a kö gyanított nagyságához képest megnyitván, a kö föltalálására és megfogására kell törekednünk, mi annál könnyebben eszközölhető, minél kisebb a kö *) s mennél tágasabbra terjedett a hólyag befecskendés által; a műszer moz-

*) Ezt *Civiale* állítja különösen, azonban csekély tapasztalásombul mégis odanyilatkozom, hogy a szerföliött kicsiny terjedelmű kövek fölkeresése és megfoghatása a legnagyobb türelmet követelő sebész foglalatosságok egyike.

gásainak mindig a befecskendett folyadékban kell történnie, mi által elkerülendjük azt, hogy a hólyag belső felületét érintgetve, izgatásra és ebből eredő következtményekre nyujtsunk alkalmat. Ha a hólyagban egy, vagy két kisebb kö találtatnék, akkor gyakorlott kézzel néhány perc alatt egy ülésre el lehet a műtételt végezni, midőn ellenben nagyobb, vagy számos kövek többszörös ismétlést kívánnak. — Igaz ugyan, hogy ezen gyakoribb, sőt már az egyszeri kutatás is nemcsak kelemetlenséggel, de a betegnek kiállhatatlan fájdalmával is jár néha, de az is bizonyos, hogy illyenkor a hugyutak beteges állapotban helyezvük, s hitem szerint ezen betegek a kömetszésre kívántató kutaszok bevitelét és alkalmazását sem fognák kinok nélkül eltérni, már annyival inkább nem, mivel tapasztalásom szerint a kívájott kőkutasz mindenkor erdszakosabb fájdalmakat szokott okozni a gömbölyeg alaku morzsoló műszereknél.

4. A műtet következtényei. Kömetszés után, ha semmi mellékes szöveteztések nem zavarák azt, a betegnek nyugalomra lévén leginkább szüksége, köréből minden nyugtalanodó rokónok és barátok távoztassanak el, s ha a műtő egyéb foglalatossági gátolnak, egy értelmes és lelki-ösméretes segéd viselje gondját 8—14 napig a betegnek; ki minden égetés és fájdalom ellenére lassanként kipihenvén magát, gyakran csöndes álomba merül. E közben, ámbár eleintén ritkábban, a seben és gyakran a vizellő csöven is csepeg a vizellet, de akármelly uton történjék is ez, mindenkor égető fájdalomtul kísértetik, mi különösen akkor lesz terhessé, ha a vizelésre való kiszttetés gyakoribb, s azzal aludt vérdarabok is mennek el; — ez a műtötnek állapota rendszeren másodnap is. A közelebbi napokban beállni szokott láz alig tesz valaha különös gyógymódot szükségessé; ellenben a hugycsepegés még mindég folytatódván, a beteg tisztaságáról és szárazon való tartásáról álmodni sem lehet. A folyvást kívántató hanyatfekvés és mozdulatlan helyzet nem kevesbé terhelik az ügyis szenvedő beteget, innét következett, hogy *Tolet* több sebészttársaival oldalfekvést kezdé kömetszés után ajánlani. — A 6—8-ik nappal lassanként alábbhagynak valamennyi veszélyes jelenségek, 15—20-dik nap körül már a hugycsöven megy rendes esetekben a vizellet, hegedni kezd a seb, 20 és 40dik nap közt végbemegy a gyógyulás, s mintegy 2 hónap végével tökéletes egésség áll be. — Azonban a legügyesebb kézzel és legkedvezőbb körülmények között tett műtételek sem futnak le mindenütt hasonló szelidséggel, mert majd különféle segedelmet óhajtó alhasi fájdalmak, — a makktyúnak (*praeputium*) és sebaknak daganata kínozzák a betegeket, mi miatt a vizelés csak nagy erővel eszközölhető, sőt vannak esetek, hol a műtételek reménységünk ellenére minden elegendő ok nélkül hirtelen szomorúan végződnek.

Morzsolás után a műszer kihuzttival rendszeren vizelni szokott a beteg, még pedig élénk égető fájdalmakkal, most langyos fürdőbe ülve, másodsor is vizel, de enyhébb fájdalmak között a közönségesen vérrel festett vizellettal már apróbb kömorzsák takarodnak ki, s a hólyagnyak izgatott állapotának engedésével nagyobb ködarabocskák is fájdalom nélkül szoktak kiüríteni. Vannak betegek, kik már első nap főnmaradnak, többen azonban lenyugodván, következő éjjelen át meglehető álomban részesülnek, s mérsékelt életrend, bővebb lágyító és higitó italok, nemkülönben langyos fürdők mellett majdhamar magokhoz térnek; mindazáltal testi fárasztást kerülve, egész orvoslás közben töktartaléket (*suspensorium*) viseljenek. Ha a kö egészen szétmorzsolttatott, akkor, kitakarodván darabjai, tökéletes egésség követendi a műtételt; ha ellenben 3—4dik napon még mindég gyakrabban és fájdalmasan vizelne, úgy jele, hogy még kötöredékek gátolják annak szabad folyását, illyenkor az első ülés által okozott izgatás megszüntével másodsor kell a műtételt ismétleni, s ezt mindaddig, mig csak azt jelenlévő ködarabok szükségessé teendik. Legtöbb esetben a későbbi ülések mindég csekélyebb fájdalmakkal járnak, mivel a hólyag belső felülete a műszeralkalmazást némileg megszokja. E szerint kedvező esetekben, minőkrül itt szó vagyon, veszélyes tünetnyek a legnagyobb ritkaságok, halálos kimenetelt pedig, mint a műtet egyenes következtényét, legalább *Civiale*, ki ezt szerföliött nagy kiterjedésben gyakorolja, sohasem tapasztalt, szerinte még fellábadási időszakról sem lehet szó, mivel az utolsó kömorzsálék kitakarodásával a beteget egészen fölgyógyultnak lehet tekinteni.

Kömetszés és morzsolás szöveteztett esetekben.

A hugyköveknek physicali tulajdonsági, nem különben a kérdésben forgó bajjal szöveteztetni szokott körülmények különféleségei olly számosak, de természetökre és veszélyességökre nézve is olly sokfélék, hogy ezen tekintetben a műtő alig lehet elegendő figyelemmel minden útba gördülhető nehezégek elhárítására. Ugyanis:

1. A huyköveket tekintőleg, azoknak száma különféle lehet, azonban egy egészes alkatu hólyagban létező számosabb kövek épen nem ellenzik a morzsolást, mint ennek bizonyására Civile eseteket hoz elő, hol egyiknél 40, másiknál pedig több mint 100 kő húzatott ki a beteg hólyagából; nem tagadhatni azonban, hogy illyes esetekben, nem határozhatván meg előlegesen a jelenlévő kövek számát, a műtétet sokszor leendő szükség ismétleni, mi nemcsak a beteg türelmét, de egyszersmind a legegészesebb hólyagnak épségét is szigorú próba alá vetendi, miért is illyes esetekben gyakran tanácsosabb a metszéshez folyamodni; — hasonló esetek tehát, nem nyervén elégséges biztosítékot a morzsolás részéről, annak hasznávéletét némileg szűkebb korlátok közé szorítják. Azonban a metszésre nézve is épen ezek a legesiklándósabb esetek, mert a számosabb kövek kihuzására a fogóknak többszörös alkalmazása kívántatik, mi által a műtét nemcsak hosszú időre terjesztetik, de egyszersmind a betegre nézve szomorú kimenettel biztató izgatással is párosítatik.

Ha csupán egy de fölöttébb porhanyó kővel van dolgunk, akkor kétségkívül a morzsolásnak adjuk az elsőseget, jólehet általán fogva nagy köveknek inkább a metszések szoktak kedvezni, de ezeknek olly keménységgel kell birniok, hogy fogó alkalmazása közben szét ne omoljanak, mert illyenkor nemcsak szerfölött gyakran kénytelenítetnénk a fogókkal ki- s benyulkálni, de e mellett arról sem foghatunk tökéletesen meggyőződni, valljon a morzsalékok egyik vagy másik darabja nem maradt e vissza, ismét új kőtermésre alkalmat nyújtandó. — 20—30 vonalnyi átmérőjű kövek, ha szerfölött keménységgel nem birnak, még nem tiltják a morzsolást, ámbár tagadni nem lehet, hogy épen ezek azon esetek; hol a műtét nemcsak fáradságos és hosszadalmas, de a betegekre nézve fájdalmas is, illyeneknél tapasztaltattak műtét közben és után lázas mozgalmak, hólyaghurutok, sőt egyéb egészsbeli változások is, mellyek az ellenféltől általán fogva a morzsolásnak tulajdonitattak, holott pedig ezek egyedül olly esetekben fordulnak elő, hol a morzsolás javalva nem is lehetvén, a dologhoz nem értő személyektől erőszakos alakban használtatott.

Fölötte nagy és egyszersmind kemény kövek tehát azok, mellyek egyes egyedül a metszéstől reménylhetnek szabadulást, jólehet, ha valahol, itt bizonyára számíthatlan veszéllyel jár a műtét, mert, elhallgatván a sebnek nagyobb terjedését, minek itt mellőzhetlenül történni kell, a nagyobb kőnek tetemes erőszakot kívánó megfogása és kihuzása az életnek nemcsak kockázttatására, de tellyes kioltására is elégséges.

Miolta a kétágu kőmorzsolók föltaláltattak, a hosszalaku, sima felületű kövek műtétéle sem jár többé nehezséggel, melly körülmény a műszerek előbbi alkotásánál fogva, korlátolá némileg az újabb találmányu műtét foganatba vételét; nem úgy áll a dolog a fölöttébb kemény kövekkel, mert itt minden esetre a metszés az elsőség, mivel itt legnagyobb erőlködés- és többszörös ülésnek sem szokott mivoltos eredménye lenni.

Ha a huykövek a hólyagba jutott idegen testekre történt lerakódás útján termődtek, akkor előleges kikérdezés által azt kell meghatározunk, minő alakkal és keménységgel bir azon test, melly a kőnek magvát teszi, mert kisebb átmérőjű, gömbölyeg alaku, törhetetlen testek épen nem tiltják a morzsolást, minthogy azon testek a kötőredékkel együtt természetes uton kitakarodnak; — úgy szinte nem gátolják a morzsolást nagyobb terjedelmű de műszerünkkel összetörhető lágyabb testek sem, mivel itt ügyes kézzel célzott érhet a műtét; — csupán rendetlen alakkal és nagysággal bíró kemény testek azok, mellyek a metszést javalják, ámbár némely külön alaku, p. o. vékonyabb hosszú testek a természetes úton való kihuzást lehetlenné épen nem teszik, hanem igenis fáradságos türelmet és gyakori ismétlést óhajtanak.

A kő helyzetét vévén tekintetbe, tagadni nem lehet, hogy vannak esetek, hol a kő, súlyának ellenére nem a hólyag fenekén, hol rendszeren feküdni szokott, hanem épen ellenkezőleg a hólyag felsőbb üregében, vagy a hólyag nyaka mögött a dűlmirigy (glandula prostata) és végbél között rejtetik; illyes esetekben valóban nem könnyű annak fölkeresése és szétmorzsolása, de ki fogja tagadni, hogy hasonló körülmények metszés után is felette nehezíthetik, sőt, mint már többször történt is, lehetlenné teszik a kő kivételét. Illyenkor tehát türelmi és többszörös kísérletek győzzék le azon akadályokat, vagy nehezségeket, mellyek a morzsolást ugyan egészen lehetlenné nem, de igenis fáradságossá tehetik.

Sokat olvashatni az úgynevezett tömlőbe rejtett, vagyis zacskós huykövekről, hogy ezen állítás gyakran az ügyetlenség paizsául használtatott és használtatik. különösen Ledrán mutatta meg; — hogy azonban illyes kövek csakugyan léteznek, kétségen túl van. — Ha sejtekkel (celulae) bíró hólyagban kövek léteznének, mellyek tetemesebb nagyságuknál fogva be nem férhetvén a sejtek egyikébe

vagy másikába, a hólyagüregben szabadon feküdnének, illyen esetekben mondom a metszésnek adom az elsőseget, mert morzsolás által csak kisebbre töretvén a kövek, az említett sejtekbe vennék magokat, s többé talán oda sem hagyván fészkeket, csak utó kőképzésre nyújtanának alkalmat; azonban hasonló esetek meghatározása szörnyű nehezségekkel járván, előlegesen csak ritkábban leendnek kitapogathatók. Majd így áll a dolog olly kövekkel is, mellyek a hólyag sejteiben mozdulatlan fészkelnek, mert itt is, akármely mód szerént történjék a műtét, csak a szabadon mozgó kövek eltávolításáról kezeshetünk, azonban ollyan esetek tekintéből, hol a sejthöz tapadó követ kevés erőszak hozzájárultával még ki lehet emelni, szinte a metszés azon műtételi mód, mellyhez minden jól fontoló műtő folyamodni fog.

Számos idegen, de tulajdon tapasztalásombul is állítani bátorkodom azt, hogy a tömlőbe rejtett kövek közül azok a leggyakoribbak, mellyeknek egy része csakugyan a hólyag mellékes üregében létezik, midőn ellenben másik vége szabadon a hólyagüregbe dül, bizonyítja a tapasztalás azt is, hogy illyes követ helyéből mozdítani sikerül ugyan néha a műtőnek, de csak úgy, ha metszés által készített utat magának, kinek tehát előlegesen meghatározott illyes esetekben, még mindég volna kedve műtőhöz folyamodni, az benső meggyőződésennél fogva metszés által közelítsen a kőhöz, mert szerencsés tapasztalatoknál fogva az illyen félig tömlőbe rejtett köveket a jótékony természet maga is ki szokta szabadítani, azért is annak kiemelése nagyobb erőszakot fordítani épen nem szabad, mert ez által megtörténhetik, hogy célzott nem érve a kőnek kiálló része letörik, visszamaradt darabja ellenben fenésedő gyuladásra s bizonyos halálra nyújtand alkalmat. Sokkal gyakoribbak azonban azon huykövek, mellyek egyik vagy másik lapjuknál fogva a hólyag belső felületéhez tapadnak, s mellyek metszés után történt fölfedezés alkalmával már gyöngébb erőszakra szabadokká válnak, s a kihuzást többé nem gátolják.

2. Életműves bántalmak nem ritkán gátolják vagy legalább nehezítik a műtét kivételét. Így

a) huycsőszűkölések előleges elhárítása nélkül morzsolást lehetlenné végbeinni, de előbocsátott részletes tágitás nélkül a metszés is nagy veszéllyel jár, ha valaki kőkutasz segedelme nélkül merészlene beleje bocsájtkozni, csak azon kivétellel, hogy sokkal könnyebb a vékony kőkutasznak, mint a vastagabb alkatu morzsoló műszernek tágitás által utat nyitni, sőt vannak esetek, hol a morzsolásra kívántató hosszabb időbe kerülendő tágitást bevárni a beteg élete kockázttatása nélkül lehetetlen, vagy, hol azt minden törekvésünk ellenére sem eszközölhetjük annyira, hogy a morzsolást sikerrel lehetne végezni, illyenkor tehát nemcsak tanácsos, de szükséges is minél előbb metszéshez folyamodni. Így áll a dolog egyéb életműves huycső bajokra nézve is, mellyek annak áthatását és a kőmorzsalékok eltávolítását gátolni képesek lehetnének.

b) Dűlmirigy-betegségek. Sokkal terhesebb akadályokat szűlnek a dűlmirigy-bántalmak, mellyek nemcsak a rendes út elzárásával, de még az által is lehetlenné teszik a morzsoló műszerek bevitelét, mivel rendszeren majd mindenütt mellékes árutakra nyujtanak alkalmat; illyenkor tehát egyedül a hólyagfölkötti metszés mentheti meg a beteg életét.

c) Hólyagbántalmak. A hólyagban hosszabb ideig tartózkodott kövek különféle változásokra nyújthatnak alkalmat, mellyek ez vagy ama műtételi módnak választására határozhatnak benünket; így például egy a köizgatásból eredő hólyaglob annak minél előbbi eltávolítását parancsolja, de mint kiki könnyen átlátandja, koránsem morzsolás, hanem egyedül metszés segedelmével, mert a tapasztalás bizonyítja szerént előbb minden gyógmódnak makacsul ellenszegülő illyes hólyaglobok azonnal megszűnnek, mihelyt a gerjesztők, a kő tudniillik távolitva van. Szinte így van tetemesebb hólyagbéli túlnyészétnél (hypertrophia) is, mert itt sokkal szűkebbre huzódván a hólyag ürege, egy hosszabb időt kívánó morzsolás csak a baj továbbra fejlődését segitene elő, midőn ellenben egy szapora ügyességgel tétett metszés örökre megmenti bajától a beteget.

Mi a hólyaghurutot illeti, ez nem kedvez ugyan, de nem is tiltja egészen a morzsolást, hanem igen természetes, hogy ezen esetek is ollyanok, hol a dolog kedvező kimeneteléről senki kezeshetni nem foghat; azonban, kik a metszésnek talán inkább baráti, nyilván megvallani kénytelenek, hogy hólyaghurutban szenvedő betegeknel szinte nem ritkák a metszésre következő halálos kimenetek.

d) Mélyebbre ható és messzebbre terjedt huyhólyagbéli elfajulások egyik műtételi módot úgy, mint a másikat, ha egészen lehetlenné nem is, legalább legnagyobb mértékben veszélyesekké teszik azokat. — Azonban vese, — huyvezéd — és egyéb életművi bántalmakat lehetlenné mindenütt előlegesen annyira meghatározni, hogy azokbul a műtételi mód választására nézve biztos következtetéseket húzni képesek lehetnének. Annyi mégis bizonyos, hogy felette hosszán tartó kőbajok a beteget gyakran minden erejéből kivetkőztetik, minek következtében illyes egyedek a hosszabb időt és gyakoribb mű-

szerek által történhető közeledést kívánó morzsolást kiállni nem foghatják veszély nélkül, illyes eseteknek tehát ezen műtételi mód nem hogy nem kedvez, sőt még az erőt fogyasztó kénokat napról napra öregbíti; midőn ellenben a metszés reménységen túl sikerül ilyen körülmények között is a nélkül, hogy a betegnek csak hosszabb ideig tartó fellábadásra is volna szüksége.

3) Különböző életkor. A gyermeki kor az, hol a húgycső szűk volta, s a betegek nyugtalan állapota miatt a morzsolást csak nehézséggel, sőt gyakran épen nem lehet véghözvinni; mert csak vékonyabb műszerekkel élhetvén, azokkal keményebb köveket nem mindég sikerül szétzúzni; de ha meg is történt a morzsolás, csak szerfölött apróra törött darabocskák mehetnek el sérelem nélkül a vizelettel; ellenben a gyermeki kor, hol az észnek még csak csekély szerepe van, a kisedet betegeket mindazon veszélyeken túl helyezi, mellyek a nyugtalanokodó léleknek befolyásából eredhetnek, s valóban számos betegnek egyedül képesek a veszélynek nem ritkán halálos kimenetélhez siető öregbítésére; ezen kor továbbá az, melly legkínzóbb fájdalmakat is következés nélkül elszenved, csak hosszabb ideig ne tartsanak azok, miért is gyermekeknél majd kirekesztőleg a metszésnek adom annál inkább az elsőséget, mert itt úgyis magasabb fokon állván a tengélet, a műtet értelmében ejtett seb rövid idő alatt minden mesterséges hozzájárulás nélkül be szokott hegedni.

4. Nem beli különbség. Nőbetegeknél a húgycső rövidege, egyenes irányú és különösen tágassága miatt sokkal könnyebben történik a morzsoló műszerek bevitele és a töredékek kiürítése, miért ezeknél a morzsolás már csak azért is elsőséget érdemel, mivel, jóllehet kevesebb veszéllyel jár ugyan ezeknél a kömetszés, mint férfiaknál, sőt a húgycső görbüléseinek, — dülmirigynek — és magtömlőknek hiánya miatt jóval könnyebb is, mindazáltal ritkábban eszközölhető maradandó hólyagsipoly, vagy bajos húgycsepegés nélkül.

Műtétel közben mutatkozható bajos szövetkezésekről.

A húgycsőnek, dülmirigynek és hólyagnak sértései, nem különben a műszerek eltörése oly kellemetlen jelenetek, mellyek a morzsolásnál úgy, mint a metszésnél előfordulhatnak, s inkább a műtő ügyetlenségének, vagy a műszerek hibás anyagból való készítésének, mint a választott műtételi módnak tulajdoníthatók; ezen szerencsétlen szövetkezések, mint tudva van, a metszésnél sem maradnak el mindenkor, hova az említettek kivül még a hashártya sértését is méltán számítani lehet, nem is említvén, milly nehézséggel jár gyakran kömetszésnél a kutaszok bevitele, a hólyagot fedő részeknek bemetszése, s az éles kömetesnek a kutasz válujába való illesztése, szóval a véres utnak elkészítése, melly a köhöz juthatást lehetőséggé tege! Ki a v é r z e s e k e t, mellyek a hólyag belső felületének érintéséből és dörzsöléséből tompa műszerekkel hozatnak elő, a metszés által gyakran okozottakkal hasonlítani akarná, az véleményem szerint felette erőltetett uton kívánna a metszés elsőbbségét kivíni. — A végbelet csak metszés közben lehet annyira megsérteni, hogy a köbetegeknél majdnem kellemetlenebb baj, tudniillik végbélsipoly kövesse a műtétet; — ha metszés közben a magzsinór, vagy magtömlők megsértenek, ez által a nemző tehetség eltörlesztésére nyújtatik alkalom, ámbár tagadni nem lehet, hogy morzsolás által, ha közvetlen nem is, de a húgycsőben támadt izgatás miatt közvetve magzsinór — sőt tőkgyuladás is sokkal gyakrabban okoztatik, mint a műtet másik neménél, tudniillik kömetszésnél; ámbár voltak már esetek, hol ennél is szinte fejlődtek ki hasonló kóros bántalmak. — A kőnek megfogása és kihuzása mindenütt nehézséggel jár, csak hogy, mint már említém, metszés alatt fris sebbel jönnek a javallott műszerek érintésbe; de továbbá a morzsolás előtt langyos vízzel történt befecskendés által kitért hóllyag, metszés után még a benne foglalt csekély mennyiségű vizelettől is megfosztatik, a műtő tehát csaknem szárazban forgatja műszereit, innét az összeesett hólyagnak falait annál könnyebben megsértheti, melly bajokat a sebzett részeknek műtet után folyvást csepegő vizelet által történhető fölmarása nem kevesse szokta öregbíteni. Legtöbb esetben a hólyaglob hoz elő szerencsétlen kimeneteleket, de, mint Civiale, számos tapasztalatra hivatkozva, állítja, ez ritkábban követi a morzsolást. — Gyakran mutatkozik metszés után húgyrekedés is, mi ugyan imitt-amott a morzsolást szinte szokta követni, azonban előbbeni esetben gáttáji kömetszés (lithotomia perinaealis) után a folyvásti csepegés és nedves borogatás miatt alig lehetend a kifolyt húgy mennyiségét, így tehát a baj fokát is kellőleg meghatározni, s a célirányos orvoslást is homályos tapogatózás nélkül vezetni.

A két különféle műtételi mód eredményeiről.

Ha az eredmények kiszámolásából akarnók egyik vagy másik műtet elsőbbségét kimutatni, vigyáznunk kell, nehogy többek példájára egyik tulságot gondosan kerülve, másikba essünk, így jártak rendesen mindazok, kik ezen tárgy fölvilágosításában fáradozának, mert csak szűkebb körben végbevitt csekély számú esetekre szoritkozva, határozván meg a lehető közép arányt, az igazsághoz épen nem közelítének —

Tudtomra Wattmann legügyesebb bécsi tanító és műtő volt egyedül oly szerencsés, hogy 1824-től 1835-ig, tehát 11 év leforgása alatt 62-szer végbevitt kömetszési esetei közül 18-at egymásután vitt szerencsés sikerrel véghöz, míg végre a 19dik áldozatul esett volna; ezen ritka ügyességéből, de egyszersmind kedvező körülményekből származott eredményt zsinórmértékül fölláztatni akarni annyit tenne, mint az újabb műtételi mód irányában ellenséges szellemben föllépni, ezt tehát a ritkaságok rendébe sorozván, egyeztetni kell a legkülönfélébb vidékeken tett műtételek statistikai jegyzeteivel, s akkor ki fog tündöklenni, hogy pontos összehasonlítás és számítás értelmében oly közép irány tűnik ki, minél fogva 9 metszés alá vetett betegek közül rendesen elhal kettő, általán véve az aránylagos számítás áll férfiaknál mint: 1 : 4 1/2

nőszemélyeknél mint: 0 : 4

az utóbbiaknál tehát kedvezőbben; minek némi bizonyosságára magam is szolgáltatatok egyes adatot, mert a legközelebbi két év lefolytában 5 köbeteget, ugymint: egy morvaszületésű 19 éves legényt, — egy békesmegyei 7 éves gyermeket, — egy semlini 15 éves ifjút, — egy pesti 60 éves asszonyt, — s végre egy erdélyi 23 esztendőös férfit levén alkalmam metszés által eszközöndő műtet alá venni, ezeknek egyike, nem ugyan egyedül a műtet, de hosszasan tartott bajából származott hasföletti sipolyok, a kőnek odatapadása és egyéb kedvetlen körülmények miatt szinte áldozatul esett, midőn a többi négy szerencsésen menekülve a bajtól, tökéletes egésségre jutott.

A morzsolás tekintetében ezen műtételi mód egyik hősenek Civiale-nak idézem elő szavait, ki ugymond: 1823-tól 1835-ig, tehát 12 év leforgása közben jött érintkezésbe köbetegeggel 506-al Szétmorzsolta a követ jó sikerrel — — — — — 296-nál Meghalt közülök — — — — — 7. Hólyagbántalmak maradtak vissza — — — — — 3-nál Többé műtet után nem mutatta magát — — — — — 1.

199 betegnél a műtételt részint mivoltosabb életműves elfajulások és szövetkezések, részint a köveknek műtételt gátló rendkívüli nagyságuk miatt javallottnak nem találá; honnét első pillanatra kiviláglik, hogy a veszély emennél nem is hasonlítható azzal, melly a metszést környezi, ámbár tagadni nem lehet, hogy a morzsolás számos esetben nem eszközölhető, hol a műtőnek a metszéshez, mint egyedüli mentő szerhez folyamodni igenis fő kötelességében áll, azért is véleményem szerint méltányolva az illyes kedvetlen, s a morzsolást egészen gátló körülményeket, a metszés, mint számos esetben egyetlen segédeszköz érdemének és az idő folytában behozott javítások, — egyszerűsítések által szerzett belbecsének igenis sértetlenül kell maradnia.

Halálos kimenetelek közelebb okairól.

Midőn ezen műtételt halálos szempontból tekintjük, meg kell különböztetnünk azon eseteket, hol a műtet csupán alkalmi okot szolgáltatott a veszélyes kimenetelre, azoktul, hol a halál közvetlen a műtet behatásának tulajdonítható. Én ez utóbbiból kívánván a műtet belbecsét megítélni, az előbbi eseteket okozni szokta körülményeket érintetlen hagyandom.

A kömetszés mint műtet, következők által lehet halálössá:

- a) az egész életműség mivoltos megrázatása, s a műtetnek a lélekre történt erőszakos hatása; —
- b) az életre elkerülhetetlen kívántató életművek közvetlen sérelme; —
- c) csekélyebb fontosságú részek tetemes sértésének másodlagos következései; —

d) a műtettel gyakran párosult nehezségek és kínos fájdalmak által okozott, s nem ritkán teljes erőbeli kimerítést maga után húzó tulságos erőltetés;

e) húgyelöntődések; —

f) sebzett üterekből, vagy a hólyag egész benső felületéből eredő, s semmi mód által le nem csilapítható vérzések; — végre

g) gyuladás által, melly a hólyagban, húgyvezédekben, vesékben, véredényekben, a sebben magában és az azt környező sejtszövetben, vagy talán a műtet alatt közvetlen megsértett hashártyában fészkelvén, a beteg életébe kerülendő veszélyes fokra hág föl.

Ezen különfélek közül, különösen az életműség megrázkódtatása, — vérzés, — húgyelöntődés — és gyuladás teszik azon vészpontokat, mellyekben a halálos kimenet okát leggyakrabban föltálhatjuk. —

Morzsolásnál szintúgy mint kőmetszésnél a halálos okok majd magából a műtettől, majd a műtételnek választott módából, majd végre a betegnek alkotásából veszik eredetüket.

A műtet által a hólyag összehúzó tehetsége annyira fölmagasztálthatik, hogy a benne foglalt kő naponként növekedő mértékben mozdítja elő azon kinokat, mellyek már valóban több betegnek kerülének életébe.

Ha a kötődék a hólyag nyakában, vagy a húgyeső hártvás részében hosszabb időre fenakad, ez által nemesak mindenfelé terjedő, de halállal végződő izgatás és gyuladás is hozatik elő; mint maga Civiale is megvallja, hogy két betegénél épen ezen körülmény okozta légyen betege váratlan halálát.

A műtételi módra tekintőleg Civiale azt jegyzi meg; hogy a két külön műtételi módoknak némellyek által tulajdonított halálos kimeneteleik inkább a húgyeső és hólyag mélyebb bántalmainak volnának tulajdonítandók; azonban ezen följegyzett esetek nem tulajdon gyakorlatában fordulván elő, azoknak tökéletes kifejtésébe adatok hiányosága miatt nem bocsájtkozhatik.

Vannak számosabb kóros változások, mellyek magából a beteg állapotából vevén eredetüket, mint halált hozó körülmények a morzsolással csak annyiban állnak különös viszonyban, mennyiben a műtet ezen neme foganatba vételével szoktak legnagyobb erővel kitörni, de egyedül a műtételnek magának épen nem tulajdoníthatók. Első helyet foglalnak ezek között vesebeli elfajulások, mellyek gyakorta legmagasb fokra emelkedvén, még csak alig gyanítják magokat, hanem a műtet elővétélével legnagyobb erőszakossággal fejlődvén ki, a beteg életére törni képesek. — Meg kell azonban ezen vesebajokat azon változásoktól különböztetni, mellyek a morzsolás által okozta hólyaglob és innét néha a vesékre is áterjedni szokott hasonló kóros bántalombul veszik eredetüket, mellyek úgysis csak ritkábban mutatkozáván, a beteg életét kockázatlanul alig lesznek képesek. Így állnak a dolgok a húgyéletművekben már megrögzött egyéb idült természetű betegségekkel is.

Említenem kell mindazáltal egy körülményt, minél fogva a morzsolás alá vetett betegek gyakoribb ismétlés által mindinkább érzékenyülvén, akármelly befolyásra is fogékonyabbakká válnak, s néha, mint Civiale szerint meg is történt, a műtet abbahagyásával különben alig fejlődhető halálos bajok véget vetnek a beteg életének.

Minden lehető veszélyes szövetkezések és kimenetelek, nemkülönben a külön műtételi mód által foganatosított eredmények összevetésével, igenis kiviláglik, hogy a körülmények értelmes megfontolása, s nem kivétel nélkül vakon mindenütt, hanem egyedül okszeres javallatok mellett választott morzsolás sokkal ritkábban húzhatja maga után azon veszélyes következtéseket, mellyek a legügyesebb tapintattal és legkedvezőbb körülmények közt intézett kőmetszést gyakran minden várakozásunk ellenére is kisérni el nem mulasztják.

Hibásan eltévesztett kézfogások.

Ha a műtet ez vagy ama neménél megeshető hibás kézfogásokat vesszük figyelembe, akkor azoknak legveszélyesebbi, úgymint: a húgyesőnek, — végbélnek, — jelesebb vér- és a magot vezető edényeknek, — hashártyának sértései egyedül metszés által történhetnek; de ha metszés alkalmával, mi igen könnyen megeshetik, egy vagy más kőmorzsalék, vagy a hólyag ránczai közé rejtezett egész kövecske is visszamaradna, az előbb utóbb a műtétel veszélyteljes ismétlését teendi szükségessé, midőn a

morzsolás közben töretlenül maradt darabnak fölmozgatására és kihajtására egy ismételt ülés elégséges leend. — Véleményem sőt meggyőződéseim szerint tehát ezen két műtételi módnak kezét kell fogniok, s az esetek különbségéhez képest egymást ki kell segíteniök, mert megtanultuk tapasztalásból, hogy vannak példák, hol a metszés egyedüli mentő szernek tekinthető, midőn bizonyos gátló körülmények miatt morzsoláshoz folyamodni egészen lehetlen; valamint megfordítva, számosak azon esetek is, hol az utóbbinak áll csupán erejében, hogy az előbbi által ejtett hiba, sőt veszedelem elháríttassék, mint ezt metszés után ki nem húzhatott kövek szétzuzására alkalmazott morzsoló műszerek foganatos sikere eléggé bizonyítja.

Gyógyításra kívántató időszak.

Ámbar vannak esetek, hol kőmetszés után 6—8—14 napra, sőt Boudon állítása szerint 24 órára az ejtett sebnak tökéletes behegedése és gyógyulása következett; — úgy szinte morzsolásnál is gyakran megtörténik, hogy egyszeri ülés elégséges a kő szétzuzására és tökéletes kihajtására; mindazáltal hasonló eseteket a ritkaságok közé számítván, a közép calculus szerint húzott időszakot egyedül számosabb statistikai adatok összehasonlításából foghatjuk kiemelni, minek következtetésében metszésnél a gyógyulásra kívántató közép időszakot Civiale szerint 46, — ellenben a morzsolásnál 41 napra tehetni.

Visszaesések.

A történhető visszaesések okát csak hibásan lehetne mindenkor a választott műtételi módnak tulajdonítani, mert ezt csak akkor volna jogunk cselekedni, ha tökéletes meggyőződésünk szerint a műtet közben ki nem húzott és benmaradt első kőmorzsalék nyújtott volna a későbbi köre alkalmazhatóságot; azonban erről jót nem állhatván, mindenütt az újra képződő kövek okát a műtételnek épen nem, hanem azon körülménynek kell tulajdonítanunk, minél fogva a testben rejtező köképzésre való hajlam műtet után kívántató kiirtását elmulasztottuk, honnét azok későbbben újra könnyen kifejlődhetnek. — Ezen tekintetben Civiale ismét talán kissé párttraháló tabellaris számadással áll elő, mellyből az sülné ki, hogy midőn kőmetszés után minden kilenczediknél, morzsolás után csak minden tizenhetediknél képződött újra hólyagkő. Azonban az illyes számításra nem lévén néhány ösmeretes esetek egybehasonlítása elégséges, valamennyi eddig végbevitt műtételek pontos följegyzése kívántatnék meg.

Tüdőgyenyedés biztos orvoslása természetből merítve.

Dr. VARGA JÁNOS.

A betegségek névsorából azon makacsbitát kívántam az idő rövidségéhez mérten kiemelni, melly földünk, kitünőleg hazánk legszebb virágjában lévő fiait s reményeit, ügyfeleink minden lángeszök daczára, nagyrészt kénye szerint öldöklí.

Hazánk légkörének igen különböző, s szintolly rögtön változni szokott mérséklete, ettől számos folyóink s hegyeink mentében könnyen támodni szokott, folytonos mozgása, továbbá földünket nagyrészt

vastagon borító homoktuli terheltetése, — a majd egyedül légkörből táplált lehelő műveknek erőbeli, vagy erőművi úton lett izgatását okozva, — tüdőkörokat gerjesztenek.

Az erőbeli okok, majd önkényt majd mesterségesen megszűnvn, következményök elhárítása hatalmunkban áll.

Az erőművektől is igyekeznek, a pihenést nem ösmerő tüdő, működésével menekedni; — mit azonban gyakran vagy épen nem, vagy magára hagyatva csak későn, s már akkor eszközölhet, mikor erőlködésének már az egész mű áldozata lett.

Illy erőművi uton támadt néhány tüdő-sorvadásnak, s a természetnek ezek körül önkényesen mutatott gyógyerejének, nemkülönbén műtétel által eszközölt erőművi tüdővész orvoslásának rövid előadása lesz értekezésem tárgya.

Egy ráczkevei lakos Rusa János 19 éves korában, ez előtt 11 esztendővel, a még éretlen búzakalászok közt jártában egy toklát fogott szájába, mellyet, vizen át mentében megcsuszamodván, elnyelt (vagyis inkább tüdőjébe szívott.) —

Ez idegen testtől okozott csiklándó érzés s hurut eltávolítására egybe hit baráti, a torokban lelt tokla felét kiszakították ugyan: de minthogy az tövével volt aláfelé, alsó fele szárostul a torokban maradt, mellyet inkább lenyomni, mint kivenni mesterkedtek. Azonnal kezdődött hurutja folytonos lett, mellyet csak hamar sorvasztó láz s tüdőgyenedés követtek. A természet bőven készült genynek hetenként legalább egyszer lett kihányásával igyekezett az idegen ingert megszüntetni, a nélkül azonban, hogy a toklát eltávolítani s a betegséget megszüntetni ez uton képes lett volna. Hét évet töltött e tüdőgyenedés borzasztó gyötrelmei közt, mellyek miatt hátának baloldala egészen kipúposodott, melly púp a külső nyomásra — pedig jobb tüdeje szenvedett — mintha valamely higsággal tele volt volna, szinte rotyogott. E hetedik esztendő eltöltével a munkás természet ismét megjelent. A 7-ik s 8-ik jobb oldalborda közt a mellcsontul 2 ujnira kelés támadott, melly fölfakadva bűdös genyt öntött ki. Erre régi hányása megszűnt, s kinjai valamennyire enyhültek. E nyílás egész esztendeig szolgált a tüdőkből folydogáló genynek csatornául; mikor behegedve, csak hamar egy másikkal, — melly már a 6-ik s 7-ik szinte jobb oldali borda között nyílt-váltatott fel: de czélát a működő természet ezzel sem érve el, félév eltöltével szinte a 6-ik s 7-ik borda közt az előbbtől mintegy másfél ujnira — egy harmadik csatornát nyitott meg, mellyen egy 9 év előtt elnyelt és egészen megfeketedett tokla, melly a magy. kir. egyetem számára azonnal által is adott, rövid időn megjelent s kivételt. E toklát kísérő genyvesztést, ijedést és reményt egy hosszú ájulás, továbbá azonnali fölkerestetése követtek. — A főntemlített, kisebb s nagyobb babnagyságú nyílások kettején geny szivárgott, 3dika már behegedve volt. — A legutolsón pedig, mellyen a tokla kijött, naponként langyos böléndekefőzetet főcskendeztettem be a tüdőbe, s a nyílásba tépett pamatot, reá pedig ólomtapaszt rakattam. A beteges tüdő, illy móddal eszközölt két hónapos főcskendezés után kitisztult, a nyílások begyógyultak, a gyöngeség s láz alkalmas szerekre elmúltak; s most már 31 éves korában, ép tüdővel s egésséggel teszi erős munkáját.

Szerencsétlenebb volt ennél egy Sziget Újfalusi gazdagságáról s okosságáról ösmeretes molnár Englert Márton, ki nem tudta mondani melly okbul, tüdőgyenedést kapott. — E betegsége folytában, melle a 7-ik s 8-ik jobb oldalborda között megfakadt, mellyen lassanként sok geny ürült ki. Sorsa javulván, a seb erővel tapasztatott s gyógyított be. — Mintegy 2 évi szendergő pihenés után, a tüdőgyenedés folyó év tavaszán, egész mértékben mutatkozván, a behegedt mellseb ismét megnyílt, melly a tüdőben halmozott geny lefolyásának utat nyitva a naponként javult betegnek életet ígért. De a jóltévő természet e mostoha gyermeke, a működő természet ezen remek művét méltatni nem tudó avatlan kezekre bizva magát, egy életének véget vető hánytatonak kora áldozata lett. —

Mostohábban bánt a természet f. e. márczius havában elhalt ráczkevei lakos Böggös István nejével; ki mint mesélni szokta, még cholera esztendőben nyelt el egy fél dionyi, szögeletes marhacsontott, melly mellét, halála előtt 10ed napig, — mikor ugyanis azt tüdejéből, ennek talán utolsó olvadékával höhögte ki, — érezhetőleg nyomta, hurutoltatta, s egy általa gerjesztett genyeddéssel tüdejét megemésztve, életének határt vetett. Az egész bajbul én csak a csontot nyerém szemléletül, melly meglyuggatva s elbarnulva volt. —

Hátra van még, (a természetnek itt felhordott utmutatását követve,) egy műtétel által mesterségesen eszközölt tüdősorvadás gyökeres orvoslását elmondanom.

Ráczkevei lakos 43 éves Horák János, 1832-ik évben azon kéréssel jött hozzám, hogy hátán egy már 17 éves, folyvást növekedő pupjától, melly mostanában olly fájdalmas lett, hogy miatta mit sem tehete, — továbbá borzadás és szurásokkal kapcsolt hurutjától, menteném meg. A panaszos borza-

dása, mint a vizsgálatkor kitűnt, sorvasztó láz volt, mint a tüdőgyenedésnek, savós hurutnak és szegezésnek, szükségképeni követője. De hogy az 5-ik hátgerincztől, a gerincz s bordák fölött, szinte a keresztcsontig lenyuló, 5 ujnira széles, 4 ujnira magas, szinre nézve a rendes bőrtől nem különböző, fakeményesü púp tömlős daganat volt, csak hetekig tartott vizsgálat s próbák után tűnt ki.

E zacskós daganatot September 22én fölvdaltam, belőle 5 lud tojás nagyságu s alaku fehér, — könnyen szakadó hártával bevont testet szedtem ki, mellyeknek üregei egymással, a közfalakat képező izmokon át, varjutoll nagyságu, — mint az egész üreg, — vastag savós hártával bélelt, csatornákkal közösültek; — mellyekben számos galambtojásnyi s kisebb, fehér színű gömbölyű férgék: (fejletlen tömlőférgék) tanyáztak. Így e férgektől betegem megmentetett ugyan, de felmaradt sorvasztó láza s tüdőgyenedése, melly ötlet csakugyan a sirba viendő volt. —

Ezen is segíteni vágyó tündésim közt, e műtétel által nyert méjjség fenekén, a felvágás után 11 napra, — mikor már a sok közfalakkal bíró fiókos üreg kiegyenült, s vastag savós hártájától, mellyet pokolkövel emésztettem meg, megmenekedett, a 6-ik s 7-ik jobb oldali borda között a gerincztől mintegy fél ujnira, egy mogyorónyi puha daganatot láttam emelkedni. — Az előbbi merész műtételt még merészebbel végezni eltökélvén magamban, sorvasztó láza s tüdővész miatt halálos betegemnél daganaton át két borda közt a mellkasba, egy ujnira mélységű szurást tettem; melly nyíláson keresztül, gerelyemet az előbbiektől csak arany sárga szinnel s gyöngébb hártával különböző, galambtojás nagyságú, két tömlő férgé követte. E szurást elégnem nem látván, a sebet még $\frac{1}{2}$ ujnival belebb tágitottam. Elsült a merény, mert visszavont késem után félfontnyi érett geny ömlött ki a mellüregből, jeleül hogy vele ott egy érett genytömlőt szurtam fel. — A tüdőben e műtétel által támodt üreget eleinte beléndek, később szilvafahaj főzettel naponként kifőcskendeztem. Más nap hihetőleg a langyos főcskendezés segítségével ugyanazon tüdőnek másik genytömlője is megfakadt, miért a légesövön át a beteg száján ismét félfontnyi geny ömlött ki. — E kiürítésekre a még mindég halál révén álló beteg inkább elbágyadott s egymást felváltó ájulásból csak sokára tisztult ki. Ezekből azonban kinahéj, izlandiai zuzmó, s egyebek folytonos használata mellett lassanként magához tért. E megnyílt két genytömlő kiürülése után, a tömlők folytonos főcskendezése által megtisztult tüdőfájdalmi enyhülni kezdettek már, mikor betegünk örömet egy váratlan látvány zavarta meg. Ki ugyanis a bevégzett főcskendezés után véres köpéséről panaszkodott, mi azonban mint vizsgáltuk, nem egyéb volt, mint a hátán befőcskendezett szilvafahaj torkába jött vörös főzete; mellyet egy pár nap főcskendezés alkalmával, több nézők látára, bámulatos örömmel producalt. Ez, valamint a belélekzett levegőnek, a hát mesterséges nyílásán, történt kihatása a jobb tüdő egész megemésztését, vagy legalább annak egész hosszában lett átlukasztását valósitja, — a mellüregben lelt férgék pedig, a tüdőnek ezek által lett erőműves nyomása által okozott genyeddését gyanusitják. —

Ezen s több itt elő nem számlálható változásokon áthatolva, betegünk napoként erősödött, hurutja ritkult, fájdalmi enyhültek, láza mult; míg végre, 3 hónapig tartott folytonos orvoslás után, nemcsak hátán 17 évig hordott fájdalmas pupjától, de megrögzött tüdősorvadásától is megmenekedve: november 4én ágyát 15én szobáját elhagyhatta. — Egész mértékben visszanyert egésségeért a gondos természet elrejtett titkainak elfogulatlan kutatóit s nyomdokinak hív követőit, már élete 52ik évében is ép tüdővel áldja; ki ha magára hagyatja, gondatlansága régi áldozatja már. A két első köreket a természetnek, az eddig orvosolhatatlan tüdőgyenedések körüli böles működését, e 4ik ezen természet működésének emberi kezek által czélszerűen eszközölhető utánzását tanusitják.

Sokat fárdoztak már ügyfeleink a tüdősorv biztos orvoslását tárgyazó rendszer alakításával; de mindeddig, a nagy hírű Ramadgeval együtt, több hajótöréssel mint szerenesével.

Azon édes ohajtással fejezem be én is értekezésem: hogy ügyfeleink, tisztelt orvos társaink, a tüdőgyenedésnél, ezen talán egyedüli biztos gyógymód iránt, melly a genynek a tüdő feneke körül, hova nehézsége miatt siet, legezélerányosabban történhető, s már régen ajánlott lecsapolása iránt, az utmutató természetet utánozva, figyelemmel lennének. Nem mondom, hogy e gyógymód mindennemű tüdősorvakkal biztos lenne; azt azonban: hogy a genytömlősök e en uton kivétel nélkül orvosolhatók lehetnének, merem állítani. A természet ezen három köresetnél a 6-ik 7-ik s 8-ik borda közt választotta s mutatta ki az utat, melly hihetőleg a bal tüdőnél a szív fekvése miatt oldalról, vagy, mi az erős hátizmok miatt sokkal bajosabb lenne, mint az épen elmondott műtételes lecsapolás által Horák Jánosnál is hátulról történt volna. —

Mig e biztos gyógymód körülményesb kitapogatása eszközöltetnék, mi koránsem lehetetlen, helyén látnám: a mellkasba azon helyen, hol kopogás által a geny léte leginkább gyanítható, minél alább

a bordák közt teendő szurás által nyílást eszközölni, mellyen át a kasba gyakori langyos főcskendezések tétethetnének. E nyílás mindaddig tépett pamattal nyitva tartatnék, míg a genytlőmlő, ha valamivel belebb vagy föntebb volna is, a főcskendezés által megérlelve odáig nyomulhatna, mikor kevés szurással vagy a nélkül is önkényt megfakadna; mi meglévén, a beteges tüdő folytatandó főcskendezés által a genytlől megtisztulva egészségét visszanyerhetné. — Hogy a mellkasba tett szurás vigyázat mellett nem veszedelmes, valamint hogy a tüdők genytlől megtisztulva egészségüket vissza kaphatják, a fölfordított esetek tanusítják — E műtétel azonban közintézetekben volna eszközölni s megalapítandó; melly egyebütt nemzetünk polgárainak az orvosok iránt mégis fenálló bizodalmatlansága miatt csak hirünk, becsületünk, és így mindenünk kockáztatásával történhetnék, miért is további próbákat nagyobb intézetbeli ügyfelektől várunk s remélünk is.

A takár és bujafekély közötti különbségről.

Dr. NEUHOLD FERENCZ.

A kizárólag egyedül létező takárt soha közönséges bujakór nem követheti, kivéven, ha az a húgycsőben rejtő bujafekélyekkel van összekötve, következő okoknál fogva:

1ször Mivel a takár mind azon okok befolyására származhatik, mellyeket hurutos lob előz meg.

2ször Mivel tetszőleg tökéletes egészségű némberek nemző részeiken mindjárt a hószám vagy szülés után olly anyagok léteznek, mellyek a vélek közösült férfiaknál takárt okoznak, midőn ezen némberek magok egészségesek maradnak, vagy legfőlebb igen csekély takárban sinlődnek.

3ször Mivel a takár előleges képelésére az égi testek és a légkör minősége kitetsző befolyást gyakorolnak, mi a bujakórnál épen nem tapasztaltatik.

„Orvostanár H e n n e r a középtenger helyezettési leírásában azt mondja: hogy Corfúszigetén, hol a szabad leányok szoros fölügyelet alatt vagynak, bujakór igen ritkán, de takár gyakran mutatkozik.“

„Tudva van, hogy Keletindiában, nevezetesen az ottani csoportos szigeteken (archipelagus) a takár igen közönséges jelenet, úgy hogy a legtisztéseseb társaságokban is minden tartózkodás nélkül beszélnek róla.“

4ször Móses törvényeiben elősmérhetlenül emlittetik a takár, valamint a Savójai királyné Johanna bujaság elleni törvényei, és a húgycsőégés tekintetében hozott angoltörvények, mellyek a 15dik század végén, már a járvány előtt léteztek, bizonyítják, hogy a takár, mint az ottani orvosok előtt már régen ösméretes betegség uralkodott; — mindezek tehát a takár régiségét bizonyítják.

5ször A bujafekély ragadvány beóltása legnyilvánosabban bizonyítja, mert a bujafekély, mint primitiv baj növekedő vagy állandó genyedési időszakában is bir ragadvánnyal, a takár pedig nem; — a bujafekély ragadvány létét annak beóltása bizonyítja, mivel ez által bujafekély képellatik. Ha a bujafekély választéka (secretum), — genynek vagy evnek neveződjék is az — gerely által a testnek valamely részén a felbőr alá vitetik, az óltás helyén első 24 órában valamely vörösség, 3dik nap körül egy kicsiny virágidomú, vörös udvaresától környezett dag mutatkozik: negyedik napon a felbőr bizonyos za-

varos folyóság által fölemeltetvén, hólyagesát képel; 5ik napon az elválasztott nedv szaporodik, genyforma lesz, himlőhöz hasonló pattanás képellatik, melly körében terjedve megkeményszik, s végre szalonnás, kemény alapú, egymástól különbözőt szélekkel bíró, barnavörös, világoskékbe játszó szegéllyel környezett fekéllyé idomul.

Ezek állandó és kimaradhatlan következményei a bujafekély ragadvány beóltásának. A fekélyedés időköze húzamosságában nem határozatlik s megtartja az előleges fekélyek ösmertető jeleit. — A fekélyeknek eltávozása, vagy különös idom kifejlődése csak későbbben s olly föltételek befolyása alatt mutatkoznak, mellyek a tulajdon alapokhoz idegenek p. o.

1-ör A beteg tulajdon alkotmánya.

2-or Előre járt vagy jelen betegségei.

3-or Szokott életmóda s életrend.

4-er Az alkalmazott közönséges vagy helybeli orvoslás.

Ellenben a takáranyag, ha valamely ép takonyhártyával közöltetik, hurutos lobot okoz, bujafekélyt soha nem, azért is való az, hogy mindazon esetekben, hol az orvosok takár után bujasenyvet láttak, bizonyára a húgycsőben bujafekélyek rejtettek. —

Allításomnak avval mondhatna valaki ellent: „hogy a szembe vitt takáranyag bujakóros szemlobot okoz;“ de abból nem következik, hogy a takár és bujafekély hasonlók legyenek; mert különben a szemmel közlött takáranyagnak majd bujafekélyt, majd szemtakárt, és a szemtakárból vett ragadványnak beóltás által bujafekélyt kellene okozniok; mi nem való, mert ismétlett beóltások által meg van bizonyítva, hogy bujafekéllyel nem bíró helyről vett takáranyag bujafekélyt soha elő nem hozhat.

Azt visszonzhatná továbbá valaki, hogy a takár által okozott fertőzés mindég bujakóros, csupán a húgycső takonyhártyájának életművezettsége s az elválasztott nedv által mérsékeltetik; a ragadvány itt bébonyolittatván megrikittatik, azért nem olly maró s működése nem olly hathatós; a bujafekély ragadvány nem különbözve vitetik a testbe s így mérsékeltetik a fertőzés. —

Melly állítás szintén alaptalan, mert egy beteges hártán megszűnik a rendszeres elválasztás, és beteges leszen az, mi a takárnál nyilván mutatkozik. — A húgycső rendszeres elválasztásai állati nyálkából, vízből s néhány savakból állanak, mellyek közt a széksó (natron) leginkább kitűnik, melly nedv a növényi színekre alaposan viszműködik (reagirt); midőn a takáranyag erlangeni Professor Jäger többszöri próbatételeinél a legérzékenyebb kémszereknel is különbösnek találtatott.

Ha több orvosok állítását jóváhagyni akarnók is, hogy tudniillik minden takár bujakóros, a bujafekéllyel hasontermészetű, s egyedül a húgycső takonyhártyája és elválasztott nedve minősége által mérsékeltetik; — erre válaszom az, hogy a húgycső nem egyedüli helye a takárnak, s ha ezen állítás alapos, a takártól meglepelt takonyhártyáknak más idomú bujakórok iránt fogékonyoknak lenniök nem kellene, mi fájdalom nem valósul; mert ha a húgycső, méhüvely, szem, száj és az orr takonyhártyáira bujafekély ragadvány vitetik, bujafekélyt okoz az; midőn a takár ragadvány hason módon és körülmények közt közöltette, takárt igen is de bujafekélyt soha nem képez, mint azt próbatételek bizonyítják.

Azt állítják továbbá: „Az ok — vagy is a fertőzés elegendő bizonyosság a nevezett kórok hasonlatosságára, de hogy a tett szemlék nem eléggé potosan kezeltettek, joggal hihetjük, mert p. o. ha egy néembernek külső részei megvizsgálásánál takár mutatkozik, azt mondák, ezen néember takárban sinlik — de hogy ügyeltek e arra, ha a méhnyakban vagy annak belső felületén bujafekélyek elrejtve nincsenek e — mindenhol és minden esetben, nincsen bebizonyítva, s illy körülmények között lehető, hogy ugyanazon néember egy férfival takárt másikkal bujafekélyt közlött. Ugyanaz emlittetik a férfiakról, hogy azok, kik csupán takárban sinlénnek, egy néembert fekéllyel másikat takárral fertőztettek meg, s ebből következteték e két betegség hasonlatosságát, a nélkül, hogy figyelmeztek volna, vallon a látszólag csupán takárral fertőzött férfiak húgycsőiben nincsen e bujafekély rejtve, különben is a húgycsőt pontosan megvizsgálni vagy a bajt autopsia által megösmerni nem lehet. Soha nem kellene azért is az orvosnak kivált a néembereknél egy hanyag külső vizsgálással megelégednie, hanem szülrészeiket egész kiterjedésükben megvizsgálni s úgy fognak találni, hogy mindazon esetekben, hol bujakóros természetű takár bujafekély nélkül van jelen, nem egyéb mint kifolyással öszvekött hurutos lob, és a kifolyó nedv beóltás által soha bujafekélyt elő nem hoz, midőn ha bujafekély létezik, a nedvnek beóltása mindenkor bujafekélyt okozand.

Ezekből következhetik, hogy egy olly egyed, melly tetszőleg csupán takárban sinlik, ha más személyt bujafekéllyel fertőztetett, maga is bir hason fekélyekkel, mit a némbereknél méhtükör segedel-mével, férfiaknál pedig a húgycsőben pokolkövel tett próbatételek által némileg kikutathatni.

Azértis hogy egy tetszőleg magános takárt másodlagos bujakór követbet, csak olly esetben hi-hető, midőn a takár bujafekélyekkel van összekötve, vagy pedig a húgycsőben rejtett bujafekélyek által eszközlött izgatás okozza rokonérzés utján a kifolyást.

Végre, ha a takár és bujafekély következményeikben hasonlóknak volnának, több másodlagos bu-jakórnak kellene származni, mert a takár (mit minden tapasztalt orvos megenged) sokkal gyakrabban jő elő, mint a bujafekély, és mivel amaz közönségesen egyszerű gyógyszerekkel orvosoltatik, gyakran minden orvosi segítség nélkül meggyógyul.

A mondottak következtében a takár csupán abban különbözik a bujafekélytől, hogy ennél min-dég kell egy időpontnak léteznie, mellyben annak továbbterjesztése beoltás által eszközlhető, t. i ha a bujafekélyes ev gerely által a test valamely részébe óltatik, bujafekélyt okoz, melly az eredeti-hez, mellyből az anyag vétetett, hasonló, mi a takárnál lehetlen; valamint soha nem történt, hogy csu-pán szemtakárban sinlő egyedek másodlagos bujakórtól lepettek volna meg.

Az előadattakból biztosan következtethetik azon igaz körösméret, melly szerint azon takár, melly-nek elválasztéka beoltható — azaz bujafekélyt okozó, rossz indulatu s bujafekéllyel kelletik öszve kötve lennie; Ellenben a beoltható anyaggal nem bíró takár ellenmondhatlanul jó indulatú s nem bujakóros, ha bár közösülés által mással közölthető is.

Mindezeknek eredménye (Resultatum) az, hogy ezen két betegség egymáshoz csak annyiban ha-sonlít, mennyiben mindkettő az emberi nemző részeken jelenik meg; különben az egyes takárt vélemé-nyem és több tiszt társaim tapasztalásai szerint soha közönséges bujakór nem követheti.

Fügölykór (Sycosis.)

Valljon ezen kór a takár vagy a bujakór folyamata különmemű a menetének következménye e, mivel az mindkét betegség után előfordul; vagy mindenkor más, különféle jelenségek által egymástól meg-különböztethető s maga után tulajdon következményeket vonó kórfaj légyen é?

A fügölykór (Sycosis) kezdetében álörzés, lefolyásában ravasz s képezi a kórátmenti jelenés legkülönösb jelenségét, jele a közönséges fertőzésnek, mivel a bujafekély-altmenetének valódi képezője, s úgy látszik, hogy az némelly egyedeknél a bujasenyv első jelenségéül áll elő, még sem eszközlhető beoltás által annak továbbterjesztése.

Ámbar némelly szerzők a fügölyt előlegesre és másodlagosra osztják föl, mindazonáltal azok befolyás és természetekre nézve hasonlóknak, csupán az előre járt kórokra nézve mutatkoznak nálok némelly eltávozások, mi egy a bujakór bélyegző jelenségei közül, mellyről bővebben értekezni törekedni fogok.

A fügölykór okai, helyezete, idoma az őt követő és utó jelenségek tekintetében szemlélve olly érdekes, hogy a legtapasztaltabb gyakorló orvost is kétségbe hozza e nehéz föladat megfejthetősége.

Ezen kórnak rendszeres, állandó és különmemű oka a bujafekély, takár sohasem, mert minden fügölyben szenvedő egyednél okvetlen bujafekély ment előre, vagy pedig egy olly személytől kapta azt, mellynek bujafekélyei voltak; mert ha olly egyedeket, kiktől más fügölyt kapott, szorosán megvizsgá-lunk, bizonytal bujafekélyt fogunk nálok találni. Továbbá:

Egy ellenmondhatlan lettdolog épül a fügöly kifejlődésének alapját képező okoknak történeté-ben, minek oka az, mert nem mindenki fogékony irántok, s csupán a takonyhártyák nem pedig minden bőrreszek hajlandók elfogadásukra; a bőrnek természeti vagy beteges változások által kelletik a takony-hártyához közeledni, hogy általok meglepethessék. Főkép nyirkos küleményű egyedeknél tapasztaltatik, millyenek a némberek és gyermekek; leggyakrabban a nemző részek, végbélnyílás és száj üreg takony-hártyáin.

Anyagi idomát és az általa okozott beteges szövetségi változásokat tekintve, könnyű azt a buja-fekélytől megkülönböztetni; — a bujafekély erősen határozott széleit, a fügöly kevésbé bélyegzett alapjá-tól és környezetétől, úgy hogy egymásba folyások által az egyesek határvonalai nehezen határozhatók.

Alakjok származási helyektől, helyzetéseiktől, a lobos izgatástól, mellytől meglepetnek s föltartatnak, a beteges helyen mutatkozó tenyészettől határozatik meg. E szerint a végbélnyílás szélein laposak, az alpfák között öszvenyomattak, gömbölyűek és nyakkal birnak, midőn a végbél külső záríz-makörül léteznek; végre a makkon, annak szabad szélein s azokon túl többé kevésbé kimetszett, csip-kézett és rojtos alakban jelennek meg mindjárt származásokkor, vagy későbbben a benne kifejlődött fekélyedés következtében, midőn utolsó tulajdonaik miatt kakastaréj nevet nyertek, mellyhez csakugyan hasonlitanak is; azonban több orvosok említett alakjuk után Condylome — Feigwarze — füge s végre fügölynevet kaptak.

A fügöly véleményem szerint — kifejlődését tekintve — mindég másodlagos és sohasem előleges jelenség; melly kizárólag tulajdon idoma s lénye szerint kétség kívül egy olly jelenet, melly a testal-katban mélyebben gyökerezett bujakórhoz tartozik, miről kételkedni nem lehet, mert az általános buja-kór minden utójelei között épen a fügöly az, melly leggyorsabban megjelenhetik; nem egyedül a buja-fekély által fertőzött helyhez távolabb eső ponton, hanem még az előleges bujafekély tulajdon helyén is, melly egy észrevehetlen átmenet által a beoltható fekélyből beolthatlan fügölyvé változik.

A főntebb tett kérdés határozott egyenes megfejtését, ha említjük; valljon a fügöly kizárólag tulajdonmemű okból származik e vagy nem? a felelet egy legtapasztaltabb orvosnak is nehéz leend; mert a végbélnyílásnál előforduló kinövésnek nem mindenkor bizonyítják, hogy az előttünk álló betegséget, a nemi ösztönnek természetelleni kielégítése, annyival kevésbé, hogy valóságos fertőzés előzte volna meg. Ámbar azok fertőzés után gyakran származnak, ez mégsem a leggyakrabban előforduló ok — ha a vég-bélnyílást bonczatani tekintetben vizsgáljuk, némelly felvilágosítást találunk arra, miért mutatkoznak épen itt leggyakrabban — t. i. a végbélnyílás tölsér idomú alkotása, a takonyhártyától itt s a közel üregekben kévelt redők vagy megkettőztetések, mellyek még egy folytonos izgatás által is segítettnek elő. És ha fel tesszük is, hogy a végbél, a méhhüvely és a makk ragadványos gyuladásai leggyakrabban szolgálja-nak okul a fügölyök képződésére, még sem tekinthetjük ezt mindenkor s egyedüli okának; mert azoknak származását (mondhatnám) elősegíteni és akadályozni is lehet.

A fügölykór, mint a bujasenyves folyamatnak előleges jelensége, soha föl nem lép, mert azt mindenkor a nevezett részek takonyhártyáin eredő, beteges elválasztással öszveköttöt gyuladás előzi meg.

Bujafekéllyel öszve nem szót takár után soha bujatermésztű fügöly nem származott, sem a kö-zönséges bujakór egyéb jelenségei nem követék azt.

Mi a fügölyt követő utókórokot illeti, azok a bujakór változékony utó eseteiben semmi részt nem vesznek, és ámbar lételők a betegnek fájdalmat okoz, azért ha valódi bujasenyvvel öszveköttve nincsenek, csupán eseményes tünetényei a főkórnak, az orvos előtt mindég csekély értékűek s nem elegendők arra, hogy a betegséget bujakórosnak lenni határozzuk, annyival kevésbé pedig, hogy az általánosan higanyos gyógy mód által orvosoltassék.

Animadversiones in morbum puerperalem, et paralysim uteri.

Dr. IGNATIUS SCHLESINGER.

Conamine eximiorum virorum uti cl. Carus, Busch, R. Lee, Hüter et novissime vindobonensis medici Helm morbum dirissimum puerperas inopinate saepe ac subdole enecantem concernentia licet multa antea ignota, et obscuras prisci aevi medicorum de hoc morbo opiniones dilucidaverint, necdum adhuc tamen proteiformem eius faciem ac decursum ita comprehendunt, ut non in praxi casus occurrerent, qui in ingeniosis ut plurimum ex experientiae sinu desumptis horum virorum theoriis promptam explicatum haud invenirent. Liceat itaque mihi et illud, quod experientia propria suggestit, arbitrio clarissimorum collegarum substernere, et in morbi formam minus notam attentionem vestram dirigere.

Si complures illas a Therapeutis descriptas febris puerperalis formas lustramus, tunc intuitu prognosis eam, quae simplicis peritonaei, uteri et ovarii inflammationis cancellos non transgreditur (favente caeteroquin genio morborum regnante favorabili) veluti regularem ac curae faciliorem deprehendemus; peioris certe notae hae formae, ubi inflammatio sphaerae sexualis, vel in gratiam individui cachectici, vel partus sub sinistris circumstantiis exantlati, vel in gratiam regnantis constitutionis febrilis biliosae, septicae, a consueto ac ut ita dicam regulari inflammationis tramite deflectit. Ne oblivioni tradam recenti aevo omnimode ventilatam putrescentiam uteri et phlebitidem uterinam, quorum clariorem notitiam equidem Necroscopiae in acceptis referendam habemus, notitiam quidem saltem me effatum fuisse recordor, cum revera meo vili iudicio praesertim phlebitidem uterinam (uti consvetim nobis depingitur) vix veluti distinctam formam considerandam censeam, nam data sectionis huius morbi, uti: uterus incrassatus, iusto magis extensus, eius substantia sanguine nigro referta, venae quoque huius conditionis sanguine repletae, uti et incrassati harum parietes; apertum discrimen saltem non relinquunt, inter physiologicum huius organi sub puerperio statum, et pathologicum eum, quem sectio exhibet; nam qui matricis metamorphosim sub graviditate et puerperio penitus scrutaverit, qua scilicet uterus in aliud plane organon vasis sanguiferis propriis ampliatis et neonatis, et stratis muscularibus manifestis ditissimum convertitur, ille fors dubio a me prolato haud alienus erit, quin et illud, quod venoso sanguini pus quoque admixtum referant, neutiquam extra dubium ponunt, hoc venarum inflammationis productum esse, cum et illud consuetim in his casibus, in aliis organis, pulmonibus, jecinore quoque deprehendatur, ad cuius genesim probabiliter lochiorum suppressa excretio, et metamorphosis uteri regredientis processus turbatio multum vel plurimum conferre videntur, cum revera praecipue phlebitidis uterinae decursus feminas duarum dierum spatio saepe enecans minus pro purulenta huius secreti indole loqui videantur. Ut itaque minime a vero ablutere videar, si phlebitidem uterinam, vel veluti inflammationis uteri consecarium, ubi haec in longius tempus decurrit, vel ubi velox eius decursus puerperas paucarum dierum spatio enecat, veluti productum cachexiae durante graviditate, et puerperio progenitae consideravero, et in his duobus momentis principalem phlebitidis uterinae genesim recognoscam, cum duce analogia, in alia phlebitidis specie, uti traumatica, principalia huius signa in cadavere sint, rubor ac durities secundum venarum decursum, lumen eius in certam venae distantiam ut plurimum obturatum, (secus aut perrare

in phlebitide uterina) hypocleptim purulentam autem in reliquis a plaga affecta remotis organis reperiisse, uti in metritide puerperali esse solet, nullus recordor.

Si jam cunctae hae metritidis, vel potius morbi puerperalis formae feminis sat cito et inopinate ruinam parant, et consvetim sepsis, vel uteri putrescentia malignitatis huius causa ut plurimum inculpatur, quin revera necroscopia causam illam praesuppositam confirmare valeat, et momenta procathartica, pro gignenda hacce septica morbi forma in pluralitate casuum non minus desint, cum revera contradictio aliqua subversari videatur inter praeconceptam et veluti vero suppositam huius morbi indolem et statum physiologicum uteri durante graviditate obtinentem, ubi scilicet organon illud ad supremam vitae individualis, ac reproductivae culmen elatum est, ut hinc repente unius, aut alterius diei spatio, septicus uteri status evolvatur, quin transitus iste tam velox in aliis organis, ubi congestivus status longiori tempore (uti in graviditate) praecessit, deuteropathice subsequatur. Si iam modo prolata cuncta illa momenta exacte perpendamus, ego saltem in hucdum stabilitis morbi puerperatis theoriis non omnium in praxi occurrentium casuum explicationem sufficientem invenio. — Recenti adhuc haeret memoriae casus feminae 28 annorum prolium duarum viventium matris, quae sub graviditatis tertiae decursu doloribus assiduis in osse sacro et lumbis per vices etiam doloribus colicis, sensu stuporis in extremitatibus inferioribus nuptis vexabatur, sub partus negotio dolores in osse sacro valdopere vehementes, et uti retulit, cum illis sub praegresso partus negotio vix equiparandis comparent, caeteroquin partus negotium sex horarum spatio absolvitur, ultima eius periodus autem post expulsam placentam, metrorrhagia vehementissima terminatur, successit equidem secalis cornuti et refracta ipecacuannhae dosi et fomentis frigidis hanc sopire, quin aegra ad puerperii normalis decursum reduceretur; etenim 42 horis a partu aegra doloribus posthumis vehementibus corripitur, mutatur eius physiognomia, sanguis novitus ex utero manare inchoat, pulsus redditur velocissimus. Consilium meum expetitur sine explorationis, num non secundinarum pars metrorrhagiam sustentans remanserit; ast valde mirabar, cum utrumque uteri orificium pervium reperirem, ut percommode manum, velut in saccum introducere potuissem, quin mollecula una secundinarum praeter sanguinem grumosum nigerrimum ibi reconderetur, aegra sub immanibus doloribus post aliquot horas exspiravit. — Alter casus se observationi meae obtulit ante tres abhinc annos, concernebat feminam trium prolium matrem, quae graviditatis tempore praeter animum curis domesticis obrutum, vitam sedentariam egit, puerperium succedit sat facile, metrorrhagia et in illo casu vehementissima partum excipit, subsequa die oritur horror, et uti medicus tractans retulit, cum indicis metropéritonaeitidis, quibus medicus tractans strenui tractamine antiphlogistico, sanguisugarum numerosa applicatione opitulatur, quae doloris lenimen, vel plane silentium in sequelam habent; tertia a partus die novitus oritur metrorrhagia, circa mesonocitium consilium meum expetitur ob dolores aegrae immanes, quae sequentem statum obtulit: conscientia plenaria conquerebatur de doloribus in imo ventris, quin pressio plagam ullam adfectam patefaceret, per vices deliria, sitis inexplebilis, cum medicus tractans metrorrhagiam quam maxime reformidaret, requisitus fui, ut explorationem susciperem, num non fors secundinarum pars in matrice latitans, veluti causa metrorrhagiae incrudescens inculpanda sit; ast tantum abest, ut exploratio causam illam metrorrhagiae praesuppositam confirmaret, quin potius et illa exploratio palam faceret, uterum et eius orificia ita patere, ut manus introductioni mansuetae nec minime quidpiam obstaret, in sinistro matricis pariete nonnisi lacinia sat tenuis, veluti rudimentum adhaesionis placentae tactui se obtulit, et quamquam haerica remedia in metrorrhagiam directa omni cum circumspectione adhibita fuissent, aegra tamen post quinque horas exspiravit. Opinionem meam, quam etiam medico tractanti communicavi, quod hic scilicet in gratiam metrorrhagiae praegressae paralysis uteri subintraverit, quodammodo confirmavit sectio cadaveris, quae sequens resultatam exhibuit: uterum scilicet sacci instar expansum, ut manus perfacile introduceretur, substantia eius pallida keneangica, in sinistro eius pariete lacinia tenuis semimembranosa veluti rudimentum adhaesionis placentae conspiciebatur, superiorem ovarii dextri marginem hydatis magnitudine nucis avellanae minoris obsidebat, in vasis maioribus uteri et eius amiculis nec minimum inflammationis progressae rudimentum.

Jam casus modo citatos invicem conferendo, attentum observatorem minime fugere potest, in eo convenire. 1-o quod uterus tali periodo adhuc pervius fuerit, ubi in puerperio regulari, iam metamorphosis eius regrediens, per uteri contractionem lentam se manifestans inchoare debuisset, notum enim est brevi a partus tempore uterum semper eo adniti, ut pristinum volumen suum ac significationem physiologicam adipiscatur, ac proin hoc suum conamen physice manifestare, quod orificium uteri externum se contrahere incipiat; ita quidem, ut nonnisi secunda a partu die aliquam, et quidem exiguam sui dilatationem

admittat, uti et globoso cava uteri forma per adproximationem parietis anterioris, et posterioris in planam convertitur. 2-o convenire eo, quod citra impedimenta consueta contractionis uteri, impedimentum quippe mechanicum et spasticum uteri statum (quae momenta uteri contractionis principales obices sub puerperio sistere collegae aestumatissimi perbene noverunt) uterum in nisu suo regrediente impeditum exstitisse. — Haecce prius breviter memorata attentum observatorem ad causam hujus a tramite normali deflectentis phaenomeni observandam invitarunt, et revera fateri debeo, provincias nervorum uteri paralyticum horum statum et fibrarum muscularium irritabilitatem infractam, mihi in penuria certioris, quam aptissimum explicandi huius phaenomeni fontem visum fuisse. — Videntur autem pro opinione haecce prolata sequentia militare. 1-o momenta procathartica ut plurimum talia esse, quae irritabilitatem uteri praecipue autem stratorum muscularium eius infringere valent, nam causa principalis inominosum huncce morbum gignendum fuit, metrorrhagia progressa, quae tametsi per uteri paralyticum statum producta esse potuit (*), eius praesentia tamen veluti vim nerveam exhauriens causa considerari debet, ut itaque morbum quoad velocem et periculo pleno refertam decurrendi rationem e diametro oppositum existimem, cum convulsionibus puerperarum, ubi spasticus uteri status, et hinc resultans partialis eius contractio (praesertim ubi convulsionem feminas sub partus periodo plectunt) non nisi in cruoris per lanceolam fusione aptissimum, et vix non principale harum abactionis remedium agnoscunt, utpote per subtractionem stimuli in uteri irritabilitatem infringendam efficacissimi. 2-o Contradictorii quodammodo effatae nunc sententiae videntur immanes illi dolores, quibus feminae taliter prehensae, ad ultimum usque vitae momentum plectuntur, ast revera apparentem contradictionem saltem sistere quemlibet patebit, qui genesim nervorum uteri in plexu hypogastrico repositam esse perpenderit, utpote plexum, qui ex filis ad provinciam sympathici, et nervorum sacralium proin spinalium motoriorum compositus est. Debemus enim novissimis in provincia nervorum institutis periculis physiologicis explicationem dolorum in paralyticis articulis obvenientium, ex quibus innouit, fasciculos motorios paralyticos esse, quin revera illibatis radicibus posterioribus nervorum spinalium anaesthesia quoque subintrare debeat.

Unicum, quod fors obiici posset, esset hoc, quod casus inotuerint, ut partus post mortem matris contigerit, ast minime fuere hi casus tales, ut irritabilitas uteri (quae sub puerperio per sanguinis affluxum copiosorem, per vitam et calorem foetus in utero reconditi ad maiorem gradum evecta est) uti in his casibus, ubi ea penitus infracta fuit; cum praeterea et hic stimulus uterum ad contractionem invitans foetus quippe in historiis morborum a me citatis penitus desit. Sic ventilato hoc themate non emolumento omni destitutum existimavi attentionem Dominorum Collegarum medicorum patriae aestimatissimorum in paralytim uteri dirigere, formam morbi puerperalis pro vili meo iudicio, necdum pro dignitate sua sufficienter aestimatam, sperans per conamina unita ex sinu vestro experientia utique largiori suffulto ac ditato in dilucidandam obscuram ac minus notam morbi formam benignitate vestra solita aliquid conferre velle.

Az ónviznek hasznos alkalmazása kizárt sérvéknél.

Dr. NEUHOLD FERENCZ.

Kötelességemnek tartom köztudomásra bocsátani azon ónvizből készült csőrét (clysma), melyet Neuberger és Sick kizárt sérvéknél kitűnő haszonnal alkalmaztak és ajánlottak; mivel az, ezen rendkívül nevezetes betegségben még eddig kevés tapasztalással lett ösmeretessé, föltettem magamban, hogy az emberiségre nézve illy nevezetes és jótévkívő találmányt adandó alkalommal megpróbálom, s jó siker jutalmazza fáradságomat.

*) Jam pressio uteri sub graviditate nimis expansi in nervos sacrales cum stupore extremitatum inferiorum nupta in infringendam reactionem horum nervorum in uteri strata muscularia, sufficiens momentum in metrorrhagiam, et uteri contractionem infractam, statui paralytico analogam, sistere videtur.

Körülbelül másfél év előtt Ruszton egy Glauser nevű sőtömesterhez hívtam éjjélkor, oda érkezvén egy jöltáplált, erős, 62 éves embert találtam régi nagy kizárt sérvével a város rendes orvosa gyógyítása alatt, ki 28 óra alatt lobellenes gyógymóddal és egyéb jelentett szerekekkel semmi enyhülést sem volt képes eszközölni, sőt a kizáródás jelenségei óránként növekedtek, székrekedés, fájdalmak az alhasban és kizárt részben, hányás, szorongattatás minden alábbhagyás nélkül tartottak, a hasban szélpöfödés mutatkozék s az előremondás tellyességgel nem volt kedvező, minthogy a sérv visszatevését, melyet már a város rendes orvosa is több ízben siker nélkül próbált, magam is lehetetlennek találtam, a műtevést tökéletesen jelentve lenni véltem, mely a betegnek javasoltaték is azon föltétellel, ha másnap reggelig a sérv vissza nem tétethetnék, melyre az reá is állott. A betegnek illy szomorú állapotában, hol csak még a műtételbe leheté némi reményt helyezni, helyén láttam lenni alkalmazását a fent érdeklött szernek, ugyan azért 10 szemer ónczukrot, 8 obon meleg vízben rendeltem csőreül, a város orvosa által ajánlott édes higany porok, olajos fejet mannával, s a kizárt részre alkalmazott hideg párolás folytatódta. A jelenségek ugyanazok maradtak, csupán a szélpöfödés kisebbedett és az érverés, mely az előtt kicsiny, öszvehúzott s göresös volt, tellyesebb lön, azért is az említett csőre 2 óra mulva másodsor 3 óra mulva pedig harmadsor alkalmaztatott; reggeli 5 órakor a beteg, mivel minden veszélyes jelenségek alább hagytak, elaludt, és ugyan reggeli nyolcz órakor jelenlétemben e szavakkal ébredt fel: Istenem sokkal jobban vagyok, s azonnal kizárt sérvéhez kapott, mely azonban a beteg, s bús családá bámulására többé nem volt jelen, mivel a jöltévkívő álom közben magától visszament, mellyről vizsgálás által magam is meggyőződtem. Minden jelenségek, mellyek néhány óra előtt az életet veszélyeztették, mintegy elvágattak s eltűntek; most egypár olajos csőrét rendelék, mielőtt a betegnek marhahúslében egy kanál himbojmag olaj nyújtatott, ezekre egy pár székletétel következett, s a sőtömester néhány nap alatt tökéletesen felgyógyult.

Második Kóreset.

Ferencz János mészáros mester Ruszton 46 éves, gyöngye sovány testalkattal, emelés által baloldali ágyéksérvet okozott magának. Néhány hét mulva, midőn Vasvárra s onnan vissza gyalogolt, metsző fájdalmakat kezdé érezni altestében, melyet hozzátartozói meghülésből támadt colicus fájdalomnak tartván, hasára melegített fedőket raktak, s belsőkép néhány csésze székfűvirág forrázatot Hoffman csepjeivel nyújtottak, melyre a vélt göresök alábbhagytak ugyan, de másnap váratlan súlyosodással tértek vissza, ekkor szennaforrázat mannával nyújtatott a betegnek, mellynek működése néhány csőrével segítették elő, s mivel ezekre enyhülés következett, orvoshoz nem folyamodtak. Harmadik napon a fájdalmak kettőzött erővel jelentek meg az altestben, s olly nyakasok lettek, hogy az előbb használt házi szerekre most legkisebbet sem engedte; ugyanazért e napon délutáni 3 órakor, midőn a kizáródás jelenségei legfőbb fokra hágtak volna, hozzám folyamodtak segítségért. Az altestnek azonnali megvizsgálása nyilvánítá, hogy a lágyéksérv ki van zárva; a dag lúdtojásnyi nagyságu, feszes s tapintásra fájdalmas volt, azért is a hasrészt tovább nem illették, nehogy a különben is magas fokra hágott lob növekedjék. A mondottak következtében a sérv visszatétele lehetetlen volt; 12 nádaly, jeges párolások belsőkép óránként egy kanál himbojolaj rendeltettek általam, mellyekhez járult minden két órában, később a jelenségek alábbhagyásával három óránként egy meleg csőre ónczukorral; a himbojolaj adagát a gyakran beállott hányás miatt óránként kávéskanálnyira szállítottam le. Éjjél után a beteg keveset javult, s reggeli 5 órakor meleg fürdőt rendelék nekie, mellyben egy egész óráig ült, hét órakor a visszatélt próbálván, az a tenyeremmel tett gyenge dörzsölésre korgások között szerencsésen sikerült, mi által a veszedelemnek vége lett s a beteg néhány nap alatt meggyógyult.

Még négy hason esetet beszélhetnék el mélyen tisztelt uraimnak, hol kizárt sérvéknél a fent említett gyógymód szerencsés kimenetellel koronázott; azonban nem akarok unalmas lenni, mivel azok az épen elbeszéltekhez hasonlóak, s ugyanazon módon orvosoltattak.

Ezen nagy fontosságú lényeges dolog reményilem nem fog figyelem nélkül maradni, s a tárgy számos próbatételek és szemlék következtében az említett nyavalyában szenvedő emberiségre valódi érdeme szerint majdan közhasznú leend; annyival inkább, ha több tisztelt orvos urak az említett gyógymódnak általam szembetűnő sikerrel koronázott alkalmazását tulajdon próbatételeik által bizonyítandják. Annyival nagyobb becsű pedig e gyógymód, mivel az ólomnak csőre alakban ártalmas következései nincsenek, mit további próbatételek és szemléldések be fognak bizonyíthatni.

Ertekezés a fogorvosi tudománynak egy korszerű, magasb tudományos álláspontra emelése szükségéről.

Dr. NEDELKO DEMETER.

Köztudomásu dolog, hogy a testvérvárosi közönség miveltebb fogorvosok hiánya miatt, nemcsak egész fogazatok (ratilliers) megszerzése vagy egyes fogak betétele, hanem csekélyebb működések végett is, vagy tetemes költségekkel (mi tudomásomra gyakran történik) Bécsbe utazni, vagy illy felette alkalmatlan, sőt néha kínzó helyzetében egy nem egészen biztos kéznek magát teljesen átengedni kénytelen. — Ezen tapasztalásom arra birt, hogy a gyógytudomány gyakorlati részének ezen külön ágában is, mind az elméleti ismereteket, mind a műtéti és technical ügyességet, a mostani leghíresebb bécsi fogorvosok útmutatása szerint, bármily nagy áldozatimban került is, hosszabb idő lefolyta után annyira magamévá tevém, miszerint most a közönség minden e részben teendő és teendhető kívánatinak telyesen s lélekösméretesen megfelelni képes vagyok.

E főlebbemlített körülmény vala tehát, mint mondám, egyik fő indító oka, ebbeli magam elhárításának. A második szinte hatalmas okokkal bíró körülmény, a fogorvosi tudomány eddigi üzésének s művelésének látása vala. —

Nincs, bizonyára nincs több illy jelenet az egész orvosi tudományban, melly, bármily különös és megfoghatatlannak látszik is, mindazáltal tagadhatatlan factum, hogy t. i. a gyógyászok, és pedig miveltebb s kiképzettebb része, az orvostanások, az orvostudomány gyakorlati részének egy külön ágát megtanulni s azt gyakorolni, eddig magokat szégyenlették, vagy azt magokhoz méltatlannak tartották, mint ez a fogorvosi tudománnyal is történt. Sőt a magasb értelemben vett sebészek, az úgynevezett operateur-ök is, a fogorvostudományt eddig a megvetés bizonyos nemével nézték le, s a fogazatok készítésével vagy más fogorvosi működésekkel még ezek sem foglalkodtak soha. Ebből következett, hogy ezen tudomány az egész gyógytudománytól elkülönözve, elszigetelve műveltetett, mintha a szájüreg az organismushoz nem is tartozott volna. Ebből következett, hogy ezen tudományt erre egészen hivatlan nem-orvosok életkeresés gyanánt használván, végre ebbeli kuruzlásaikat annál szabadabban űzhatték, minél biztosabbaknak tudhatták magokat, hogy orvosainktól, — kik ez egész mintegy különemű s hozzájok méltatlan tudományt, annyira elhanyagolták, — hogy, mondom, orvosainktól kuruzlásaikban semmi gáncsot szenvedni nem fognak. Innen van továbbá, hogy a közönség miveltebb orvosoktól ebben jobb tanácsot nem kérhetve, magát e hivatlanok kezeire bízta; innen végre az, hogy a gyógytudománynak egy ága sem volt annyira a kuruzlásnak kitéve, mint ez: holott tudjuk, hogy valamint a gyógytudománynak ezek által bitortott része a legalantibb fokon áll, úgy a miveltebb s tökélyesebb fokú tudományág már magában a kuruzlás lehetőségét gátolja és semmivé teszi.

Csak most legújabb időben ment Bécsben két orvostanár a többi orvosoknak példaként elő. Milly nagy mértékben ártott legyen az orvostanároknak e tudomány iránti megvető nézetök magára a tudomány tökélyesbitésére nézve, mutatja annak állása a többi egyetemes gyógytudományhoz mérve. Pedig e mellett egészen elfelejtve látszik lenni a gyógytudománynak azon fő alapja: hogy t. i. minden ága az egyetemes gyógytudománynak, habár az ennek csak legszélsőbb határin állana is, még is ennek, mint egésznek mindég alkotó része; és hogy e részbeni kísérletek s funkczetek mindég az egésznek tudatát teszik föl: és ezért minden részletek általános tudata, mindég fő feltéte lesz az egészbeni haladásnak. Mit a fogorvosi tudományra alkalmazva, azon igen közel álló következtetés világlik ki, miszerint a fogorvosi tudomány — mint ama része az egyetemes gyógytudománynak, melly a szájüreg betegségeivel foglalkodik, ugyanazon szoros kapcsolatban áll az egyetemes tudománnyal, mellyben áll a szájüreg az egész organismussal. Nem találjuk-e itt — az azon körhöz tartozó életműveken rágó, nyál- és izló készüléteken kívül — majd minden többi rendszereket is, részint utánzás vagy ismétlés, részint közvetlen folyta-

tásképen? s innen nem világlik-e ki a szájüregnek s egyes életműveinek mindenkor rokonszenvi rokonszenvi viszonya az egész organismushoz? Honnan kitetszik az is, miért mutatkoznak a szájüregben, mintegy tűkörben, ismertető jelei annyi sok, de leginkább a forró betegségeknek? s végtére, hogy a legtöbb szájbetegségek nem idiopathicaiak, hanem viszonyosan a testnek közbetegségéhez, csak eredmények. A szájbetegség megítélése előtt tehát, ha még olly csekély lenne is az, mindenkor előre bocsátandó az egész organismus állapotának physiologiai és pathogeneticai általános tekintete; és ha ez nem történik, ha a fogorvos nem jártas az egyetemes tudományban, lehetetlen hogy a legkisebb szájbetegségről is tökéletes fogalma legyen, melly őt annak gyógyításában vezérelje. A szájbetegség legtöbb orvoslatainál, a külső gyógymód a belsővel egyforma lépésben halad; és ezért a fogorvos — teljes és valódi értelmében a szónak — orvostanár legyen mindég.

Minemutána tehát a magasb értelemben vett fogorvosi tudománynak illy széles, e bebizonyítás következtében mezeje, nem hinném, hogy a legtökélyesebb orvostanár is kísérleteit, buvárodásait, vagy tanulmányait e tudományban szégyelné, és azt magához méltatlannak tartaná; sőt ki ehhez hivatást érez, arra még annyival is inkább fogja magát kötelezve érezni, mivel a szájüreg, mint a beszédnek műszere, az orvos előtt magasb jelentőséggel bír, s mivel a részek tökélyesbitése az egésznek tökélyességét vonja maga után.

Egyetlen iparom tehát e tudományszakban — melly iránt régóta annyi figyelemmel viseltetém, — bátorító lelkesedéset abban találná, ha több tisztársaim is ezen külön pályára lépve, az elkülönített erőket egyesíteni fognák. De eddigelé, midőn a haladás e korszakában Magyarhon a tudományoknak majdnem minden ágában olly bámulatos előlépést tett vala, városunkban ez elhanyagolt tudományra nézve mi sem tétetett. Sőt ki e tudományt művelni akarná is, czélszerű intézet s alkalom, valamint egy felállítandó iskola hiánya miatt nem boldogulhat. Az egyetemes orvosi ügy e mostani szelleműs, érdemteljes lelkes vezéreinek, kik Magyarhon szerencséjére most az egészet viszik — látszik fentartva lenni, hogy a többi teendők között, ezen annyira elhanyagolt tudományra is fordítsák méltó figyelmeket. —

Miután pedig fő feladatommá tevém, a fogorvostant mindég csak a tudomány szempontjából tekintve művelni, s következésképp minden e részben teendő s a szájbetegségek orvoslását tárgyaló működéseimet mindig csak a gyógytudomány közönséges elveivel szoros kapcsolatban folytatni; itt kitűzött czélommal semmikép nem egyeztethetők az eddigi fogorvosoknak empiricai, s csupán élelemkeresési közönségesen divatozó gyógymódjaik, mellyek szerint a szájüreget különféle úgynevezett titkos vagy csoda szerekekkel, fogtincturákkal, porokkal, stb. előmlesztik, s mellyek itt annál nagyobb kárt okoznak, minél inkább látjuk, hogy azok mindennemű szájbetegségek ellen egyformán ajánlatva, vagy diaeteticai tekintetben, — gyakran még nemis létező szájbetegségek ellen — mint praeservativ szerek vannak kikürtölve.

Az egész gyógytan történetében nincs példa, hogy valaha nagy orvos bármily hasznos gyógyszerrel, ha az különben a gyakorlatban magát még olly jónak bizonyította is, universal gyógyszernek ajánlotta volna; az illy universalis gyógyszerekről példák, mellyeket az alchymia időszakában valóban genialis orvosokról olvasunk, csak az igen magas ugyan, de egyoldalú irányban, s azért fényes tévútra emelkedett emberi értelemlenke gyümölcsei maradnak; s követők minden esetre, — ámbár óriási nagyságban — de még is kuruzslók voltak. Mert valamint minden egyéb, s így minden szájbetegség is, új s individualis, úgy azt sajátyszerűen individualiter kell gyógyítani. Azon diaeteticai cél azonban, mint például a száj, fogak, foghús, stb. egészségét fentartani, egy más, a tudomány fogalmához s a dolog természetéhez sokkal alkalmasabb úton is (s melleleg legyen mondva, minden a szájüregre ható legszélesebb értelemben vett befolyásoknak elkerülése, és legfőlebb közönsös tisztántartási szerek által) elérhető. Alkalmas, s a közönséghez intézett diaeteticai iratok által fognánk itt a fennemlített czélt legbiztosabban elérni, és nemcsak azon empiricai csodaszereket fölöslegessé tenni, de még az olly gyakori foghuzást is — melly eddig a fogorvosoknak többé kevésbé egész hatáskörük volt — lehető legjobban gyériteni! Lesz idő reméllem, hogy — midőn e tudomány a tökély legfőbb pontjára virágzott, — hogy ekkor mondom, egy fog sem fog kihuzatni! És e legyen nekem legalább csekély ereimhez képest fő iparom s feladatom.

Villany-mágnesi tűnemények.

September 8-án tartott 2-dik közgyűlésben Jedlik Anian az egyetemen természettudomány tanítója, folyó századunk találmánydús jelenkorában, midőn a gőz hathatós, de egyszersmind veszedelmes erejét villany-mágnesi (electro magneticum) erővel pótolhatni reményljük, vagy legalább is óhajtjuk, a villany-mágnesi tűneményekből következőket, mint az orvos és természettudományi gyűlekezetet érdeklőbbeket, minden hosszabb elméleti és észképi (theoreticum) értekezést mellőzve, rövid magyarázattal mutata elő:

1ször. Egy rézedényekből, és azokba eresztett horganylemezekből összeállított villany indítót (Electromotor), mely Danielnek nagyon czélszerű találmánya szerint alkotott Voltai elemekből állván, s a két különböző érezéseken kívül még két különböző nedűt, nevezet szerint vízzel hígított kén-savat, és vízben feloszlalt kén-savas rezeget magában foglalván, élénk villany folyamat gerjeszte; mit az olvadásig megizzódott vas és lomany sodronyok tagadhatlanul bizonyítanak.

2ször. Az említett indító által gerjesztett villanyfolyam egy rézsodronyon általvezetetté, abban azonnal mágnesi tulajdonokat ébreszte föl, mert az említett sodrony vasporba buktatván, abbul tete-mesb mennyiséget magához vonva addig tartotta, még a villanyfolyam meg nem szűntetett.

3ször. Megmutatá, hogy akár s minő idomú vashasáb a pillanatnál számtalanszor kisebb időpon-tocskában igen erős villany-mágnessé változtatható, ha a körülötte tekert, de előbb selyemmel, vagy pamuttal beborított (villanyosan elszigetelt) sodronyon a villanyfolyam vezetetik. Egy tizhüvelknyi hosz-szú, és két hüvelknyi átmérőjű patkó idomra görbített vashasábban az említett módon olly hatalmas mágnesi erő állott elő, mely 450 fontnyi terhet tartani elbirt; bizonyosan még nagyobb súlyon is da-czolandó, ha a mérlegül használt egyenlőtlen karú emelcsőnek hosszabbik karja, a körte (cursor staterae romanae) gyanánt szolgáló 50 fontnyi terhet a támaszponttól tovább mozdítani engedte volna.

4ször. Hogy mindenkinek könnyen megérthetővé tegye, miképen lehetséges a villany-mágnesi erő által folytonos mozgást eszközölni, egy nagyon egyszerű villany-mágnesi forgonyt mutatott be, melly-nek az egyik mozogható villany-mágnes a másik mozdulatlan villany-mágnes kölcsönös vonzó és taszító ereje által igen élénk forgásba jöve.

5ször. Végtevére előmutatott egy 8 hüvelknyi hosszú alapdeszkára feszített üres hengert, mellynek belsejét egy vékony selyemmel bevont több száz lábnyi hosszú rézsodronybul készült tekercs tevő, kül-sejét pedig egy másik vonalnyi vastag, és szintén selyemmel bevont rézsodronybul alkotott tekercs fődé; ezen tekercsek mindegyike a selyemboríték által egymástul egészen elszigetelve levén. Ha ezen ké-születnek vastag réz sodronybul álló tekercsén a villanyfolyam általvezetetik, az a vékony rézsodronybul alakított tekercsbe ki nem térhet; mert ezen tekercsek egymástul elszigetelvék; de ha a vastag rézsod-rony tekercsén megindított villanyfolyam megszakad, azonnal a vékony rézsodrony tekercsben létező vil-lanyosság egy pillanatnyi időre meglődul, s azon személyben, ki a hosszú de vékony sodronybul ké-szült tekercsnek szabadon kiálló két végét kezeivel, vagy testének más részeivel érinté, erős villanyütést okoz, főkép, ha az üres hengersodrony tekercsbe előlegesen egy puha vashenger helyeztetett. — Figye-lemre méltó vala, hogy ezen előmutatott sodronytekercs készítménynek vastagabb sodronyán megindi-tott villany-mágnesi szikrázó (electro magnetischer Funkengeber) majd Neftül feltalált kalapács és üllő név alatt esméretes készüléknek segítségével minden másod perczen sokszor félben szakasztván, olly erős egymást legnagyobb sebességgel követő villanyütéseket idézett elő, millyenek csak az igen nagy-szerű Volta oszlopok, vagy igen hathatós rendes mágnesekkel ellátott mágnesvillanyos (magneto elec-tricus) műszerek által eszközölhetők. Ezen tekintetből indulva, az említett sodronytekercsi készítményt, mint a Volta oszlopánál sokkal egyszerűbbet, a mágnesvillanyi eszközöknél pedig legalább is ötször kevesebb költségbe kerülendőt, gyógyítási célra könnyen alkalmazhatónak nyilvánítá.

Mesterséges szénsavas vizokről.

JEDLIK ANIÁN.

egyetemi professor.

Folyó esztendő május havának utolsó napján tartott nagy gyűlésben említém alkalmilag, hogy több próbálgatásaim után nekem is sikerült olly készülék előállítani, mellynek segítségével a közön-séges vizet annyi mennyiségű szénsavval egyesíthetni, hogy ezen mesterségesen készült savanyú viz szénsavának tömegére nézve, a leghiresebb természeti vizeket megegyenlitheti, sőt felül is haladhatja. Mondám sikerült egy illy készülék előállítani nekem is, mert minekutána Black és Pristley urak a savanyú vizek természete körüli vizsgálódásaik által a savanyú vizek vegyrészei megemértettek volna, azonnal reménylhető leve azoknak mesterséges készíthetése. Ezen czélnak elérésére, Parker, Bader, és Withering különféle készüléteket javasoltak *) mellyek másoktul több módosításokat nyervén lehetségesé tevék; hogy Fourcroy bizonyítása szerint **) már 1789ben Paul Miklos Genfben, utóbb Párisban esztendőnként 40 ezernyi palaczk savanyú vizet készíthete. Azonfelül Fries urnak az általa csinált ásványos vizekrüli jelentésébül ***) kitészik, hogy Paul Miklós on kívül Schwesse Londonban, Ziegler Winterthurban ugyan illy nagyszerű mértékben a savanyú vizek készítését gyako-rolták. Sőt mint a Tognio Lajos pesti orvoskar egyik tanítójának májusi nagy gyűlésben tartott előadásában ****) olvashatni, Európának több más városaiban is keletkeztek intézetek, hol a mesterséges savanyú vizek legnagyobb ügyességgel készíttetnek. De mivel a fenn nevezett urak, s érintett intézetek által használt készülétek a tudós világgal vagy nem közöltettek, vagy ha igen is, részint kevésbé egy-szerűek, részint a czélnak, nézeteim szerint, tellyes mértékben meg nem felelők, hozzá fogtam egy illy-nemű készüléknek czélszerűbb szerkeztéséhez. Fáradozásim gyümölcsét Baumgartner és Ettings-hausen illy czimű folyóiratának Zeitschrift für Physik und Mathematik VIII kötetében 1829dikben közlöttem. Ezen készüléknek nem sokára némelly hiányait, s csak kicsinyben használhatását tapasztalván, 1831-dikben tökéletesebb, és nagyobb mennyiségű vízkészítésre alkalmazott idomot adtam. Legújonnán pedig egy harmadik idomú, nagyobb szerű, és a czélnak — merném állítani — még azon többféle készüléknel is, mellyek Schmidt ur által 1840-dikben Lipcsében kijött illy czimű munká-jában: Die Fabrikation der künstlichen Mineralwasser leiratvák, jobban megfelelő esz-közt alkottam. Ennek tellyes elkészítése minden sürgetésem daczára e mostanáig huzódván, már tartot-tam, hogy a multkori nagygyűlésben adott ígéretemet be nem telyesíthetem. Nyertem mindazonáltal mégis annyi időt, hogy mindezen alkalomra mutatóványul, mind a t. gyülekezet közös ebédére kóstolásul ele-gendő mennyiséget készíthettem. — Bátor vagyok tehát t. gyülekezetnek ezennel kétnemű savanyú vizet bemutatni. Egyik palaczkban foglaltatik a savanyú vizeknek legegyszerűbbike, mellyben a közönséges vizen, és avval egyesült szénsavon kívül semmi más ásványos rész nem találtatik. Ezen viz nagyobb mértékben bírja magában tartani a szabad szénsavat, mint az, mellyben a szénsavon kívül még többféle savak is feolvadvák; s azért azon csipőssége, mellyet a pezsgő borban kedvelünk, nagyon kielégíthető; pohárba töltetvén szüntelen szénsav buborékokat hány, még a szénsav nagyobb része el nem röpül; leg-jobb tehát a poharat azonnal, hogy megtöltetett, ki is üríteni, különben a viz sokat vesztené kelemes

*) Fischers physik. Wörterbuch, 3 Theil, S. 786—793.

**) Gilbert Annal. der Physik Th. 12. S. 77.

***) Gilbert Annal. der Physik Th. 17. S. 248.

****) Magyar orvosok és természetvizsgálók Pesten tartott első nagy gyűlésének munkálatai. Pesten 1841. I. 88.

csipősségéből. (Itt köz tapasztalásul az említett vizből poharak töltettek). Érdemes lehet ezen pezsgő viz azon személyekre nézve, kik borral nem élvén, szomjuságuk oltásakor az említett pezsgői csipősséget éldelm kívánják. Talán azon betegségekben sem lenne czéliránytalan ital, melyekben a szénsav által történendő izgatás a belső részekre jótékonyan hat. Mondhatom volt alkalmam cholera idejében némely ismerőseim közül tapasztalni, mennyire epedtek ezen ital után, s nem keveset enyhítettek kínzó állapotukon, midőn az orvos engedelméből vele élhettek. Illy neme a savanyú vizeknek természetben nem találhatók; mert a szénsavval egyesült viz többféle ásványos részekkel érintésben lévén, azokból kisebb vagy nagyobb mennyiségben mindenkor valamit magába vesz.

A többi palaczkokban pedig (a palaczkok előmutattatván) foglaltatik egy más nemű savanyú viz, melly legközelebb a roitsihez hasonlít; attul még is abban különböző, hogy a szénsavas mészeg, és kén-savas szikeg, mellyek a rojtsiben találhatók ugyan, de mivel az ital kelemetességét elő nem segítik, ebből egészen kihagyatvák. Ennek vegyrészei a vizen kívül kettedsavas kesereg, és kettedsavas szikeg. Illy nemű savanyú viz annyi szénsavat, mennyit az előbbiben tapasztalánk, szabad állapotban nem foglal; de annál többet bír az említett savak segedelmével megkötött állapotban; s ezen oknál fogva, ha bor vagy citromlé hozzá töltetik, az említett savak vegytanilag azonnal föloszlatnak, és a szabadon eresztett szénsavukkal az egész keveréket kelemes csipősségüvé teszik*). — Végtére tisztelettel jelentem, hogy ha némelyek a t. gyülekezetből ezen savanyú vizek készitési módárul meggyőződni kívánkoznának, azok előtt a kijelelendő időben egy akónyi közönséges vizet savanyú vízzé változtatni ezennel magamat késznek ajánlom.

Szerem éghajlata Szlavoniában.

Dr. RUMY KÁROLY.

Szeremnek, melly tartományban öt évig (1816—1821) laktam, éghajlata igen szelid, kelemes és meleg. Már januar és februarban virágoznak ezen növények: Galanthus nivalis, Fragaria sterilis, Pulmonaria officinalis, Cornus mascula, Corylus avellana, Amygdalus communis, Anemone pulsatilla et ranunculoides, Chrysosplenium alternifolium, Fumaria bulbosa, Glechoma hirsuta et hederacea, Holosteum umbellatum, Isopyrum aquilegifolium, Lamium maculatum et purpureum, Mercurialis perennis, Lathraea squamaria, Scilla bifolia, Saxifraga tridactylides, Vinca minor, Anemone hepatica, Asarum europaeum, Betula alnus, Populus tremula, stb. Már innen a többi hónapban virágzásra következés huzható. Április felében virágzik már minden gyümölcsfa s még korábban a bodzafa (Sambucus nigra). A téli árpa és rozs virágzik április végén vagy május kezdetén, s junius végén már az aratás történik. A szőlőtő balzamos virágszagát a nagyon kiterjesztett Fruschka Gora nevű szőlőhegyen (a régi Romaiaknál Mons Almus) már junius kezdetén elhinti, s augustusban már a tömjénszőlő a karloviczi ürmősbort átadja. Közönségesen a szüret Szeremben mindenkor septemberben be van végezve.

*) A leirt mesterséges szénsavas vizek tulajdonsága a hely színén azonnal végbe ment tapasztalattal is bebizonyított.

Már a mondottakból következtetést lehet húzni, hogy Szeremben a nyárnak nagyon melegek s a növést siettetőnek kell lenni. De még is néha a legnagyobb melegség, eső után, kivált midőn ez jég-esővel volt kapcsolva, nyáron hirtelen érzékeny hidegséggé változik. Azért is nem ritkán történik, hogy a szőlővessző (venyige) igen korán sarjad, hanem április és májusban, nevezetesen szélesenedes völgyekben és erdők szomszédságában a fagy által megrongáltatik, mint 1836-dik évben történt. A Szeremben uralkodó szelek is többnyire hivesítő, ritkán bajosan melegek. A zephyrek vagy esti szellők hűvesek, néha változó meleg fordulásokkal összekapcsolvák. A keleti szél ősz- és tavaszkor heves és tartós, és hidegségére nézve nem áll az éjszaki szélnek utána. A déli szél szinte olly tartós, és 4—7 nap mulva esőt hoz. A nyugoti szelek igen erősek és viharosak, de csak rövid ideig tartók, a nyáron sokszor felhősakadásokkal, vagy legalább erős záporokkal, égháborukkal és jégesővel, melly alig kéméli egy két évig a szőlőhegyeket, összekapcsolvák.

Epen ezen hirtelen változó légmérséklet igen ártalmas befolyással bír a lakosok egészségére, a testnek hirtelen meggátolt észrevehetlen kigőzölgése által, s ez is, a nagy folyók (nevezetesen Duna) kiadásával s azoktól eredett igen elterjesztett mocsárok s posványokkal együtt, főoka a Szeremben olly gyakran uralkodó váltólázak és csúzos nyavalyáknak (nátháknak). Azon állítás pedig, hogy Szerem az idegenek sirja, nem való, sőt sok mértékletes idegent a hideglelés vagy váltóláz soha sem lep meg, illy szerencsés voltam én is Szeremben, inkább a bensülöttek szenvednek a váltólázban többet, de kevesen halnak meg ezen nyavalyában, s csak ollyanok, kik a gyógyítást halasztják és hasszorulást kapnak.

A szeremi növények az éghajlatra nézve következő hét osztályra igen alkalmasan osztathatók:

1. Közönséges növények. (plantae vulgares), azaz ollyanok, mellyek Szeremmel és más europai mind meleg mind hideg tartományokkal közösek, p. o. Ligustrum vulgare, Veronica spicata, officinalis. Anagallis, prostrata, agrestis, arvensis, hederifolia. Gratiola officinalis. Utricularia vulgaris. Verbena officinalis. Lycopus europaeus. Salvia sylvestris, pratensis. Anthoxanthum odoratum. Valeriana officinalis, olitoria. Cyperus flavescens, Scirpus palustris, lacustris, acicularis. Phalaris phleoides. Panicum glaucum, viride, sanguinale. Crus galli. Phleum pratense. Alopecurus pratensis, geniculatus. Miliun effusum. Agrostis stolonifera. Aira aquatica. Melica ciliata. Poa aquatica, angustifolia, annua, pratensis, nemoralis. Briza media. Dactylus glomerata. Cynosurus cristatus, durus, sat.

2. Német éghajlati növények, azaz ollyanok, mellyek közönségesen Németországban s a többi közép Európában, tovább Ázsiában és Americában az éjszaki szélesség 43dik és 51dik foka között fordulnak elő, p. o. Veronica pilosa, urticaefolia. Salvia austriaca, glutinosa, nemorosa, verticillata. Polycnemum arvense. Iris graminea. Schoenus mariscus. Cyperus pannonicus. Scirpus maritimus, supinus. Heleochloa schoenoides (Hostii). Phleum nodosum. Poa cristata, compressa. Briza evagrostis. Festuca loliacea, myaurus. Bromus asper, cristatus, squarrosus, tectorum. Stipa capillata, pennata. Arrundo calamagrostis. Hordeum maritimum. Lapago racemosa. Dipsacus laciniatus sat.

3. Olasz éghajlati növények, azaz ollyanok, mellyek Olaszországban, déli Franczthonban, Spanyolország-, Portugalia, Görögország, Persia, China, Japan, déli Carolina, Florida, Mexico (Mejiko)ban és Chili részében fordulnak elő, p. o. Syringa persica et vulgaris. Salvia Aethiopsis. Valeriana coronata. Scirpus holoschaenus et Michaelianus. Leerzia oryzoides. Panicum dactylon et verticillatum. Miliun paradoxum. Poa bulbosa, eragrostis, pilosa. Festuca dumetorum. Secale villosum. Triticum junceum, sat.

4. Aegyptusi éghajlat növényei, azaz ollyanok, mellyek Aegyptus-, Syria, Arabia és Brasiliában vadon teremnek, p. o. Rosmarinus exaltatus. Valeriana echinata. Cyperus fuscus, sat.

5. Éjszaki és havasok éghajlatához tartozó növények, mellyek éjszaki Európában s havasokon nőnek, p. o. Circea luteciana. Veronica serpillifolia. Melica altissima, nutans, uniflora. Festuca poeiformis, sat.

6. Szeremi növények, azaz ollyan növények, mellyek csak Szeremben és déli Magyarhonban (p. o. a temesi Banátban) találhatók, p. o. Veronica cristata (nem régen feltaláltatott növény,) foliosa (Waldstein és Dr. Kitaibel fűvésztől feltaláltatott) et hederifolia. Iris variegata. Verbascum chrysallostemon (Wolny, karloviczi professortól találtatott föl), sat.

7. Kétséges vagy bizonytalan növények, azaz ollyanok, mellyek eddig vagy épen nem vagy csak kétesen határozattak meg p. o. Callitriche autumnalis. Veronica longifolia, incana, urticaefolia. Cyperus glomeratus, virescens. Agrostis alba. Lolium tenue. Triticum hispidum, sat.

A Szeremi Flora valóban, mind a növények számára, mind némely nemei ritkaságára nézve, igen gazdag.

Szeremben, nevezetesen Károlyicz mellett, következő növények teremnek betűrend szerint:*)

Acer campestre, *platanoides*, *tataricum*. *Achillea distans*, *milefolium*, *nobilis*, *pubescens*, *tanacetifolia*. *Aconitum lycoctonum*. *Acorus calamus*. *Actaea spicata*. *Adonis vernalis*. *Aethusa cynapium*. *Agrimonia eupatorium*. *Agrostis alba*, *pumila*, *sylvatica*, *stolonifera*. *Aira aquatica*, *caryophylla*. *Ajuga pyramidalis*, *reptans*. *Allium carinatum*, *flavum*, *angulosum*, *ampeloprasum*, *cepa*, *sativum*, *senescens*, *schoenoprasum scorodoprasum*, *porrum*, *ursinum*, *victoriale*, *vineale*. *Alsine media*. *Alopecurus agrestis*, *geniculatus*, *pratensis*. *Althaea hirsuta*, *pallida*, *officinalis*. *Alyssum incanum*. *Amygdalus communis*, *persica*. *Amaranthus viridis*. *Anastatica syriaca*. *Anchusa italica*, *paniculata*, *officinalis*, *tinctoria*. *Androsace maxima*. *Andropogon gryllus*. *Anemone pratensis*, *pulsatilla*, *ranunculoides*, *sylvestris*. *Anethum graveolens*, *foeniculum*. *Angelica sylvestris*, *archangelica*. *Anthemis arvensis*, *tinctoria*. *Anthoxanthum odoratum*. *Anthyllis vulneraria*. *Antirrhinum genistaefolium*. *Apargia hispida*. *Apium petroselinum*, *graveolens*. *Arctium bardana*, *lappa*, *minus*. *Arrhenatum avenaceum*. *Artemisia absinthium*, *campestris*, *scoparia*, *vulneraria*. *Arundo calamagrostis*, *colorata*, *epigeios*, *laxa*, *phragmites*. *Asarum europaeum*. *Asparagus officinalis*. *Asperugo lactea*, *procumbens*, *villosa*. *Asperula arvensis*, *cynanchia*, *odorata*, *taurina*. *Aspidium filix mas*. *Asplenium scolopendrum*. *Astragalus cicer*, *onobrychis*. *Athamanta cervicaria*, *cretensis*, *libanotis*. *Atriplex hortensis*, *laciniata*, *rosea*. *Avena elatior*, *fatua*, *sativa*.

Bellis perennis. *Beta vulgaris*. *Betula alba*. *Bidens tripartita*. *Bignonia catalpa*. *Blitum virgatum* (in hortis). *Borago officinalis*. *Briza evagrostis*, *media*. *Bromus arvensis*, *asper*, *cristatus*, *geniculatus*, *gigantens*, *gracilis*, *inermis*, *mollis*, *pinnatus*, *secalinus*, *squarrosus*, *sterilis tectorum*. *Bryonia alba*. *Bunias cochlearioides*. *Bupleurum rotundifolium*.

Coepa vulgaris. *Calistegia sepium*. *Callitriche autumnalis*, *verna*. *Caltha palustris*. *Campanula cervicaria*, *glomerata*, *ligulata*, *patula*, *persicifolia*, *sibirica*. *Cardamine pratensis*. *Carduus marianus*, *mollis*, *nutans*. *Carex acuta*, *caespitosa*, *digitata*, *drymeja*, *distans*, *fulva*, *muricata*, *pilosa*, *praecox*, *remota*, *stricta*, *tomentosa*. *Carpinus betulus*, *orientalis*. *Carthamus tinctorius*. *Caucalis grandiflora*. *Centaurea paniculata*, *solstitialis*, *calcitrapa*, *coriacea*. *Cephalaria transylvanica*. *Cerintho minor*. *Cerastium arvense*, *gracile*, *sylvaticum*, *vulgare*. *Chaerophyllum bulbosum*, *temulum*. *Chelidonium corniculatum*. *Chenopodium album*, *ambrosioides*, *bonus Henricus*, *glaucum*, *hybridum*, *murale*, *urbicum*, *vulvaria*. *Chrysanthemum corymbosum*, *leucanthemum*, *montanum*, *rotundifolium*. *Cichorium intybus*. *Circaea lutetiana*. *Clematis flammula*, *vitalba*. *Cnicus eriophorus*, *lanceolatus*. *Coluta arborescens*. *Conium maculatum*. *Cochlearia armoracia*, *coronopus*, *draba*. *Convolvulus arvensis*, *cantabricus*. *Conyza squarrosa*. *Cornus mascula*, *sanguinea*. *Crataegus monogyna*, *pentagyna*. *Crepis biennis*, *Gmelini*, *tectorum*. *Crocus sativus* (in hortis). *Crypsis aculeata*, *alopecuroides*, *intermedia*. *Cucubalus Behen*, *otitites*. *Cucumis communis*, *melo*. *Cucurbita vulgaris*, *citrullus*. *Cydonia vulgaris*. *Cynodon dactylon*. *Cynoglossum officinale*. *Cynosurus cristatus*, *durus*. *Cyperus austriacus*, *flavescens*, *fuscus*, *glomeratus*, *pannonicus*, *virescens*. *Cytisus austriacus*, *hirsutus*, *nigricans*.

Dactylis glomerata. *Dantonia strigosa*. *Datura stramonium*. *Daucus carotta*. *Delphinium consolida*. *Dentaria bulbosa*, *enneaphylla*. *Dianthus armeria*, *atrorubens*. *Digitalis ambigua*, *ferruginea*, *lanata*, *latea*, *purpurea*. *Digitaria ciliaris*, *glabra*. *Dipsacus laciniatus*, *sylvestris*. *Dolichos sesquipedalis*. *Doronicum plantagineum*.

Echium italicum, *rubrum*, *vulgare*. *Elaeagnus angustifolia*. *Eleocharis palustris*. *Elymus caninus*. *Epilobium angustissimum*, *hirsutum*. *Epipactis latifolia*, *nidus avis*, *pallens*. *Eragrostis pilosa*. *Erigeron canadense*. *Erodium cicutarium*. *Eryum hirsutum*. *Erysimum alliaria*, *cheiranthoides*, *officinale*, *praecox*. *Eryngium campestre*, *planum*. *Erythraea centaureum* (Wilden), *grandiflora*, *pulchella*. *Eupatorium cannabinum*. *Euphorbia cyparissias*, *epithymoides*, *gerardiana*, *helioscopia*, *hiberna*, *lathyra*, *lucida*, *neapolitana*, *pallida*, *palustris*, *pellucida*, *salicifolia*, *sylvatica*. *Evonymus europaeus*, *verrucosus*.

Fagus sylvatica. *Fedia dentata*, *olitoria*. *Festuca dumetorum*, *duriuscula*, *elatior*, *fluitans*, *liiacea*, *myurus*, *poaeformis*, *serotina*. *Fragaria collina*, *elatior*, *praecox*, *pratensis*, *sterilis*, *vesca*. *Franxinus rotundifolia*. *Fumaria officinalis*.

*) Megvallom, hogy ezen catalogus nem kimerítő.

Galega officinalis. *Galeopsis galeobdolon*. *Galium cruciatum*, *glaucum*, *intermedium*, *lucidum*, *mollugo*, *ochroleucum*, *rubioides*, *sylvaticum*, *uliginosum*, *vernum*. *Genista germanica*, *tinctoria*. *Gentiana pneumonanthes*, *Geranium columbinum*, *molle*, *robertianum*, *Gladiolus communis* (in hortis). *Glechoma hederacea*. *Glycyrrhiza glabra*. *Gnaphalium uliginosum*. *Gratiola officinalis*. *Gypsophila muralis*.

Hedera helix. *Hedysarum onobrychis*. *Heleochoa schoenoides* (Hostii). *Helianthus annuus*, *tuberosus*. *Heliotropium europaeum*. *Heileborus orientalis*, *niger*. *Hepatica triloba*. *Heracleum spondylium*. *Hesperis matronalis*. *Hieracium auriculare*, *cymosum*, *foliosum*, *grandiflorum*, *hispidum*, *laevigatum*. *Hippuris vulgaris*. *Holosteum umbellatum*. *Hordeum hexastichon*, *maritimum*, *murinum*. *Humulus lupulus*. *Hyacinthus botryoides*. *Hyoscyamus niger*. *Hypericum perforatum*. *Hypochaeris maculata*.

Impatiens noli tangere. *Inula dysenterica*, *ensifolia*, *germanica*, *helenium*, *hirta*, *pulicaria*. *Iris germanica*, *graminea*, *pseudoacorus*, *variegata*. *Isatis sativa* (tinctoria), *praecox*. *Isolepis Michaeliana*, *supina*. *Isopyrum aquilegioides*. *Juglans regia*. *Juncus bulbosus*, *bufonius*, *effusus*. *Juniperus communis*. *Kochia scoparia*.

Lactuca sagittata. *Lamium maculatum*, *purpureum*. *Lapago racemosa*. *Lapsana communis*. *Laserpitium aquilegifolium*. *Lathyrus angulatus*, *hirsutus*, *nissolica*, *palustris*, *pratensis*. *Leersia oryzoides*. *Lemma palustris*. *Leontodon taraxacum*. *Leonurus cardiaca*, *galeobdolon*. *Lepidium ruderae*. *Leucojum aestivum*. *Ligustrum vulgare*. *Lilium martagon*. *Linaria linifolia*. *Linum austriacum*, *flavum*, *hirsutum*, *perenne*, *tenuifolium*. *Lithospermum arvense*, *purpureo-caeruleum*. *Lolium arvense*, *perenne*, *tenue*. *Lonicera caprifolium*, *xylosteum*. *Lotdelus corniculatus*. *Lycium barbarum*. *Lycopsis arvensis*, *pulla*. *Lycopodium europaeum*. *Lysimachia vulgaris*, *thyrsifolia*. *Lythrum salicaria*, *virgatum*.

Malva rotundifolia, *sylvestris*. *Marubium peregrinum*, *remotum*. *Matricaria chamomilla*. *Medicago falcata*, *lupulina*, *prostrata*. *Megastachya ciliaris*, *rigida*. *Melampyrum arvense*. *Melica altissima*, *ciliata*, *nutans*, *uniflora*. *Melilotus officinalis*, *vulgaris*. *Melissa calamintha*. *Menyanthes nymphoides*. *Mentha arvensis*, *aquatica*, *austriaca*, *crispa*, *gratissima*, *pulegium*, *sylvestris*. *Milium effusum*, *paradoxum*. *Morus alba*, *nigra*, *rubra*. *Myagrum austriacum*, *perenne*, *sativum*. *Myosotis arvensis*, *lappula*, *palustris*, *scorpioides*.

Neotia spiralis. *Nepeta nuda*, *cattaria*, *pannonica*. *Nigella arvensis*. *Nymphaea alba*.

Ononis spinosa. *Onoperdon acanthium*. *Onosma arenaria*, *echioides*. *Ophris tenthredinifera*. *Orchis arachnites*, *fusca*, *globosa*, *hircina*, *pallens*, *palustris*, *viridis*. *Origanum vulgare*. *Ornithogalum minimum*, *pyrenaicum*, *umbellatum*. *Orobranche caryophyllacea*, *elatior*, *maior*. *Orobus niger*, *vernus*.

Panicum brevifolium, *capillare*, *crus galli*, *dactylon*, *germanicum*, *glaucum*, *miliaceum* (in agris cultum), *sanguinale*, *viride*. *Papaver alpinum*, *dubium*, *rheas*. *Parietaria officinalis*. *Paris quadrifolia*. *Peucedanum officinale*. *Phalaris arundinacea*, *phleoides*. *Phellandrium aquaticum*. *Phleum nodosum*, *pratense*. *Physalis Alkekengi*. *Phytolacca decandra*. *Pieris hieracioides*. *Pimpinella dioica*. *Platanus acerifolia*. *Poa angustifolia*, *annua*, *aquatica*, *bulbosa*, *compressa*, *cristata*, *eragrostis*, *Kitaibeli*, *nemorialis*, *obtusa* (Waldstein et Kitaibel), *pilosa*, *pratensis*, *serotina*, *trivialis*. *Polychaenium arvense*. *Polygala maior*, *vulgaris*. *Polygonum amphibium*, *aviculare*, *hydropiper*, *orientale*. *Populus alba*, *candescens*, *nigra*, *pyramidalis*, *tremula*. *Potentilla recta*, *reptans*, *supina*, *verna*. *Poterium sanguisorba*. *Prenanthes ruralis*, *viminea*. *Primula veris*. *Prunella laciniata*. *Prunus Armeniaca*, *avium*, *cerasus*, *hungarica*, *latifolia*, *Mahaleb*, *pedunculato-umbellata*, *spinosa*, *stricta*. *Pulmonaria angustifolia*, *verna*. *Pyrethrum inodorum*. *Pyrus torminalis*, *malus*, *communis*.

Quercus cerris, *conferta*, *pedunculata*, *pubescens*, *robur*.

Ranunculus acris, *bulbosus*, *ficaria*, *sceleratus*. *Reseda lutea*, *luteola*. *Rhamnus catharticus*, *frangula*, *infectorius*. *Rhinanthus crista galli*. *Rhus cotinus*. *Ricinus communis*. *Robinia pseudoacacia*. *Rochelia lappula*. *Rosa alba*, *canina*, *lutea*, *rubiginosa*, *rubra*, *glomerata*, *pumila*, *villosa*. *Rosmarinus exaltatus*, *officinalis* (in hortis). *Rubus caesius*, *fruticosus*, *hirtus*, *tomentosus*. *Rumex acetosella*, *acetosus*, *acutus*, *aquaticus*, *crispus*, *divaricatus*, *pulcher*, *sanguineus*. *Ruscus aculeatus*, *hippoglossum*.

Salix alba, *aquatica*, *caprea*, *cotinifolia*, *florida*, *fragilis*, *helix*, *holosericea*, *incubacea*, *purpurea*, *semperflorans*, *uliginosa*. *Salsola tragus*. *Salvia elongata*, *glutinosa*, *nemorosa*, *officinalis* (in hortis), *pratensis*, *sylvestris*, *horminum*, *austriaca*, *aethiopis*. *Sanicula europaea*. *Saponaria officinalis*. *Scabiosa agrestis*, *arvensis*, *ochroleuca*. *Scandix ceraefolium*. *Schoenus mariscus*. *Scilla bifolia*. *Scirpus acicularis*, *esculentus*, *holoschoenus*, *lacustris*, *maritimus*, *palustris*, *supinus*, *tabernomontanus*, *miichaelianus*. *Scleranthus annuus*. *Scrophularia aquatica*, *nodosa*. *Scutellaria galericulata*, *hastifolia*, *pe-*

regrina. Secale cereale (in agris), villosum. Sedum acre, sexangulare. Sempervivum tectorum. Senecio paludosus, saracenicus, vulgaris. Serratula arvensis. Setaria germanica, glauca, verticillata. Sideritis montana. Silene baccifera, infracta, nutans. Sinapis arvensis, laevigata, nigra. Sisymbrium sylvestre, sophia. Sium angustifolium, falcaria, sisarum. Solanum dulcamara, nigrum, tuberosum (in agris). Sonchus lacerus, oleraceus. Sorbus domestica. Sorghum halepense. Sparganium ramosum. Spartium junceum. Spiraea filipendula. Stachys palustris, recta, sylvatica. Stellaria holostea, graminea, uliginosa. Stipa capellata, pennata. Symphitum officinale, tuberosum. Syringa persica, vulgaris.

Teucrium Laxmanni, scordium. Thalictrum maius, nigricans. Thesium linophyllum. Thlaspi arvense, bursa pastoris, campestre. Thymus montanus, serpillum, vulgaris. Tilia alba, europaea. Tordylium anthriscus. Tormentilla erecta. Tragopogon pratensis. Tragus racemosus. Trapa natans. Tribulus terrestris. Trifolium alpestre, agrarium, medium, montanum, pratense, rubens. Trisetum tenue. Triticum hispidum, junceum, repens, vulgare aestivum et hibernum (in agris cultum). Tussilago farfara, petasites. Typha latifolia.

Ulmus alba, campestris, suberosa. Urtica dioica, urens. Utricularia vulgaris.

Valeriana coronata, echinata, officinalis, olitoria. Verbascum blattaria, chrystallostemon (Wolnyo), Ichnitis, nigrum, pulverulentum, speciosum, thapsus. Verbena officinalis. Veronica anagallis, agrestis, arvensis, austriaca, beccabunga, chamaedrys, cristata, foliosa (Waldstein et Kitaibel), glutinosa, hederifolia, Jacquini, incana, latifolia, multifida, officinalis, pilosa, prostrata, serpillifolia, spicata, teucrium, viscosa. Viburnum lantana, opulus, roseum. Vicia cracca, pisiformis. Vilarisia nymphoides. Vinca minor. Viola arvensis, odorata. Viscum album.

Xanthium spinosum, strumarium. Xeranthemum annuum, inapertum.

Zannichellia palustris.

Kettős csillagok.

Dr. ALBERT FERENCZ.

Mineelőtte egy csillagtani tárgyról ezen tekintetes természettani szak előtt magyar nyelven értekezni, szükségesnek véltem a nagyérdemű tagurakat arra alázatosan figyelmeztetni, hogy én tölem, egy született némettől, ki magyarul csak önszorgalmából tanulni iparkodék, hogy éntőlem tehát ékes magyar előadást ne várjanak, sőt arra is vagyok még hátor a nagyérdemű tagurakat alázatosan megkérni, hogy ha, a mitől valóban tartok, nyelvhibákat követnék el, jó akaratom tekintetéből azt kegyesen megbocsátani s szorgalmatosságomban és szünteleni iparkodásomban bízni méltóztassanak, mellyeknél fogva remélteni bátorkodom, hogy a jó Isten áldásával jövő gyűléseinkben áldott új hazám szép nyelvvel már jobban, tisztábban s gyakoroltabban élhetni képes leendek.

A világtétek majdnem számtalan seregében találhatik egy osztály, mellynek feltalálhatása a csillagtani legnevezetesebb felfedezései s annak az újabb korban tett legérdekesb haladási közé tartozik, s mellynek utóbbi kikutatása azon reményre jogosít benünket, hogy világegyetemről ismereteink általa tetemes bővítést nyerendek.

Ezen osztályt a kettős-csillagok képezik, melly nevezet alatt az égvizsgáló két vagy több csillagot ért, mellyek egymáshoz olly közel vannak, hogy szabad szem azon a helyen csak egy egy csillagot lát. Már ezen megfejtésből világosan kitetszik, hogy a látcsövek feltalálhatása előtt ollynemű csillagokról még szó sem lehetett.

Az első illyféle felfedezést Cassini, Flamstead, Pound és Bradley hires égvizsgálóknak köszönjük; de akkor csak a legszembetűnőbb s legvilágosabbak közül 8—10 lett ösmeretes, s ámbár a 18dik század közepe körül e tekintetben némi új felfedezések történtek vala, mégis azok csak lassanként s véletlenül történtek, nem is méltányoltattak még kellő figyelemmel. Az első, ki ezen tárgyról tudományosan s szorosabban gondolkodott, ki arra sok időt, fáradságot s törekvést szánt, egy német égvizsgáló Mayer Keresztély volt Mannheimban. Ő maga csekély segédeszközökkel közel 100 kettős csillagot felfedez föl, s azonkívül még nemcsak egyes egyedeteket de egész tudós társaságokat is fölszólította ezen testek szoros vizsgálására. De szava siker nélkül elhangzott; míg a híres Herschel (az atya) ezen nevezetes égi testek közelebbi vizsgálására el nem szánta volna magát.

Herschel óriási eszközöket irányza az ég felé s ezeket éles elméjéhez képest használá. Természetes, hogy olly formán nagy lehetett a nyereség, s valóban nagy is volt. Ő csakhamar meggyőződött arról, hogy a kettős csillagok száma mindent felülmúl, mi az ő idejeig e tekintetben csak sejtített is, s annál fogva kénytelen volt ezen csillagok nagy mennyiségét külön rendekre osztani, melly felosztásnál a kettős csillagot képző égi testek egymástól tetszőleges távolsága szolgált különböztető bélyegül. Herschel leginkább négy osztályt állita fel, az elsőbe azon kettős csillagokat számlálván, hol a mondott távlat 8 másodpercet felül nem múlt, a másodikba pedig azokat, hol ezen távlat 16 m. percet, harmadikba azokat hol 24 m. percet, s végtére negyedikbe azokat, hol 32 másodpercet nem haladott túl. Ő négy év alatt 97 első, 102 másod, 114 harmad, 132 negyed, s azon kívül még 200 fölebbrendű kettős csillagot vizsgál meg, s ezen vizsgálatokat húsz esztendő után újra ismételte. De Herschel vizsgálati nemcsak a kettős csillagok számára levén korlátolva, ő különös s elmés előkészületekkel még ezen csillagok egymástól tetszőleges távolságukat, egymásiránti helyzetöket, tetszőleges nagyságukat s színöket is meghatározá, s azt mindegyikre nézve több ízben.

De Herschel e tárgyban főérdeme leginkább abban áll, hogy ő ada első ezen csillagok egymásiránti viszonyairól helyes eszméket. Kezdetben ugyan ő is szintugy mint többi kortársai azon véleményben volt, hogy a csekély tetszőleges távolság épen csak tetszőleges és földünk világtérbeni helyzetétől föltételezett légyen; de természetesen abban kellett megütköznie, hogy olly szoros meg egyezés az irányban, millyen arra kívántatik, hogy két álló csillag tetszőleg majdnem egyenvonalban egymás mögött megjelenjék, magát annyiszor ismétlje az égen. Ő tehát láttani (optikai) és természeti kettős csillagokat különböztete meg, s helyesen. Az első csupán csak földiránti helyzetök miatt tetszenek kettős csillagoknak, holott az utóbbiak valóban közel vannak egymáshoz, és egy külön alkotmányt képeznek, hasonlót azon alkotmányhoz, millyet p. o. napunk a vándoresillagokkal képez.

Herschel maga, fia s Bessel híres porosz csillagász vizsgálati által a kettős csillagok száma mintegy 800-ra szaporítatott, midőn Struve ez előtt dorpai most pedig pétervári nagy csillagvizsgálói intézetnek igazgatója, figyelmét ugyanazon tárgyra fordítá. Ő egy igen erős és nagy látcsőnek birtokában lévén, ezen igen igen erős és hathatós eszközzel folytatni kezdé Herschel vizsgálati, s bámulásra méltó temérdek a kettős csillagoknak azon mennyisége, melly elmés vizsgálati által csillagásztársainak tudokra esett. De Struve vizsgálati még sokkal becsesebbek a Herschelénél, mivel a csillagtani eszközöknek Herschel ideje óta történt tetemes jobbitása s igen igen nagy tökéletesítésénél fogva, ő minden szükséges méréseket nagyobb pontossággal vihete véghöz, mint nagy előde. Azért Struve e tárgyról munkái alapúl szolgálnak most s szolgálndnak jövőben is minden további iparkodások s törekvéseknek, mellyek a tudománynak e mezején szünet nélkül történnek s történni fognak örökké. De Herschel munkái is mindenkor nagy érdekűek maradnak s még a legkésőbb utóvilágtól is fognak böcsültegni, mint egy nagy észnek, nagy szorgalomnak roppant eredményei.

Struve 2787 csillagpárt felfedezett föl, s több ízben megismerte azokat, úgy hogy ezen nagy mennyiség igen sok tekintetben ismeretes előttünk. De menjünk most azon felfedezések eredményei előadására által, mellyeknek történetét elmondám eddig.

A most ismért kettős csillagok közül 1 ötszeres, 3 négyszeres és 64 hármass csillag találhatik, a többiek mind kettősök lévén.

A legelső kérdés most az, valljon mellyek az ismért kettős-csillagok közül valódi kettősök, s mellyek látszanak csak tetszőleg ollyasoknak lenni? Ezen fontos kérdésre a felelet igen igen nehéz, s én itt magamat el nem merithetem hosszas mértani elmélkedésekbe, mellyek számolás nélkül ugy sem történhetnének meg. Elég lészen azon egy észrevétel, hogy ollyan egy csillagpárban, melly igazi kettős csillag, az egyes csillagoknak kölcsönös hatással kell egymásra bírniok, mellynek következtében köl-

csönös irányzógletök, sőt többnyire tetsző távlatok is megváltozandik, szóval ezen két csillag egy valódi alkotmányt fognak együtt képezni, hol mindegyik a közös súlypont körül bizonyos pályában forog. Mindezen változások pedig bizonyosan, habár rendszeren csak esztendő lefolytával is, földünkről észre fognak vétetni, s mihelyest az megtudatik, a fentkijelelt kérdésre mindenkor lehetséges az elhatározó felelet

Olly módon 27 csillagpár közül 14 találatott, hol a valódi kettősség bizonyos volt, 9 pedig melly csak kettősnek látszott és 4 hol az efféle elhatározás lehetetlen vala.

Még nagyobb sőt tántoríthatlan bizonyoságot adnak e tekintetben az alkotmányon belől történő mozgások, s az efféle mozgások kitudására s megismerésére központosítanak az égvizsgálók e tárgyban minden iparkodásai és fáradságai. De túlságos volna azon kívánat, hogy ezen mozgásokról ismereteink minden iparkodásai és fáradságai. De túlságos volna azon kívánat, hogy ezen mozgásokról ismereteink már most is azon fokon legyenek, mellyre a napunk rendszerében történő mozgásokról ismereteink csak ugyan emelve vannak, de bizonyos, hogy néhány századok után a csillagtan ollyféle ismeretekben is fog bővelkedni, ámbár jelenleg alig rendezhető 50dik része a kettős csillagnak azoknak osztályába, mellyekről a keringési mozgás egész bizonytal tudatik. 2640 kettős csillag közül 38 párnál a helyezési változás bizonytal meg vagyon ismérve. 39-nél igen igen valószínű. 66-nál azon mozgás megjelentettnek látszik lenni. 2487-nél még annak nyomát sem tudták kikutatni.

Nagy érdekűek azon vizsgálatok is, mellyek Herschel és Struve által a kettős csillagok színéről tétettek. Ezen észrevételeknél a vizsgálónak szoros kritikával kell lennie, mert nemcsak a csillagnak különböző láthatáron fölötti magassága, és a levegőnek vizsgálatkori állapota tehet és tesz itt különbséget, de a személyi felfogás (subjektive Auffassung) sem egy a különféle egyedeknél. Mindezeket jól meg kell fontolni, mielőtt egy valaki a csillagok színeiről ítélni akarna.

A világosb kettős-csillagok közül 596 pár megvizsgáltatott színökre nézve; és ittezen vizsgálatok eredményei:

A.) csillagpárok egyenlő színekkel.

Igen fehér	-	-	-	-	78	pár
Fehér	-	-	-	-	217	—
Sárgás fehér	-	-	-	-	27	—
Sárgás	-	-	-	-	35	—
Sárga és vörös	-	-	-	-	11	—
Aranyszínű	-	-	-	-	2	—
Zöld	-	-	-	-	5	—

összesen 375 pár.

B.) Hasonló színekkel.

Sárga és fehér	-	-	-	-	30	pár
Fehér és kék	-	-	-	-	53	—
Különféle sárga	-	-	-	-	13	—
Különféle kék	-	-	-	-	5	—

összesen 101 pár.

C.) Egészen megkülönbözött színekkel.

Sárga és kék	-	-	-	-	52	pár
Sárgás és kékes	-	-	-	-	52	—
Zöld és kék	-	-	-	-	16	—

összesen 120 pár.

Ha ott, hol a színek különbözők, a kék szín is előfordul, mindég a kisebb csillag a kék színű; a sárga szín pedig többnyire egyenlő gyakori mind a fő- mind a mellécsillagnál, sőt néha a mellék csillag sötétebb sárga mint a főcsillag.

Megjegyzésre méltó még azon körülmény is, hogy a színegyenlőség vagy szorosb hasonlatosság gyakran egyenlő, többnyire pedig majd egyenlő fényerővel (Lichtstärke) vagyon összekötve; hol ellen-

ben akkor, midőn a színek egészen különbözők, soha fényegyenlőség nem létezik, sőt többnyire a különböző színű csillagok igen nagyon különbözőnek fényökre nézve. Legnagyobb efféle különbség pedig a zöld és kékszerű csillagok közt tapasztaltatik.

De ezen a mezőn gyűjtött ismereteink s tapasztalataink még korántsem jutottak azon érettségre, hogy a mondott talányos és érdekes jelenetet megmagyarázhatnók. Az ugyan bizonyosnak látszik, hogy az álló csillagok saját világa nemcsak elevenségre nézve de lényegesen is különböző. Egy halvány-kékes sokkal tündöklőbb fényes sárga főcsillag mellett planetának, melly világát a nagyobb csillagtól kölcsönözi, nem tekintethetik ugyan; mert a csak kölcsönözött fény olly tömérdek távlatból semmi módon hozzánk nem juthatna. De valamint majdnem bizonyos az, hogy némely vándorcsillagok naptól származó fényök mellett még más saját, noha igen gyöngye világot kifejtének, úgy állócsillagok is lehetnek, mellyek mint nagyobb csillagok kísérői saját fényök mellett azoktól is kölcsönöznek világot. Az önvilágoló s homályos testek közt létező különbség talán nem is mindenütt olly meghatározott, mint naprendszerünkben; sokféle átmenetelek és módosítások lehetnek e tekintetben, s a kölcsönös viszonyok különfélesége olly igen nagy lehet, hogy minden sejdítéseinket is felülmúlja.

Valamint több egyes úgy némely kettős csillagoknál is fénybeli változás tapasztaltathatik; melly részint rövid időszakokban visszafordulnak, részint pedig igen igen lassan történnek, sőt talán állandókká is válnak.

A legnevezetesebb esetek azok, midőn két, egy kettőscsillagot képező csillag közül majd az egyik, majd a másik a tündöklőbb. Több lehetséges magyarázat közül talán a két következő leginkább érdekel méltánylást.

1.) Az önvilágoló test körül egy vele majdnem egyenlő nagyságú homályos test forog olly formán, hogy pályafutásában földünk és az önvilágoló test közé jöhet, s az által ennek egy részét nekünk szintűg eltakarja, mint napfogyatkozáskor a hold a nap tányérának majd kisebb majd nagyobb részét elfödözi.

Az önvilágoló égi test öntegelye körül forog, s oldalainak egyike kevesebb fényvel bír a másikkal, — vagy talán egyik oldal igen sok homályos foltal bé van födözve, míg a másik oldal egészen foltatlan.

Ezen két magyarázatnak elseje leginkább akkor látszik helyén lenni, mikor az elhomályosítás csak rövid ideig tart, és a világosabb mibenlét a rendes; a második pedig ott, hol a változás lassanként történik s a csillag többnyire egy bizonyos közép fényességben s csak ritkán az egyik vagy másik túlságban vagyon. Igen sok lehet azonban az álló csillagok országában, miről mostanában még csak képzelettel sem lehetünk.

Abból, mit eddig a kettős csillagokról mondtam, könnyen kitetszik, hogy a jelen e tárgyban mostanig gyűjtött tapasztalások még egyebek nem lehetnek, mint egy újon eredett tudománynak első kezdetei, mint csekély próbák egy végtelen s még töretlen úton is, melly azonban minden lépésre érdekesb létszen s a vizsgálódó ész új és új éledelekkel kínálja. Lehetetlen még ugyan most ezen vizsgálódások jövőbeni menetelét előrajzolni. Új szempontok nyitandanak majd utat, s talán új segédeszközökkel, új vizsgálati s fölvetési módokkal kell élni, talán olyanokkal, mellyekről még most eszméink sincsenek. Eldődinknek zárt könyv vala az álló csillagok rendszerének belseje, mi néhány betűket, néhány jeleket belőle megfejteni szerencsések voltunk, de utódink olvasni fokják egykor ezen könyvet, s az álló csillagok serege maga idejében szintűg fog Kopernikusára, Kepplerére, Newtonára találni, mint a planetarendszer már is rájuk talált.

De hogy itt folyvást haladhassunk, hogy e tárgyi ismereteink napról napra mélyebbek, terjedesebbek és világosabbak lehessenek, szóval hogy itt a végcél valaha elérhetessék, szükséges, hogy a lehetőségig pontos észrevételeket minél nagyobb számban gyűjtsük össze, s ha már elegendő számban s elég terjedt időszakról jöttünk ezeknek birtokába, mindjárt pályahatározásra kell iparkodnunk. De pályák csak akkor határozthatnak meg tökéletesen, mikor egy mozgástörvény szolgál alapul, s itt azon kérdés támad, valljon minő az alkalmazandó törvénynek formája? Mi mást nem ismerünk, mint Newton vonzó törvényét, mellyről, hogy naprendszerünkre egészen kiterjed, ugyan bizonyos, de mellynek azon kívüli alkalmazhatása még mértani bizonyoságon nem alapul, ámbár az analogia hatalmasan mellette szól. Hogy pedig ezen kérdés felette fontos, azt mindenki átláthatja, ki megfontolja, hogy azon egy kérdésben következők is foglaltatnak:

1. Valljon az egész világegyetem ugyanegy alaperőnek van e egyaránylag alávétve, vagy annyi egymástól lényegesen különböző erők vannak e, a mennyi részletes rendszerek léteznek? Valljon egyes-

séges egész-e, a világegyetem, vagy csak végtelen rendszerek aggregatuma, nagy és bámulásra méltó egyénkiat, de nincsen közös kötővel összekapcsolva? Világok vannak e vagy csak egy világ? A nagy egésznek belső mibenléte biztosítva van e, vagy nincs? Mindezen kérdések, és bizony mindenki meg fog engedni, hogy fontosabb kérdések az emberi tudomány semmiféle ágában ugyan nem fordulhatnak elő — mind ezen kérdések a kettős csillagok fölfedezésekor támadtak, s az ő szorgalmas vizsgálatásuk által valamikor felelhetni is fog rájuk a jövődőség.

Azon sokféle rendszerek, melyeket a kettős csillagok képeznek, igen fontosak lehetnek egykor a vizsgálatok theoriájokra nézve. Naprendszerünkben mindenütt, hol több testek egy közép körül forognak, a középtömegnek annyira felülhaladók, hogy mindenkor képesek vagyunk minden melléktestnek pályái alapjait úgy meghatározni, mintha a mozgó és a középponti testen kívül más nem is léteznék, s a többi melléktestek hatásai különözve s csak mint jobbitások alkalmazhatók. De másképp kell majd ezen kérdést a többszörös csillagoknál feloldani, hol a melléktest tömegére nézve többnyire igen keveset különbözik a többszörös csillagoknál feloldani, hol a melléktest tömegére nézve többnyire igen keveset különbözik pályaalapjainak meghatározásában a középpontitól, tehát vonzó ereje és ennél fogva többi testekre való hatása majdnem egyenlő a főtestével. Itt tehát más számadási móddal kell élni, mi által a csillagtan ezen tekintetben is új bővítést és új tökéletesedést nyerend.

Nagyvárad i fürdők rövid vázlatja.

Dr GRÓSZ FRIDRIK.

Mindazon gyógyvizek között, melyekkel édes hazánk olly dúsgazdagon megáldatott, nézeteim szerint kitünő helyet foglalnak a Nagyvárad közelében fekvő fürdők.

E kitüntetést, az olly sok nevezetességű s első rendű magyar gyógyvizek közé soroztatni, sem létrészük nagy mennyisége s ritkaságának, sem a szenvedők iránt kitüntetett kényelmes intézkedéseknek, hanem egyedül a természet- vegy- s gyógytani viszonyban feltünő ritka sajátságuknak köszönik. —

Ezen ritka fürdők gyógyereje kipuhatólására intézett, s ismételt kísérletim és tapasztalatim következtében van szerencsém az igen tisztelt s tudós magyar orvosok és természetvizsgálók gyülekezetének nyilvánítani: miszerint a Nagyvárad közelében fekvő fürdők, természet- vegy- s gyógytani sajátságukat tekintve, annyira különbözték szép hazánk s testvér Erdélyhon minden nevezetes gyógyvizeitől, mint a nemes tokaji saját tulajdonai által különválnak hazánk minden nectáraitól.

A nagy kiterjedésű s minden terményekkel úgy, valamint hévforrásokkal dúsan megáldott Osztrákbirodalom gyógyvizei közül egyedül a salzburgi híres gasteini fürdők lehetnek némi rokonos szövettségbe egyesítenem a Nagy Várad közelében fekvő fürdőkkel.

Ezen összehasonlításon álmélnodni fognak talán némelyek az egybegyűlt igen tisztelt s tudós orvosok és természetvizsgálók közül: de én meg vagyok győzötve, miszerint bár az Osztrák gyógyvizekről értekező, s legújabb idők szülte munkálatok a nagyvárad i fürdők ről említést sem tesznek; ezek mind e mellett is hasonbeosűnek a gasteiniakkal, csak az a különbség közöttük, hogy Gastein egy vad zordon s bércezes környéken fekszik, a nagyvárad i fürdők pedig szelíd éghajlat alatt egy kies érdekes hegyhalomokkal környezett völgyben helyezvék. — A nagyvárad i hévforrások a természet ritka s csodánívű tüneményei közé számíthatók, mint Wildbad, Gastein, Pfeffers, Annaberg, és Bormio, melyek bár igen ssekély mennyiségű kötött (fix) létrészekkel birjanak is, csodahatású gyógyvizek.

Nagy Várad közelében két fürdő van, úgymint: a püspök, s a felixfürdő. Amaz a nagyvárad i diák szertartású püspökség, ez a sz. Mártoni apátság tulajdona. Hazánk s testvér Erdélyhon legtöbb orvosi mindkettőt kénfürdőnek, névszerint a felixet dúsabb, a püspököt pedig aránylag szegényebb kénforással ellátottnak tartják.

A következőkben meg fogom mutatni, mi szerint:

1-ör a természeti állapot minden viszonyait tekintve; mindkét fürdő ugyanaz. Hogy

2-or mindkettő kitünő természet és vegytani tulajdonokkal ellátott ritka hatású gyógyforrás. Hogy

3-or a természeti tiszta állapotban kénvízenylég (hydrothion) egyik fürdőben sem, hanem csak kénesásvány (Schwefelmetall) kénszikeny (Schwefelnatrium) található, mely életműves testek hozzájárultával, leginkább a tisztaság elhanyagolása által a kénvízenylég kifejlésére anyagot szolgáltat. Hogy

4-er mindkét fürdő az égvényes források közé számítandó, s bensőleg vagy külsőleg használva, a beteges életművezetre mélyen hatnak.

Nemcsak hogy mélyen tisztelt elnökünk díszes megbízásának eleget tegyek, jelentem itt meg; hanem hogy sok évi fáradozásim szülte, sismételve bebizonyult tapasztalattal forrón szeretett hazám oltárán áldozhassak, s hogy a szenvedő emberiség javát érdeklőleg, kísérletimet önök böles birálatára bizva, tudósabb s kimerítőbb tapasztalatokra alkalmat nyujtsak.

Az idő rövidsége nem engedi a nagyvárad i fürdők ről tökéletes ösméretet nyujtanom, törekvésem mind a mellett is az, hogy minden, ki előtt fürdők történeti, természet- vegy- s gyógytani viszonyai ösméretlenek, róluk rövid, de igaz képzetet nyerjen, s igérem, miszerint az igen tisztelt s tudós magyar orvosok és természetvizsgálók gyülekezetének más alkalommal kimerítőbb s nyomott értekezéssel szolgálndok.

Emlitém, miszerint Nagy Várad közelében két fürdő létezik, úgymint a püspök, s a felixfürdő. Értekezésem első része a püspök, második a felixfürdők et érdekli.

ELSŐ RÉSZ.

A püspök, vagy Sz. Lászlófürdő.

Janus Pannonius a XV-ik században Nagy Várad ról irt verseiben a többi nevezetes tárgyak között fürdőink ről is emlékezik, midőn énekl i:

Ergo vos calidi valetae fontes,
quos non sulphurei gravant odores,
sed mixtum nitidis alumen undis,
visum luminibus salubriorem
offensa sine narium ministrat.

A nagyvárad i püspökség levéltárában olvashatni okleveleket, melyek 1577-ben a Heő i hévforrásokról emlékeznek: — ad aquas autem bullientes habemus possessionem Heő — Heő bizonynal egy értelmű vala a hévvel. Ezen falu jelenleg Hajónak nevezetik.

Igy áll a dolog a magyar, cseh, s carnioliai töpliczi fürdőkkel is, mely hihetőleg a szláv Tepló- hév- szótul származik.

Vernher, Oláh Miklós is magyarország nevezetesebb gyógyvizei közé számítják a nagyvárad i fürdők et.

Sievers Ferencz biharmegyei főorvos és Stachó János gyógyszerész 1763ban a Nagy Méltóságú Helytartó Tanácshoz intézett jelentésükben a nagyvárad i fürdők et külső s belsőkép használva, sok körökben igen hasznosoknak mondják.

Helybelileg először is Hatvany István orvostanár s a debreczeni collegiumban egykori érdemes oktató írja le fürdőinket „Thermæ Varadinenses examini physico et medico subiectæ stb. Viennæ 1777“ című munkájában.

Mily természet- s vegytani fogalmakkal birt légyen szorgalmas Hatvanyk, könnyű megítélni, ha fontolóra vesszük: miszerint akkor Lavoisier elveit még nélkülözék vegytudósaink, s a phlogistonról tan még uralkodott. Hatvany még azt hívé, hogy a víz buborékalakban löketik fel, midőn mondja: „aqua enim bullularum ad instar e terræ sinu prorumpit.“

Kiteibl csak tökéletlen adatokat nyújt a nagyváradai fürdőkről.

A püspökfürdő 1771-től egész 1834-ig tehát 63 év leforgása alatt semmi nevezetes változásokat sem szenvedett. A vidékiek rendes látogatói valának minden tavaszon. Minden üdült bajokban szenvedett, tavaszutóban rendszeren megjelent, s 24, vagy 48 órát fürdéssel töltött el. — Aratás után rendszeren nagy tömeg falusi jelent meg, hogy kenderét a fürdők közelében folyó Peczében szépen s hamar áztathassa, s egyúttal fürödjék. Ezen gyógyvizet belső használata tökéletes feledésbe ment

Midőn szeretett kedves hazám határain kívül, s sok izadság közt leélt 13 év töltével 1830-ik évben hazám és szülőföldemet ölelhetém, sieték e gyógyvizeket is, mint régi hív ösmerősimet láthatni, s milly leverettnek érzém magam, midőn a püspökfürdő isteni forrásait, a négy már egy század óta változatlanul fenálló tükörfürdőt kivéve, nem a szenvedők belsőképeni használatára elrendezve, hanem békák tanyájává aljasulva, — a felixfürdőt pedig, melly természeti állapotában szinte kristály tiszta, a forrás gazdagságához aránytalan nagy számú vendégek miatt tisztátalannak lenni tapasztalám.

Ezen szomorú látvány összezúzá egész valómát, annyival inkább, mennyivel tisztábban állott előttem a jól elrendezett gyógyvizeknek a szenvedő emberiségre úgy, mint a vidékre s az egész hazára csak áldást hozó hatása, mire Némethon leghíresebb fürdőiben töltött három évi tapasztalatim tanítanak.

Az igen tisztelt s tudós magyar orvosok és természetvizsgálók közül úgy hiszem többen látogaták meg a csehországi híresebb, úgymint carlsbadi, marienbadi, franczensbadi, s tőpliczi gyógyvizeket, s velem együtt hiszik, miszerint ezekben nemcsak a szenvedők nyernek enyhülést, hanem a legszegényebb sorsú egészségesek is százezrenként táplálékot érdemlenek. — S ezt nem csak a csodaerejű vizeknek, de egy bölcs kormány fölügyelete alatt létező czélszerű rendnek is köszönhetni.

Hány hazánkba látogatja meg évenként a gasteini, ischli, emsi, carlsbadi, franczensbadi, marienbadi, s tőpliczi fürdőket, s hány korsó marienbadi, égeri, s pilnai viz használtatik föl évenként hazánkban, s bizton merem állítani, miszerint ezekben nemcsak a testvér Erdélyhon olly sok jeles égvényes forrásokkal van ellátva, hogyha czélszerű használatra el lennének rendezve, mind azokat nélkülözhetnők.

Midőn kedves hazámban visszatértem után a nagyváradai fürdők czélszerű külső s belső használatát legjobb sikerrel rendelém el, egyszersmind a püspökfürdő nagylelkű tulajdonosa nagyváradai püspök Laicsák Ferencz ő Excellenciájában a szenvedők szives pártolóját lelém föl, ki 1834-ik évben útmutatóm után izletés csarnokot, ivásra egy czélszerű forrást, több fasorokat, és sétatereket nagy fényvel állíttatott föl. Üdvös vállolata folytatásában súlyos betegsége hátráltatja e nemes emberbarátot, de erősen hiszem, miszerint egészsége visszanyertével a püspökfürdő is több czélszerű javításoknak fog örvendhetni.

— A felixfürdő (néhány kisebb szobákat kivéve) 1771-től kezdve, ugyanegy állapotban van.

A Nagyváradtól csak egy kis órányi távolságra fekvő püspökfürdőhöz jó csinált út vezet, s városunk egészséges lakosi is örömet töltenek ünnepnapokon e gyógyforrásoknál egy pár kéjelmes órát.

Azon szelíd völgyet, mellyben püspökfürdők gyógyforrasi helyezvék, délkeletről egy magasabb hegyesúcs, éjszak és délről több apró halmocskák környezik, nyugotról a városból ide vezető csinált út szemlélhető. A magas hegyesúcs alján eredő, s számmal (nagyát, s apróját összevéve) húszat haladó gyógyforrások keletről nyugotra szinte egyenes vonalban helyezvék, s az általuk nyújtott kristálytisztaságú vízmennyiség olly nagy, hogy egy kisebb „Pecze“ nevű folyót képez, melly Nagyváradnak egy részén keresztül folyván, két mértföldnyire eredetétől a körösbe ömlik, soha be nem fagy, s tizenkét malmot vízzel mindig ellát.

Földtani tekintetben megjegyzem: miszerint azon magas hegyesúcs, mellynek alján eredvék gyógyforrásaink, a mészneműekhez számítható, ugyanezen hegyesúcs nyugoti oldalán egy szép csepkőüreg, a Pecze balpartján az itt fekvő régi oláh kápolna közelében igen érdekes, és mészfajú kövesedések, negyed órányira pedig a felixfürdő közelében nevezetes kőszén rétegek láthatók.

Növénytan tekintetben figyelmet érdemel a melegvízi nimfa (nymphaea thermalis) melly a hévförások közelében nyárelőjén kezdve, egész késő őszig nagy mennyiségben virágzik. — Kiteibl e növényt a császár fürdők állandó lakójának mondta.

A sok forrás között e következők nevezetesebbek:

1-ör az úgynevezett török fürdő forrása a Pecze jobb oldalán; 3—4 ölnyi mély s mintegy 10 ölnyi széles, jelenleg nem használt, bár a többiekhez hasonló tulajdonokkal bíró forrás.

2-ör a bugyogó forrás a Pecze közepén helyezett leggazdagabb forrás, s nézeteim szerint bizonyos idő alatt több vizet nyújt, mint a carlsbadi bugyogó. A víz embernyi vastagsággal s roppant erővel omlik ki- és fölfelé, egyszersmind nagy mennyiségű apró csigákat is hozván magával, jelenleg nem használtatik.

3-ör az új forrás, mellyet 1839-ik évben Laicsák Ferencz ő Excellenciája nagy lelküségéből 410 csebernyi hordóban fogtam fel a czélből, hogy idővel kád- zuhany- s gőzfürdőkre használtathassék. Ezen forrás olly gazdag, hogy csövekben kényelmesen lehetne bevinni Nagyváradra, s még akkor is 30—31 foknyi meleg lenne. Ez azonban a jámbor ohajtások egyike.

4-er az ivó vagy Hygiea forrása, mellyet már 1831-ik évben belső használatra rendeltem el, s melly 1834-ben csarnokkal és sétatérrel látatott el; s nemcsak az idegen sőt a külföldi is hálásan emlékezhetik ezen ivóintézet tekinteténél fogva püspök ő Excellenciája Laicsák Ferencz nagy-lelküségére. A kristály tisztaságú viz négy horganyból készült csöven löketik ki és le egy medenczébe, mellynek fenekén mészfajú kövesedések láthatók. Ivás közben mintegy 60 ölnyi hosszú csarnok, s egy csinos hárs és vad gesztenye fasor kínálkoznak gyógyvendéginknek sétatérül, — nagyobb sétányul szolgál a fürdővel szemközt levő, s a püspök ő Excellenciája kegyelméből csinosan elrendezett mulató erdőcske.

5-ör az úgynevezett konyhaforrás a két fasor közt fekszik, s konyha használatra fordítatik, behűtve t. i. itt, s a két közel fekvő Hajó s Rontó falvakban ivásra s főzésre használtatik.

6-ör az iszapforrás Hygiea csarnokától csak néhány lépésnyire fekszik, ezen forrás iszapja a beteges részekre borogatás gyanánt használtatik, s hiszem, miszerint idővel valódi iszapfürdőt is szemlélendünk e helyen.

A f ü r d ő k.

A püspökfürdő négy saját forrással ellátott tükörfürdővel dicsekszik. Ezen források olly nagy mennyiségű vizet nyújtanak, hogy a viznek tökéletes lebecsajtása után is fél óra mulva fürdésre ismét használhatók.

1-ső az úgynevezett úri fürdő, ezen nevezet a szenvedő emberiséggel nem hangzik össze, ugyan azért jelenleg nők fürdőjének nevezzük, 30—31 R. foknyi meleg, mindig kristálytisza, s szagtalan. A hólyag alakban szüntelen kifejlődő szénsav kelemes érzést gerjeszt fürdés alatt, — igen könnyen fürödhetik benne egyszerre 50 személy.

2-ik az úgynevezett polgári fürdő. A szenvedés minden rangtekintet nélkül egyiránt foglal el mindenkit, s ugyan azért örömebb férfiak fürdőjének nevezzük, — 32—33 R. foknyi meleg, ezen fürdő forrásai olly gazdagok, hogy bármily tömeg beteg fürödjék egyszerre, a viz mindig kristálytisza marad, a szénsavlég kifejlődés olly nagy, hogy a viz szüntelen hullámzó mozgásban látszik lemi. Ezen fürdő valamikéval nagyobb az előbbénél, s a viz kifolyásánál bevonja a falakat mészfajú anyaggal, valamint a carlsbadi bugyogó is. Ezen sajátságának 1832-ik évben juték tudomására. Ezen fürdőből 5 láb magasságról zuhogván le a viz, csurgónak hivatik, s némelly nyakas kóroknál zuhany gyanánt használok, mit a falusi nép minden orvosi tanács nélkül is tesz.

3-ik. Fűzes fürdő régebben Sáros fürdő. Ezen fürdő, valamint a két előbbi is fagerendákkal van körülfogva, fedél nélküli, s csak néhány fűzfa által környeztetik. Jobbadán szép időben a szegényebb sorsuak által használtatik, sohasem olly tiszta, mint a többiek, s nyiltan kénvizenylég (hydrothion) s szénvizenylég (hydrogenium carbonatum) szagú, melly, mint alább megmutatom, az életműves anyagok hozzájárultával képeztetik, szegényebb forrása van mint a többieknek, s csak 30 R. foknyi meleg.

4-ik Sz. László fürdő gazdag forrással, tetővel ellátott, s deszkával környezet fürdő, szinte a szegényebb sorsuak által használtatik, s egészen hasonló a férfiak fürdőjéhez.

A többi források orvosilag nem használatnak. Ezen rövid vázlatból világos, hogy Osztrákbirodalomban igen kevés fürdő díszekhetik illy sok és gazdag forrásokkal, valamint az is, hogy itt legalább 100 kád s számtalan kisebb tükörfürdő létesíthető, s a gyógyvíz Nagyváradra is vihető lenne. — Az egész fürdőintézetet következők teszik:

1-ör Négy saját forrással ellátott tükörfürdő, mellyek mérsékelt melegségük levén, mindenki által könnyen használhatók a nélkül, hogy több más fürdők módára hűtő készülétek kívántatnának, melly módú használat által sajátságukból igen sokat vesztenének.

2-ör az ivóintézet. 3-ör tizenhárom lakszoba. 4-er egy kápolna. 5-ör a vendéglő lakhelye. 6-ör állás, istálló, szén, sat.

Innen világos: miszerint csak igen kevés betegnek szolgálhat intézetünk kényelmes lakhelyül, s ez oka, hogy már télen fizetnek elő a szobákra, s nem ritkán kénytelen az, ki hazánk vagy Erdélyhon távolabb vidékéről jó hozzánk, mitsem téve visszautazni.

Egy szoba 24 órára 1 forint 30 xr. váltó, s a fürdés szinte 24 órára 15 kr. váltó, és ez oka, hogy a falusi nép, ha nem egész 24 órát tölt is el egy húzomban fürdéssel, legalább 24 óra alatt tizszer fürdik. — Ki a régi gyógymódrul eszmét ohajt magának szerezni, urnapi vásárkor jelenjék itt meg, s látni fogja, miszerint minden tükörfürdőben százával hemzseg a néptömeg, 10—12 órát tölt el a vízben, itt eszik, iszik, magát köpölyezteti, s úgy megy be a városra vásárra. — Jó asztalt itt könnyű tartani a város közelsége miatt.

Intézetbeli orvosról és rendőrségről szó sincs. Egyébiránt évenként sokan látogatják meg e fürdőket hazánk messzebb fekvő megyéiből, s Erdélyhonból is, s sokan legnyakasabb bajuktól egészen megszabadulva, vagy legalább könnyűlten hagyják el gyógyvizünket.

Püspökfürdő gyógyereje.

Mit hallhatatlan Hufeland a gasteini, azt én tiszta lélekkel elmondhatom a püspökfürdőről, t. i. a püspökfürdő azon titkos csodahatású gyógyvizek egyike, mellyek minden kitünő mennyiségű ásványos létrészek nélkül is csoda hatással bírnak. A kevesebbé miveltek alig foghatják meg olly sokféle s roppint hatású erejét egy ollyan égvényes hévíznek, melly behűtve alig különbözik a közönséges ivó víztől. De legjobb mester a tapasztalás, s ez nem ritkán kényszeríti a hitetlent az igazság elismerésére.

Gyógyvizünk fő hatásai erőművesek, s leginkább az életerőre irányozvák, s ez által orvosolják a betegségeket. — A püspökfürdő igen finom, úgyszólván aetheri gyógyszer, melly az életművezet leg-egyszerűbb, legfinomabb edénycibe behat, s gyöngébbek, sőt gyermekek által is használható. — Ki meg nem foghatja, miképen lehet csoda erejű egy olly hévíz, melly 32 latban, a szénsavas léget kivéve, csak 3¹/₂ szemernyi kötött résszel bír, olvassa Rust tapasztalatit, s látni fogja, miszerint az egyszerű lepárolt víz hathatós erejű fürdő, mint a közönséges víz.

Gyógyvizünk különös hatásai: élesztő, fölhevítő, s szeliden oldozó.

Hogy hosszas ne legyek, azon kóralakokat közlendem önökkel, mellyekben a püspökfürdő gyógyulást, vagy legalább enyhülést nyújt. Illyenek:

1-ör Láznélküli közönséges gyöngeség, leginkább pedig a valódi közvetlen gyöngeség, melly súlyos bajok, vagy nedvveszteségek után szokott maradni.

2-ör Szélhűdés, ha nem az agy életműves hibáitól származik, leginkább kitünő hatással bír fürdők a különös fajú szélhűdéseknél, például csúz, köszvény, és sértések szülte fajuaknál.

3-ör A nemesebb érzékek, például hallás életművei idegeinek gyöngesége. — A lefolyt nyáron szerencsésen tapasztalám, miszerint egy már 20 évtől jobb fülére süket nagyobb rangú pap, szorgalmas belső és külső gyógy mód által, leginkább pedig a zuhanyozás után hallását visszanyeré.

4-er A magtalanság, mellynek nevezetes példányait látám itt megjavúlni.

5-ör Mint szeliden oldozó szer nagy hatással bír fürdők a belrészek és mirigyek dugulásainál, innen az alhas sok bajaiban csoda erejű, például aranyér, rásztkór, (hypochondria), méhgöres (hysteria), bélgöres (colica), gyomorgöres, sárgaság, gyomorgyöngeség, üdült hányás, s több e féleken.

6-ör Sajátlagos hatással bír a máj bajainál, főképen azon fajuaknál, mellyek az epekövektől származnak.

7-er Sajátlagos hatású a rendetlen köszvényél. Tudjuk, milly csapás orvosra szintűgy, mint betegre a fej, mell, gyomor s bélköszvény, s ha időm engedné, több illynemű szerenesés orvoslásról szólhatnék.

8-ör Sajátlagos hatású a görvély (scrophulosis) minden fajainál, s ne csodálkozzanak igen tisztelt s tudós magyar orvosok és természetvizsgálók, ha azt mondom, miszerint gyógyvizünk sokkal alkalmasb a görvély orvoslására a carlsbadi fürdőknél, leginkább pedig a gyermekeknél, mert a carlsbadi fürdő a gyenge koruakra dülő hatással bír. Gyógyulást vagy legalább nevezetes enyhülést láttam csontszú, spina ventosanál, iszapborogatások által görvélyes letételek szülte fekélyeknél, görvélyes szemloboknál.

9-er A vízkór némelly fajainál, nevezetesen a nálunk annyira gyakori lépdugulás által okozotaknál, üdvös hatású gyógyvizünk továbbá idült hurutnál, nyálkás fulladozásnál, stb. Ellenezetetik fürdők használata minden lázas állapotnál, nemesebb belrészek nagy ellajulásnál, az igen elcsüggedt életfolyamnál.

A püspökfürdő gyógyforrásinak használása, s életrend.

Már említém, miszerint a 19-ik század elején gyógyforrásinkat csak külsőképen, s azt is leginkább a falusi nép egyszer, vagy kétszer 24 órára használta. Minek nagy rugója volt, az akkor divatozó gyógyrendszer, Brown gyógyenszere. Mert valamint külföld orvosai csak a spaai, pyrmonti, égeri sanyu kútaokról akartak hallani, úgy hazánkban is csak a bártfai, füredi, ránci, s a többiek ajánlottak.

Midőn 1830-ik évben az annyira üdvös de magára hagyatott püspökfürdő használatát meleg részvéttel fölfogtam, első gondom vala, tapasztalásból merített szoros rendszabályokat alkotnom; ugyanis 1-ször Az egész gyógyidőt hat hétre határozám, minden egyéni körülményeket méltányolván a netaláni kivétel végett.

2-ször A Hygieaforrás vizét rendeltem ivásra, mellyből reggel 3—4, 12 latnyi poharon kezdve 10, 12-el is fogyasztatik el. Minden pohárvíz megivása közt legalább is egy óranegyednyi időnek kell lenni, melly szünnegyed szép időben a faszorbani sétálással, esős, nedves időben pedig ugyan ezt téve, a csarnokban töltetik el.

3-ször. A vizet rendesen, tisztán, magában isszák, csak kivételképen használatom nékor kecske téjjel, vagy az első, s második pohárban egy nehezekeinyi carlsbadi sóval.

4-szer. Az ivás bevégezte után sétányul a közellévő erdőske használatik, mellyben kelemes látványul szolgál Nagyvárad, főképen pedig a székes egyház, s a kéjelmes és fölséges püspöki lak; s csak egy óra tötével lehet reggelizni a körülmények szerint kávé, esokoládét, vagy tejet.

5-ször Reggeli után egy órával lehet fürdeni a tükörfürdőben, (reméllem Laicsák Ferencz ő Excellenciája kegyességéből nem sokára kád, s apróbb tükörfürdőkkel is birandunk) A fürdés idejét a körülmények határozzák. Csontbajokban szenvedők 2—3 órát is fürödnek; közönségesen 10 perctől egy óráig tart a fürdés ideje. Fürdés után lefeküsznek betegek, s ekkor használatnak a szenvedő részekre iszapborogatások, (az iszap sűrű rostán mintegy keresztül töretik, ha meghült fölmelegítve, vastagon egy ruhára kenetik, s föltétetik) az egy óranyi nyugidőt ismét egész délig tartandó séta váltja föl.

6-szor. Az ebéd egyszerű, s könnyen emészthető étkekből áll, millyenek: húslé, marhahús, becsinált, zöldségek, sült, könnyű tészta. — Gyógyvizünkkel meg nem férnek:

- a) savanyú, nagyon sós, nagyon zsiros étkek.
- b) a zöldségek közül: zöld paszúj, s zöld borsó.
- c) minden fövetlen gyümölcs.
- d) minden élesztővel vagy vajjal készült tészta.
- e) sör, pálinka, különös borok; s csak kik megszokák a bõritalt, élhetnek vele mérsékkel. Kik tiltott étkeket esznek, nem ritkán teszik ki magukat sok s igen nehéz változásoknak, leginkább pedig hányás, hasmenés s bélgöresök fenyegetik azokat, kik savanyús gyümölcsöt, u. m: epret, medgyet, s több illyeneket esznek.

7-szer. A délutáni idő jobbadán szabadban töltetik el, s csak az emésztés bevégezte után isznak némellyek újra néhány pohár vizet.

8-szor. A vacsora vagy igen mértékletes, vagy egészen el is marad, korán kell lefeküdni, hogy a gyógyforrás korán reggel látogattassék meg, esteli fürdést csak kivételké engedek meg.
9-szer. Légváltozások miatt szükségesekké vált öltönyök használása szorosan követeltetik.
10-szer. A gyógyidő tart évenként, tavaszhoz kezdve őszig. —

A püspökfürdő természeti s vegytani tulajdonai.

A püspökfürdő forrásai, úgymint a felixei eredetileg kristálytisztaságú vizet nyújtanak; melly természeteket hűlt állapotokban is megtarják. Jól bedugott edényekben évek mulva sincs üledékek. A kihülés alatt nagy mennyiségű hollyagcsákat raknak le az edény falaira.

Eredetileg minden szag nélküliek vizeink, ha fedetlen főképen faedényekben, s életműves anyagok hozzá járultával levegő hatásának tétetnek ki, szén s kénvizenylég szagot nyernek. Melly tünemény forrásink vizében létező, s életműves anyagok hozzájárultával felbontott kénszikenyek tulajdonítható. Izük nem kelemetlen, s csak érzékeny egyedek leginkább reggel érezhetnek rajtok égvényes izt. Kihülve, s tisztán eserép vagy üveg edényben tartva, mindenki által könnyen ihatók.

A különböző források 30—34 R. foknyi melegek.

Gyógyforrásink olly nagy mennyiségű vizet nyújtanak, hogy nézeteim szerint nemcsak hazánk, de az Osztrákbírodalom minden gyógyforrásai között is leggazdagabbak. Én csak egy, s nem a leggazdagabb forrással, az úgynevezett férfiak fürdőjével tettem tapasztalatokat, s úgy találám, hogy ezen forrás egy perc alatt 480, s így egy óra alatt 28,800 itcze, 33 R. foknyi vizet ad. —

Gyógyvizünk vegytani tulajdonait korunk kívánatahoz képest tökéletesen előadva kéziratokban, vagy más munkákban föl nem lelhetvén; Hatvany és Stacho nyújtottak e tárgyban 80, vagy 90 év előtt munkálatokat, Kiteibl halála miatt be nem végezheté e tárgyban dolgozatait, s én gyakorló orvos lévén, egész időmet a betegágyánál töltém. Hiszem, miszerint gyógyforrásaink rövid időn jeles vegytudósok által fognak vizsgáltatni, hogy vegytani adatim helyben hagyassanak, vagy kiigazítsanak. — Fő törekvésem vala, mennyire egy vidéki város szük segédforrásai engedék, gyógyvizünk természetét vegytanilag kipuhatolni, hogy e szerint a többi gyógyvizek körében helyüket elfoglalhassák, mert csak így határozhatni meg gyógyerejüket is.

Vegytani dolgozatimat következőkben van szerencsém bemutatni:

A) Gőzös létrészek.

1-ő Szénsavas lég (gaz acidum carbonicum). Ezen lég hihetetlen nagy mennyiségben bugyog ki a püspökfürdő minden forrásaiból, sokkal kevesebb a felixfürdőjéből. A kifejlett lég nagy mennyiségére mutat az is, hogy a fürdő ember teste kivált csöndes helyzetetésben rövid idő alatt, millio meg millio léghollyagcsákkal lepetik el. A szénsavas lég nagy mennyiségéből érthető azon tünemény is, miért ha kevesen s csöndesen ülve fürödnek a tükörfürdőben, a gyöngébbek el is ájulnak.

Hasonlóan gyakran tapasztalám, miszerint ivásnál, az érzékenyebb egyedek mintegy megrésze-gülnek. Ezen tüneményt csak a szénsav lég nagy mennyisége fejtheti meg.

Ezen léget üvegharangban fölfogtam, s verebet levék a harang alá, melly azonnal összerogyott, s csak a friss levegőn hideg vizzeli többszöri leöntés után jött életre; ezt ismétlém négyszer, s ötödikszer híjába vala minden hideg víz, a veréb élete megszűnt. — Az égő gyertya azonnal elaludt. A mésviz megzavarodott, mihelyt ezen szénsavas léggel telt üvegbe öntém, még mielőtt az üveg fenekét érheté volna. — A szénsavas lég mennyisége olly nagy, hogy nézetem szerint az elhírlt carlsbadi fürdőkben csak az úgynevezett Schlossbrunnent lehet a miénkhez hasonlítani. Szénsavas lég szabad s kötött állapotban található fürdőinkben, leginkább szikeny, keserény, mésvény, s vas.

2-or Kénvizenylég (gaz acidum hydrothionicum). Ezen lég, bárha betegeink által gyakran nagy áhitattal, mint egyedüli üdv kerestetik is, fürdőink egyikében sem találattik, ha azok tisztán eredeti állapotokban tartatnak.

Tizenegy év leforgása alatt elég alkalmam vala, a püspök s felixfürdő isteni gyógyerejét csodál-nom, de többször ismételt tapasztalatim meggyőztek arról, miszerint a kénvizenylég csak elemeiben léte-zik bennök, tudniillik: mint vizeny (hydrogen) a vízben, s mint kénszikeny. Ezen lég csak úgy fejlik ki, ha gyógyvizeink életműves anyaggal jönnek érintésbe, legfőképen, ha a víz nagy tömegfürdők által elmozdítottatik, s mozgásba hozatik. Ezen körülmények közt kétnemű lég fejlik ki, úgymint: kén s szénvizenylég, másképen mocsárlég; mi a víz s életműves anyagok szétbomlása után történik, s a kifejlett szag kénjelenléte gyaníttat. Ha a forrás szegény, a fürdők száma nagy, s a fürdő állati tisztátalan anyagoktól, mint izzadság, húgy, s több ilyenektől napjában többször meg nem szabadítatik, a kénszag igen feltűnő, az arany megfeketelnek benne, higany kenőcsös részek barna fekete színt vesznek magokra, s minden kémszerek kénre mutatnak; mit azonban, mint mondám, csak a tisztátalanságnak tulajdoníthatni. —

Ezen felállított nézeteimre kikérem az igen tisztelt és tudós magyar orvosok s természetvizsgá-lók böles itéletét, mert több tagtársim ellenkezőt hisznek, s vidékünk és Erdélyhon éltesebb orvosi azon erős hiedelemben vannak, hogy fürdőink kénfürdők, még pedig a felix erősebb, a püspök gyöngébb kénfürdő.

Okaim, mellyek a kénvizenylég jelenléte történetességéről meggyőztek, a következők:

1-szor. A püspökfürdő több mint 20 forrásainak egyikében sem lehet megmutatni a kénvizenylég jelenlétét, s már csak elméletileg is milly különös lenne az alig néhány száz ölnyre fekvő felixfürdőbeni jelenléte. A carlsbadi, gasteini s töplici fürdőkben is minden forrás, a hévséget ide nem érve, egymás-hoz hasonló.

2-szor. A felixfürdő nyáron ha sokan fürdenek benne kénhez hasonló szagú, a gyakorlott orr azonban érzi, miszerint e szag nem tisztán kén, hanem vegyítve a szénvizenylég jelenlétét is mutatja: s ezt is csak annak tulajdoníthatni, hogy az egész fürdő egy kétfelé osztott tükörfürdőből áll, mellynek a polgári fürdőben létező forrása olly szegény, hogy a tökéletes leeresztés után 14 órát kell várni, míg für-désre használható. — Világos tehát, hogy a legnagyobb ügyelet mellett is nagy szétbomlásoknak kell tör-ténni. Télen, midőn senki benne nem fürdik, a szag is elenyészik, legalább alig észrevehető.

3-szor. A felixfürdő mostani alakát a praemonstrátok prépostjának Ehenger Lajos ő nagyságának köszönheti, s 1771-ben nyere: 60 évek leforgása alatt csak 1830-ban tisztított ki, s eme munkála-tot azon láрма követé, hogy a felixfürdő elveszté kéntermészetét s melegebb leve, de igaz is, hogy tisztítás után a víz szabadabban folyt, forróbb lett, s szagát elveszté; későbbben melegsége fokát megtartá, (33 R. foknyi meleg) de szagát a fürdők nagyobb száma után nyarankint visszakapta.

4-szer. 1834-dik év nyarában a püspökfürdőnek egyik tükörét, az úgynevezett füzes fürdőt, mesterséges kénfürdővé alakítottam. Ezen fürdő forrása igen szegény, s én megtiltám a mindennapi tisztí-tást, azt hetenként csak egyszer engedém meg, s néhány nap mulva a füzes fürdőnek a felixfürdőhöz hasonló szaga lett, az aranyt megbarnítá, s a felixfürdőhöz hasonlólag minden kémszer kénvizenylégre mutatott. Ezen mesterséges tulajdonok rendes tisztítás után mind megszűntek.

5-szor. Honi vizeink fáradhatlan buvára, igen tisztelt oktató s barátom Tognio Lajos ur is megerősített ezen hitemben, midőn kirándulásai közt, bennünket is szíves volt meglátogatni.

6-szor. A kénvizenylég történetes jelenlétét nem ritkán tapasztaljuk, ha rosszul bedugott s szalmaszállal eltisztátalanított seltersi, marienbadi, pilnaui, rojcsi vizeket kapunk. Ezt bizonyítja a slé-ziai warmbrunneni gyógyvizek vegytanilag végbevitt felbontása is. — Lásd: „Jahrbuch für Deutschlands Heilquellen, etc. v. Gräfe und Kalisch 1836. 19 lapon.“

B) Kötött létrészek.

A püspökfürdő forrásai egy közönséges 32 latnyi fontban 3 $\frac{1}{2}$ szemernyi kötött létrészekkel birnak, melly mennyiségből 1 $\frac{1}{2}$ szemernyi lepárolt vízben föl nem olvad. A felixfürdő vize szinte egy közönséges fontban 5 $\frac{1}{2}$ szemernyi kötött létrészeket bir, mellyekből két szemernyi lepárolt vízben föl nem olvad. Ezen föl nem olvadó létrészek jobbadán életműves mocskok s szénsavas mésvég. A felixfürdő vize úgy tetszik, mintha kigőzölgés után megsűrűdnék, mert a víz csak ritkán bocsájtatik ki egészen a tükör fürdőből, s a befolyás sokkal csekélyebb, mint a püspökfürdőnél, s e lehet oka a nagyobb mennyiségű kötött részeknek. — A püspök s felixfürdő létrészeinek minőségét, lefelé fogyó mennyiségben imigy találom:

Kénsavas szikeg (sulfas sodae), sósavas szikeg (urias sodae), szénsavas mészeg (carbonas calcariae), szénsavas szikeg (carbonas sodae), keservöld (terra magnesica), kovaföld, (terra silicea), vaséle (ferrum oxydatum), mangánéle (manganum oxydatum), timföld (terra aluminea), kénsziken (sulfuretum natrii). —

Valljon találhatók e még más ásványos létrészek vizünkben, vagy sem, tisztán nem állithatom, s újra is fölhevitem az igen tudós s tisztelt magyar orvosok és természetvizsgálók figyelmét, gyógyvizeink illő méltánylására.

Fürdők iszapja olly kitünő tulajdonú, s olly nagy mennyiségben található, hogy abanóban sincs több.

Ha valakinek megfoghatlan s igen föltünő lenne, miképen lehetnek gyógyvizeink olly üdvös hatásnak ásványos létrészeik csekély mennyisége mellett, tekintse meg a szalzburgi, gasteini (melly csak 2¹/₂ szemernyi) schweiczi, pfeffersi, (melly csak 1 szemernyi kötött létrészekkel bir egy közönséges fontban), híres fürdőket.

B.) Felixfürdő.

A felixfürdő egy negyed órányira fekszik a püspökfürdőtől igen szelid, kelemes völgyben, egy fölséges erdő szélén.

Csak egy tükörfürdőből áll, melly fal által kétfelé van választva, a forrás a tükörfürdő második felében van. Van még egy forrás nélküli tükörfürdő, melly vizét lefolyás útján az előbbentől kapja. Szinte van egy szoba is kádfürdővel ellátva, s vizét ez is az első tükörfürdőtől kapja.

A tükörfürdőben szemlélni a szénsavas lég kifejlődését hólyagcsák gyanánt. Huszonnégy vendég szobával, szinnel, istálóval, vendéglő lekhelyével van ellátva ezen fürdő. Természet, vegy, s gyógytani tulajdonait az eddigiekből ösmerjük; — s igen sajnós, hogy csak egy forrással lévén ellátva, ez ad vizet a három tükörfürdőnek, s ivásra nem használhatatik.

Újra meg újra nyilvánitom a tisztelt s tudós magyar orvosok s természetvizsgálók gyülekezeteinek, hogy én a felixfürdő hatalmas gyógyerejét méltányolni tudom szintúgy, mint a püspökfürdőit; több tagtársaimmal azonban nem lehetek egy véleményben, hogy a felixfürdő kénfürdő legyen, hanem erősen hiszem, miszerint mindkettő a legjelesebb égvényes fürdők közé számítható.

Mindkét fürdőbeni fogyatkozások.

A) Püspökfürdőben:

Első hiány, az igen kevés számu vendégszoba, s ezeknek a tükörfürdők melletti helyzetése. Második hiány, a kád, iszap, s gőzfürdők nem léte, mellyek azokban itt igen könnyen létesíthetők a források sokasága mellett.

Harmadik hiány, intézetalbeli rendes orvos s rendőri felügyelet nem léte.

Negyedik hiány a Pecze folyásának elhanyagolt rendezése és iszaptóli meg nem tisztítása, mert ez által nyáron az egész vidék ártékony gőzölgéseknek van kitéve.

Ötödik hiány, a fürdő közelébeni kenderáztatás, mert e miatt nyár utóján s ősz elején az iszap felvájása által a levegő kén s szénvizenyléggel fertőztetik meg.

Hatodik hiány, kórház nem léte szegényebb embertársaink használatára.

B.) Felixfürdőben.

Fő hiány a forrás szegénysége, mert a nagy néptömeg miatt lehetetlen a fürdőt tisztán tartani; ezen úgy lehetne segíteni, ha a tükörfürdőbeni fürödés mindenkinek eltiltatnék, s a viz kádakba vezetnék; vagy igen szoros rend tartatnék föl arra, hogy az alsóbb néposztály e fürdőket 24 óra hosszán szakadatlanul ne használja. —

Nógrádmegyében Tarnóczhelység határában találtató óriásnagyságu kövesült fáról és azt környező kőnemekről földisméreti tekintetben.

KUBINYI FERENCZ.

Nógrádmegyében, mellynek kiterjedése Fényes szerint 77¹/₁₀ □. mföldet teszen, földisméreti tekintetben a hegyek- és kőnemeknek több rendbeli képleteire találunk. Éjszak felől Vámosfalutól a Fűrészvölgyön a kriváni *) hegytetőig találtató gránit az ősképlethöz tartozik. Ezen ősképlet csupán helyel helyel fordul elő és a későbbi képletek nevezetesebb tereket foglalnak el. Nagyobb mennyiségben követi az ősképletet a csillám- és zöld pala (Glimmer- und Chlorit-schiefer) szinte a megyének éjszak felőli részein, mellyek a második vagyis az átmenő képlethöz tartoznak. Ezután következik a harmadik képlethöz tartozó mészkő (Flötz-kalk), melly nemcsak a megye éjszaki részén, de déli részein is, jelesül Szendehelyen szemlélni. A megye derekát egykor tűz által idomított kúpalakra fölemelkedett hegyek hasitják, mellyek az azt környező vidéket regényessé teszik s visszaemlékeztetnek a midőn az eféle hegycsúcsokra épült várak, mellyek több romaiaikon láthatók, menedékül szolgáltak. Ezen kúpalaku hegyek tömött minőségű bazaltból állanak, melly egész telepeket, más helyeken részszerint 1¹/₂ öl, leginkább 5 s 6 szegletű 1¹/₂ láb vastagságú oszlopokat, mint Somoskőn, melly kő a földnép által külalakáról Somkőnek neveztetik; — részszerint, mint Terbeléden, legfőlebb 1¹/₂ láb magasságu és 1 láb vastagságu törpe oszlopokat képez. A Medvesen találtató hólyagos bazalt pöfete (Blasiger Basalt) egy a badacsonyi bazalttal. A dara-bazalt (Basalttuff) a füleki hegycsúcsot foglalja el Midőn a zöld porfir (Grünstein porphyr) a tűz által képezett hegyek egyik legmagasabb részét érte el a Karancshegyen, másutt csupán csúcsa törhetett keresztül az azt övező sátorosi vagyis vaskapui szorost idomító kövecses fővenykvőn. A bazaltot több helyen, mint Endréfalván az úgynevezett Tógátnál falidomban összehalmozott mintegy mértföldnyire elnyúló dolerit pótolja ki. A megye déli részét Hevos és Pestmegyék felől szinte a vulcánok tüze hajdani alakjából kivetkőztette strachitkő tömegeket és hegyeket származtatott. Midőn egy részről a tűzhányó hegyek a föld területét előbbeni idomából kivették s üstökös csillagokként időről időre jelentek meg s változásokat okoztak; a vizek istene sem maradt el háromágu szigonyával s a tűzhányó hegyek maradványihoz dara-mészkőből (Grobkalk) álló tömegek- s telepeket fektetett, melly mészkő a párisihoz hasonlít. Amaz ceritheum pictum-, pecten-, perna maxillaris tengeri csigákból áll. Ezen tengeri csigákból álló kőtelepeket alkalmasint azon időben tette le s az érintett ecsegi, bujáci, szöllősi, kozárdi trachit hegyekhez támasztotta az árviz, midőn ezen hegyek a Mátravalegyütt vízzel körülveve a magyarhon duna- s tizza-mellékeit a Vaskapui tenger borította. A délnyugotnak fekvő, trachitkőből álló jenői hegylancz nyugoti tövében az arca diluvii sem marad el. Az eképen olősorolt képletek között nagyobb s kisebb távolságra részszerint hullámosan, részszerint menedékesen viz által halmozott homokos és agyagos apokából (Molasse) álló dombok nyulnak el, mellyek valamelyik időszaki vizözön maradványi. Illynemü domblancz foglalja el

*) Itt nem a Karpatok ismeretes Kriváncsúcsa, hanem Zólyom s Nógrád-megyék határán éjszakra elnyúló hegy értetik.

az Ipoly balpartját Terbelédtől Rap, Kalonda, Tarnócz mellett Litkeig. Az Ipoly mentében elterülő zöldelő kaszálók kiessé teszik e vidéket s kimondhatlan gyönyört okoznak a szemnek; az érintett kopár-dombok azonban elszomorítják a vándort, midőn visszaemlékeztek arra, hogy az önzés dühe a hajdani terepely erdőrengelégeket elpusztítván az utókorra nem ügyelt, s minekutána a föld zsirját kiszította, vadon ős erdők helyett, melyekben mintegy 80. év előtt még őzek és szarvasok legeltek, csupán a gyepföldtől megfosztott, vizmosások által megszagattott, legelőnek is alig használható, szálsként sorvadó s tengő gyalogfenyűket skopár és avas dombokat hagyott. Az érintett kopár dombok legborzasztóbb alakban mutatkoznak Tarnócz helységhez fertály órányi távolságra. A helységtől keletdélnek Lehotapást-völgyön szántóföldek közt menvén, (bal felül az úgynevezett Kalakutya-völgy kelet felé nyúlik el), Fehérhegy-oldal nevű hegyhez érni; innen jobbra délnek vezet az út a Hangácsa-völgyön keresztül a kőmedence-gödörhöz, ezen mélységben, hol számtalan vizmosás pontosul, találtatik a kérdéses óriás nagyságu kövesült fa. Minekelőtte annak leírásához fognánk, szükséges a táj s ott találtató kövek képletéről értekezünk.

A mint már főlebb érintők, a Terbelédtől keletdélnyugotnak elnyuló dombláncz, jelesül Rapon s Mucsinban, fővenykőből áll, mellyben számos tengeri csiga, jelesül peeten találtatik. A mucsini békasó-torlatban (Quarz-breccie) tengeri hal fogai szemléltetők, alkalmasint squalus cornubicuséi; efelék találtatnak a kalondai határban is a nélkül, hogy valamely kövel összeköttetésben lennének, egyes darabokban magánosan. Ugyan a kalondai határban délnek az érintett kőmedence gödör felé fekvő dombokon kövesült fadarabok, némelyek kitünő szépségűek, faopálba általmenők, szemléltetnek. A kőmedence-gödör felett emelkedő dombtetők felső területén békasótorlat-tömegek feküsznek, ezek után következik gyepföld, ezen alul agyagos apoka, melly csillámból, agyagos részekből s tajtékkőből áll, az agyagos apoka réteget fővenykő-torlat követi. A legalsó területet kékes homokkő fejezi be, mellyben szinte csigateknők találtatnak. Ha már az előszámlált kőnemeket és földanyagokat vizsgaszemmel tekintjük, ha továbbá a Terbelédtől Rap, Kalonda, Tarnócz mellett Litkeig elnyuló dombláncz végső pontjain túl szemléltetők pilini Várhegyet, melly dara-mész-kőből áll, sőt a távolabb fekvésű szőlősi, ecsegi, bujági és sásomházi hasonlóan dara-mész-kőből álló hegyek oldalait és képleteit tekintetbe vesszük s hogy több helyen, jelesül Szécsényben, Rapon, Sásomházán elefántfogakra (elephas primigenius) akadhatni, meggondoljuk: lehetetlen azon véleményre nem jőnünk, hogy a Terbelédtől Litkeig terjedő dombláncz valamely időszaki vizözön szüleménye, és így viz által képlett földtérnek (aufgeschwemmes Land) tartathatik. Midőn eképen a neptunismust állítjuk fel képlő erőnek, más részről azonban ha meggondoljuk, hogy az érintett agyagos apokában nagy mennyiségű széné vált növény és fadarab azon kívül tajtékkő-részek találtatnak, lehetetlen a tűz befolyását elmellőznünk, melly az érintett részekre nagy hatással volt, a mire a terbelédi oszlopos bazalt és a karancshelyi zöld porfir mutatnak, mind megannyi tűzhányó hegyek nyilvános maradványai. Ennek előrebocsátása után:

A mi már az érintett óriás nagyságu kövesült fát illeti, mikor 6. évvel ezelőtt a kérdéses tájt s annak kőnemeit vizsgálók, a tarnóczy kőmedence-gödört is szemügyre vettük, a hol is a vizmosásban számtalan egynemű kövesült fadarabra találtunk, mellyek nagyobb kisebb darabokban egymásra haimozva valának; ezekkel átellenben két felől a földből kiálló egyegy nagy darab kövesült fát vevénk észre, a túl fekvő dombra fölmenvén, ki nem magyarázhatjuk, mennyire valánk meglepve, midőn a kövesült fával egy vonalban a fővenykőben 3. ölnyi hosszú, az előbbennel s az érintett kövesült fadarabokkal hasonnemű és színű kövesült fára akadunk: akkor jövénk azon gondolatra, vajon az előbbi nem volt e valaha összeköttetésben eme kövesült fával? E képeni tanakodásunk közepette a velünk volt pásztorok mindinkább erősítették meg hiedelmünkben, azt állítván, hogy ők a vizmosáson elnyuló úgynevezett Gyurtyánkő-lóczán fiatal korukban több ízben keresztül mentek. Azt, hogy az érintett kőlőcza létezett és a kövesült fákkal összeköttetésben volt, Tarnóczon többektől értettük. Ezeket így tapasztalva abban győződünk meg, hogy a kőlőcza egy volt az egy vonalban fekvő darabbal. Bizonyos körülmények miatt további vizsgálatunkkal akkoron felhagytunk; közelebb mult évi oct. 6-kán azonban a kövesült fát a fővenykőből kiastuk, de ennek hossza nem 3. ölet, mint elejénte mutatkozott, hanem 6. ölet teszen. Elejénte korcsolyára szándékoztuk tétetni, azonban midőn helyéből kimozdították, több darabra tört, a leghosszabbik darab 1. öl s 2. láb, a többi 5., 4., 3. láb hosszúságúakra tört. Az első két darabot 11. pár ökörrrel vontattuk ki a mélységből, a többit négy szekeren Losoncra hozattuk, hol kertünkben hársfák árnyékában összeállítva nyugodni fog. Ugyan a mult évben meg akarván tudni az egész fa hosszát, mennyire lehetett, kiastuk az egy darabot, mellynek hossza 9. öl; vékonyabb végének felső területe

3 $\frac{1}{2}$ láb, vastagabb részének átmérője pedig 4. láb, ez ugyan még nincsen egészen kiásva a földből és szemlátomást növekszik vastagságában, alkalmasint a gyökere fog következni. Már ezen 9. öl hosszú kövesült fát és az érintett 7. ölnyi vizmosáson egykor feküdt Gyurtyánkő-lóczát a 6. öles kövesült fához kapcsolván, az eddigi fölfedezés szerint az egész fa hossza tett 132. lábot vagyis 22. ölet; ezen 22. ölbe számítandó leszen azon majdnem 6 láb hosszú darab is, melly a 9 ölessel összeköttetésben volt s jelenleg Csalárban Prónay Ferencz kertében találtatik. A 6 öl hosszúságu vékonyabb a 9 ölesnél, déltől éjszaknak nyúlik el, szemlátomást vastagodik a vizmosáson keresztül heverve. Ezen kövesült fa fővenykőben feküdt, mellynek legfelsőbb rétege falevélynyomatokból állott; e réteg után következett tömött minőségű kékes homokkő, azután a kövesült fa, ennek alsó része vasrészekből álló agyaggal yala beyonva, melly agyagos hártya után vasroszdás főveny találtatott. Ezt, mint a 9 ölesnél, békás-torlat váltja fel, mit kékes homokkő fejez be. A kövesült fának alsó területe gömbölyűségét meglehetősen tartá meg, felső területe az árvizeknek ki levén téve, sokat szenvedett, a fa inkább körkörös (ellipticus), mint gömbölyű alaku, mintha sajtó által laposra szorítottatott volna; iszonyu erőnek kellett e fára hatni, melly még az évszakokat s rétegeket is meglapította; igen szembetűnő, hogy több helyen az eddig fölfedezett kövesült fák, mint p. o. a bujági, sajbai, Libetbányához közel, faopálok illy alakúak. A 9 öles kövesült fának éjszak felé nyuló vastagabb része leginkább agyagos apokakőben fekszik, mellyben, közel a kövesült fához, falevél nyomatok találtatnak; ezek tökéletesebb alakban s több mennyiségben szemléltetők a kövesült fa felett fekvő hegy tulsó oldalában, a mint ezt a jelen példányok bizonyítják. A kövesült fák mostani alakjokban is hajdani falétöket bizonyítják. Szembetűnő a 6 ölesen találtató görcs s az azt környező rétegek összeforrása. Külsője sárgás fehér színű, legkeményebb felső rétege, melly fekete színű, több helyen békasó-violakő (Quarzemethyst) látható, az ereket chalcedon-ereknek tartjuk. Ha a fris törésű darab néhány hetig napon hagyatik, egészen megkékül, elejénte kék s fehér színt vesz magára. A kövesült fa belsejében több üreg találtatik, mellyek cossus ligniperda nevű faféreg világos nyomai, mik békasójegezettel telvék. Belseje igen réteges, a kova anyag nem munkálódhatott egyiránt s a kövesülés az egész tömegre nézve utó nem érhető tökéletességét. A fának belalaka ledőlte előtti odvas létére mutat. Az eképen leirt fa az azon, kivált alsó részén, mellyen feküdt, hosszan tartó párhuzamos rostok és azokba közbeeső harántékos rovatok tölgy vagy cser létét gyaníttatják.

A kövesült fát a selmeczi bányász-academia vegytani segéde Jankovich Benjámín urvegytanilag megvizsgálván s felosztatván, abban ezen alkatrészeket találta:

Békasót	-	-	-	86 00	századrészt
Vizet	-	-	-	9 22	„
Szenet	-	-	-	2 78	„
Agyagföldet	-	-	-	1 32	„
Veres vasacsot	-	-	-	54	„ ezen kívül mész-kőnek

nyomai voltak észrevehetőek, mik nagyobb részét teszik az $\frac{1}{10,000}$ résznek, melly a munka végével hibázott.

A többször érintett kövesült fadarabokon kívül még számtalan kövesült fadarabok találtatnak, mellyek faopálba változnak által, némelyek majdnem hamuvá, mások széné válva, számtalanok elmálott állapotban.

Eddig terjednek az általunk tapasztaltak. Ha hibás véleményünk, szivesen hajtunk fejet s hódolunk annak, ki e részben nézetünknel helyesebbet állítand fel. Fölfedezésünk azonban, kivált ha a fölfedezett kövesült fa nagyságát tekintjük, nem érdektelen s ez oknál fogva óriás nagyságának mertük nevezni. Leonhard szerint (Geologie oder Naturgeschichte der Erde III. B. Stuttgart 1840. 15. — 19. l.) a mansfeldi, thüringi, kurhaszsziai, harzi rézpala-hegyeknek (Kupferschiefer Gebirge) legalsóbb s legidősb érczelen telepeiben (Todt Liegendes) szarukővé (Hornstein) változott egész faderekak, némelyek 30 láb hosszúságúak s egy láb vastagságúak sőt vastagabbak is, némelyek fenállva találtatnak, azon kívül ágak, gyökerek és nagy törzsökök. Nevezetes nagyságúak a thüringi erdőben Kiffhäuserben egy temető romjai alatt fekvő kőbányában találtató kövesült fák. A szászországi, chemnitzi kövesült fákról már Agricola (1528.) tesz említést. A dresdai természetritkaságok gyűjteményében egy chemnitzi kövesült fatörzsököt láttunk, mellynek átmérője több 5 lábna és ugyan olyan magasságu. Találtatnak kövesült fák, kivált pálmafák a csehországi kőszénbányákban, mellyek a prágai nemzeti museumban láthatók. Nevezetes nagyságu az általunk legközelebb Dr. Zipsér András társaságában Boldogkőváralján,

Abaujmegyében fölfedezett fatörzsök, melly ugyan magasságára nézve alig van két láb, de vastagságára nézve 6 láb; ez ugyan sokat szenvedett, kivált közepe, azonban éjszak és kelet felőli oldalai sokkal épebbek. Alkalmasint azon helyen, hol növénykorában egykor diszlott, minékutána a törzsökből elnyuló gyökerek egész a trachit-sziklába hatnak, áll. A tarnóczi kövesült fa honunkra nézve mindenesetre az eddig fölfedezettéknél legnagyobb, Európára s a világ több részeire nézve ha nemis legnagyobb, de minden esetre a legnagyobbak közé számítandó! Ki tudja, ha valjon várakozásunkat nagysága felül nem haladja e, ha tökéletesen a kőből kiásatik, jelenleg a 9 öl hosszúságú földdel terítettük be, nehogy a vandal kezek, mellyek hazánkban, fájdalom! gyakoriak, semmivé tegyék, a mint már annak részét, az úgynevezett kőlőczát semmivé is tették. Kivánatos lenne sőt méltó, ha ezen ritka nagyságú kövesült fa a nemzeti museum számára kivétetvén biztos helyre tétetnék le, mivel attól tarthatni, hogy még valaki a nemzeti museum kertjében vagy más biztos helyen mindenesetre a nemzet tulajdonának tekinthetném. Várva várja orcsnbóli kiszabadíttatását és szabadítót vár, a ki a tudós világ számára megtartsa, mi legcélszerűsáiban sikereltethetnék, ha többen egyesülnének, költséget, türelmet s fáradságot nem kimélve, ezen természeti nagyszerű ritkaságot a nemzet számára biztosítanák. Addig is, míg ez megtörténhetnék, különben is az új fölfedezéseknek, tartományoknak, folyóknak, ásványoknak, növényeknek neveket szoktak adni, szabadjon nekünk is e joggal élnünk s nevezzük: (Petrefactum giganteum Humboldi) Humbold óriás kővültjének.

Gömör vármegye Királyi helységében létező Tengerszem nevű ásványvizes tóru.

Dr DOLESCHÁLL GÁBOR.

A szünnapok alatt Gömörmegyében mulatván, értésemre esett, hogy Putnoktól másfél mértföldnyire, Rozsnyó felé vivő országút mellett fekvő Királyi helységben, igen nevezetes Tengerszem nevű tó létezik; én azonnal az említett tó megsejtelésére siettem.

A falun kívül és Sajó vizén túl fekvő tó körképü átmérőjében mintegy tizenöt öles, tükre az alatta elfolyó Sajóágnál másfél öllel magosabb, mindenfelé elég távol van az ezen tájék meszes, s agyagos hegyeitől, a világ legnevezetesebb Agteleki barlang két mértföldnyire van hozzá. A tó egy csekély malmot hajt, vize ámbár kenderáztatásra fordítatik, elég tiszta, s ott, hol a malomkerékre zuhan, iható, kettős szagot lehet megkülönböztetni rajta, az egyik a kendentől ered, s az ebből kifejlő szén gyúlat-szesz (Gas hydrogenium carbonatum) által okoztatik; a másik a vízből kifejlő gyúló kénsav által (Acidum hydrothionicum) hozatik elő. A víz ize a Parádi kénes vízzel egyenlő, nyílt edényben légerintésnek kitétetve, a benne létező növényi részek rothadó forrása miatt rövid idő alatt igen kelemetlen. A tó mélyisége már a szélén igen tetemes s a benne gázolóknak hónallig ér, közepét, mint a lakosok állítják, eddig a leghosszabb kötéllel sem lehetett megmérni, s innét feneketlennek tartatik. A tó felülete mindig egyarányú, ámbár vize szüntelen a malomra ömlik, télen be nem fagy, ekkor s ködös üdőben erősen gőzöl, felületén bukorékok képeztenek a kifejlő szénsav által. — Vizi bogarak, férgek, halak

nem tanyáznak benne, csak szélein vétetnek észre olykor néhány békák. Mérséklete tölben s borult üdőben nagyobb, Reaumur hőmérőjének 24 fokát nem haladja. A körulte tenyésző növények közt legnagyobb számmal találatik akenderpakócza (eupatorium cannabinum). A víz iszapja igen fekete, sok növényi mészbortványok (incrustationes vegetabilium calcareae) találtnak benne, mellyek, ámbár kővesüléseknek tartatnak, azokhoz még sem számíthatók, minthogy ezek csak a vízben felolvasztott kovag, nem pedig mész által képeztenek a természetben. A malomra ömlő viz a kerékrül oldalvást vétetvén mészgomó kőből (tophus calcareus) álló sziklákat képez, mellyek a víz elgőzölgése által előteremtetve, a növényi boritmányokkal igen dúsak.

A tó korára, azaz első kezdetére a lakosok nem emlékeznek. Hagyomány után állítják, miként a tó egykor egészen kiszáradott, s csak később nyerte vissza vizét. Radéli sebész s a megyei állatorvos urnak (kinék ezen tóval való megösmerkedésem köszönhetem) állítása szerint, ez előtt néhány évvel, kelet felé az agteleki barlang irányzatában, nagyrobajjal süllyedett le egy nagy földtömeg, az ekként képzett mélység, a királyi tóhoz hasonló vízzel töltetett meg, mellynek elgőzölgése után, a hátramaradott mélység betemetetett, s jelenleg többé nem látható. Tekintvén ezen eseményt a tó mélységét, egykori kiszáradását, újontani megteleését, a víz mindég egyforma tükret, annak tetemes mézstartalmát; gyanakodnom szabad, hogy ezen tó föld alatti menetek által az agteleki barlanggal egyesülésben áll. — 1841ben a tó vizének fele hosszabb üdeig igen veres volt s a lakosok, kik alsó-fokú műveltségök szerint a babonára s balvéleményekre mindég készek, ezen tüneményt látván, a tó vizének veres tengerrel való közösködését, rémulve gyanították. Ezen tünemény előbbi állításomat helyesleni látszik, s arra mutat, hogy a földalatti utakon vándorló viz veres agyagból álló földrétegre akadott, s azt felolvasztván, magával a tó medrébe hozta, az említett tüneményt okozván.

Ezen tó vizéről már Kitajbl is emlékezik, Magyarország ásvány vizei leírásában, sőt Marikowszky úrtól, Gömörmegye főorvosától szerencsém volt hallani, hogy ezt boldogult nagy érdemű atya vegytanilag is megvizsgálta. Ámbár tehát e szerint a tárgy nem egészen új, de ösmeretlen sokak előtt, s előadásra érdemes főkép azért, minthogy mind ekkoráig elhanyagoltatva, orvosi czélra nem használtatott.

A víz részint Egerben Adler Gyógyszerészről Keszlerfi Hevesmegye főorvosa jelenlétében, részint itt a szakgyűlésben vegytanilag megkémlelve, következő állományi részekre mutatott. A sóskasav (Acidum oxalicum), melly minden kénszerek közt fegerősebben hat a mészre, tej színűvé változtatá, a vizet. Minthogy a víz szaga gyúló kénsavat árult el, ezt fölfedezendő aleczetsavas olmaccsal (subacetatas plumbsi) hatottam reá, s a víz azonnal két színű lett, felül homályos barna, s itt az ólomkén (sulphuretum plumbi) lebegett, alól hamu színű, s ez szénsavas olmacsbul (carbonas plumbsi) állott. A fojtósavas esüstag olvadéka (solutio nitratis argentici), miután a szénsav a vízből egy két csep fojtósav által elüzetett, barna színű zavarodást okozott, melly ezüstkénbül állván, a folyó huyag (ammonia liquida) által nem változtatott meg. Sósavas sulyag (urias barytae) leválást képezett, jelölül annak, hogy a tóviz kénsavas sókat is foglal magában, még pedig kénsavas kesereget, és szikeget (sulphas magnesiae, et natri). — Ezen utóbbi só a nélkül is foglaltatik majd minden tavi vizekben, de a jelenleg kémlelt vízben szokott mennyiségen túl. — Minthogy a gubicsfestvény semmi változást nem okozott, és a fojtósavas ezüsttag nem olyat, mellybül sósavas sók jelenlétére következtetni lehetne, nyilvános, hogy az említett viz vasat és sósavas sókat magában nem foglal.

A víz állományi részeinek mennyiségét, azok egymáshoz való viszonyát meghatározni, ügyesebb vegytanosokra bizom, mintsem én vagyok.

A tó vizét kénesnek jelentvén ki, Grósz nagyváradí orvos ur, azon kérdést tette előmbé, valljon a víz eredetileg gyúló kénsavas e, vagy talán azt csak a kenderáztatási rothadási forrás folyama alatt nyerte, minthogy állítása szerint, más vizek is tisztátalanul tartatva gyúló kénsavval birnak, melly a vizek kitisztítása után elillan. Azonban, miután tudva van, hogy a növények rothadási forrása által nem gyúló kénsav képeztenek, hanem széngyúlat szesz (hydrogenium carbonatum), melly a tavaknak, kender pocsoljákknak kelemetlen büzt ad, s az egészségre öldöklőleg, s az állatok éltere vesztőleg hat, mint ezt a halak elveszése bizonyítja, olly vizekben, hol kender áztatik, vagy olly tavakban, mellyek igen nádasok, holott a gyúló kénsavas vizek az állati életnek nem ellenségei, mint ezt sok kénes meleg vizek bizonyítják, mellyekben a halak igen nagyra nőnek; miután a gyúló kénsav szesz (Gas hydrogenium sulphuratum) legnagyobb mennyiségben csak az állatok rothadási forrása által képeztenek, mellyek a királyi vízben nem foglaltatnak; miután a pocsolják stavak vizei, azért egyedül, mert növények

rothadnak bennök, megkémltetve gyuló kénsavra nem mutatnak, s végre miután a királyi vízben a gyuló kénsav nemcsak szabadon, hanem mészeggel is összekötte foglaltatik, mint ezt a fojtósavas ezüstág hatása mutatja, nem kételkedhetem arról, hogy ezen víz gyuló kénsavval ne birjon eredetileg. Az egri s más ásványvizekben is elég gáz találtatik, s bennök ruhát is mosatnak, még sem találtatik ez okból gyuló kénsav, mely véleményem szerint leginkább akkor képeztetik, ha a víz földalatti mentében vaskénetbül (Pyrites ferri) álló rétegekre akadván, szétbontatik, s gyulója a kénnel egyesülve gyuló kénsavat képez, (melly utóbbi mentében mézrétegekre jutván, a mésszel egyesül) savítója pedig a vasnak adatik által.

Azon kincsek közé, mellyek a föld felületén fekszenek, s ámbár ösmerve, de mégis megvetetve nem használatnak, tartozik a Királyi víz is; s én úgy vélem, hogy azt nem kenderáztatásra kelene fordítani azon ürügybül, hogy az a Földesurnak negyven mázsa kendervámot jövedelmezzen; hanem hogy miután állományi részei felfogásából a víz gyógyereje kétség kívül van, avval a szenvedő emberiség javára kísérletek tétessenek, s a víz fürdőnek használtassék, mely czélra sok tekintetben több eddig ösmért fürdőknél alkalmasabb lenne mézszősege, gyuló kénsav, s olvasztó erővel bíró sok tartalma miatt, leginkább Gömörmegyére nézve, mely ha a hajnácskői szénsavas vizet kivesszük, a szomszéd Nógrád, Borsod, Heves, megyékkel együtt fürdővizekben vagy szükölködik, vagy illyennel nem bír. Az egri víz ugyanis ásványi tekintetben nagyon alacson fokon áll, gyuló kénsavval nem bír, szénsavas, s Adler egri gyógyszerész ur, ki ezen vizet többször megkémltette, méltán nevezi azt jó tiszta víznek, az eddigi orvosi adatok szerint különféle kórokban használtatva épen nem remekelt. A parádi forrás kénes ugyan, de vízének szüke miatt csak itálnak, nem pedig fürdőnek használható. Én azt hiszem, hogy a Királyi vízben, részint az illető földesurnak, részint Gömör megyének különös érdeke fekszik. Minthogy a tó az agteleki barlanghoz közel van, minden idegen a barlang tömkelegei megnézésére siető Királyit is meglátogatná tavának különössége miatt, s habár egészséges lenne is, a fürdőt már tisztaság végett is használná; s így ha a víz orvosi ereje bebizonyodnék, úgy hiszem hogy a földesurnak nem 40 mázsa kendervámot, hanem több ezereket jövedelmezne. Nyerne az egész vármegye is részint gazdasági tekintetben, minthogy honosai a pénzt nem más megyékben, vagy a külföldön, hanem a megye határai közt költenék el, részint erkölcsi tekintetben, minthogy a különféle megyékbül jövők ösmerkedése, társalkodása, igen nagy fényt lövelne az egész megyére, s a szomszéd megyék lelkes honfiait barátság s egyetértés szent kötelékivel kötné össze.

De hogy ezen eszméletek ne látszassanak álomképnek, mielőtt a víz vegytanilag s orvosilag jobban megvizsgáltatik, s mi előtt az illető földesurnak érdeke legyen az itteni fürdő építésére költséget áldozni, szükség megmutatnom, hogy a víz állományi részeinek tekintetébül, milyen kórokban lehetne hasznos.

A vízzel összekötött gyuló kénsav gyöngéden előmozdítja a külbőr s a tüdő takony hártája elválasztását, azokban a vérkeringést elősegíti, érzékenységeket, melly sokszor csak a vérkeringés akadályai miatt származik, csillapítja. A gyuló kénsav akár szabadon, akár mészeggel összekötte, mindazon kórokban használható, mellyekben a hamanykénat (hepar sulphuris — sulphuretum kalii) eddig babért nyert leginkább akkor ha ezen kórok megrögzöttek, a rendes elválasztások megcsökkenésébül, vagy kimaradásából származtak, és az életműség különös viszonyai miatt, csak lassú orvoslást engednek meg. A gyuló kénsavas vizek, a képző tengéletet korlátozzák, s a visszalépőt hatalmasan mozdítják elő. — Azon kórokhoz, mellyek ezen víz orvosi ereje által legyőzhető lennének, tartoznak e következők:

1). A külbőr sömörös és rühes kütegei. — Én ezen bajok ellen több ízben, csak gyuló kénsavas mosásokat ajánlottam, mellyek a hamanykénat vízbeni felolvadása által készítettetek, s mindég szerencsés voltam a bőr üdült viszketegségét és rühét meggyógyítani. Ezen víz által annál könnyebben sikerülne a gyógyítás, minthogy a méz száritólag, összehúzólag hatna a bőrre.

2). A tüdő takonyhártája üdült lobjai s az innét függő hurut, leginkább az melly a bőrkütegek elnyomása, vagy működésének akadályoztatása után letételeileg fejlődött ki, vagy ha a verőczerrendszer rendetlenségeibül eredett. — A taknyos és az aranyér rendetlenségeibül kifejlendő tüdővész és ezen rendetlenségbül származó vérköpés, nemcsak enyhülést, hanem orvoslást is találhatna ezen vízben.

3). A fehérholyás és az üdült takar, nem annyira a gyuló kénsav által, mint inkább a méz összehúzó ereje által.

4). A mirigyek dugulásai. Valamint a kén, úgy a gyulókénsav is hatalmasan mozdítja elő a vérkeringést a vér visszeres részében, leginkább a végbél ereiben. Azonkívül a közép sók, mint p. o. a kénsavas szikeg és kesereg, mellyek ezen vízben foglaltatnak, a máj elválasztásait elősegítik, sigy nyilvános, hogy az aranyér, epetely (Polycholia) orvoslást nyernének ezen vízben.

5). Az üdült bujasenyv, hol az egyén a higanykészítményeket ki nem állja vagy azokkali visszavétel által higanykórba esett, melly ellen a kénes fürdők mindég hathatós erővel bírnak.

6). A köszvény, melly többnyire máj dugulásokkal, üdült bőrlombokkal, köszvényes fekélyekkel, aranyérral egybe van kötve. Ha a Károlyfürdő leginkább azért hasznos ezen kór ellen, minthogy nagy hévségén kívül, melly már magában a visszalépő tengéletet előmozdítja (mit a köszvényben eszközlteni főjelentés) még sok közepsókkal is bír, miért ne tehetnék azt bár kisebb hatással bíró honi vizeink is.

A kéngyulatsavas méz (hydrothionas calcariae) már a mesterséges fürdőkben is, mellyek kénmészébül készítenek, inak ridegségében, izek meredségében, üdült csúzkban, bőrkütegekben, s a görvényben erejét igen bebizonyította. — Miért ne itt, hol az olly mennyiségben s a természet remek keze által olly tökéletesen föl olvasztva foglaltatik. Ha az ólom üdült mérgezéséknél, nevezetesen az ólmos bélgörcsben (colica saturnina) részint a visszalépő tengéletet, mellyet az ólom összehúzó ereje elfojtott, kell előmozdítani, részint a bélcsatornában leginkább létező ólmot (mint némelkyek felfogják) szétbontani, ezen czélra a kéngyuló sav igen megfelel. Egyébiránt is az ólom által okozott szenvedésekben a kénfürdők igen enyhítők.

A méz hasonló hatással bír az állati életműves testre, mint az égvények, azon különbséggel, hogy azon életműveknek elválasztásait, mellyeket közvetlenül érint, nevezetesen a külbőrnek, s a bélcsatornának, kisebbiti, s ezen tulajdon legalább a szénsavas mézreg illik. Egyébiránt valamint az égvények, úgy a méz is fölvetettve a nyirkedényekbe ámbár kisebb erővel, de hasonló hatással mozdítja elő a visszalépő tengéletet (metamorphosis regrediens), s ha hasonlatosságot tenni szabad hamag a dárdanyhoz, mézreg a horganyhoz, súlyag a higanyhoz hasonlítható erejére nézve. A sósavas mézreg már régen használta külsőleg, s belsőleg a görvényben nagy sikerrel. Igaz ugyan hogy a mézreg készítmények rendes adagban a külbőr s takonyhárták elválasztásait kisebbitik, de épen ezen tulajdonság sokszor kívánatos. Így p. o. ha a görvény fekélyekkel, s gyakori hasmenéssel, a tüdők, shúgyat választó életművek takonyhártájának bő elválasztásaival van szövetkezve. Be van az bizonyítva, miszerint az üdült hasmenésekben, külbőri fekélyekben, taknyos tüdővészekben, fehérholyásban, görvényes szemlombokban, a húgyhólyag s vesék üdült takarában, mellybül a kőkór (Lythiasis) olly gyakran ered, a mézreg igen nagy ereje van.

Ezeket összevéve, nem kételkedem arról, hogy a Királyi tó vize, mint kénes s igen gazdag mézregtartalmú a legnagyobb figyelmet megérdemli, annál inkább, minthogy a Sajóvíz tőszomszédsága miatt ezen helyen egyszersmind hideg fürdőket is lehetne állítani, mellyek magokban, vagy a tóvíz használata után üdvösek lehetnének, s így ezen tekintetben sem kellene szorúlni Honfiainknak Priesnitz zuhanyaira, hova őket csak az előítélet vezérli.

Szalamiasó (Salmiak) készítéséről Magyarországban.

JURENÁK JÓZSEF.

A Szalamiasó igen bőven használtván föl a gyógyászatban, festőktől s a t. olly nagy fontosságu tárgy lett, hogy igen föltűnőnek kell lennie, midőn nálunk olly csekély figyelem fordítottatik reá, főleg midőn előlegesen is nagy valószínűséggel elmondhatni, hogy ezen czikk természetese igen nyereséges vállalat lenne. A most főnálló gyárak készítménye épen nem fődözi a czikk fölhasználtságát, — nagy mennyiség hozatik be Angliából, és ára emelkedik, vagy legalább szilárdon áll.

Legczélszerűbb mód szalamiasó készítésére kétség kívül az, melly e czikket húgyból állítja elő. E módot követik a nuszdorfi gyárban Bécs mellett, és itt Pesten is, mint nagy városok közelében mindent, a leghasználhatóbb mód lenne. Minthogy azonban az ilyen gyár fölállítása nagy töképenzt kíván, s a kezelés benne nagyon szövevényes, nem remélhető, hogy egyhamar létre jöjjön nálunk; ezen okból czélszerű és hasznosnak találtam, közzétenni egy kísérletemet, melly a legegyszerűbb módon történt, és elég jó sikerrel koszorúztatott. Ez a legrégebb, Egyiptomban is divatozó mód, melly Európában sehol nem alkalmaztatik, s Magyarországon még meg sem kísértették, noha talán épen Magyarország volna minden európai országok között arra legalkalmasabb.

Noha a régi egyiptomiak ezen módszere általánosan ismeretes, még sem tartom fölöslegesnek azt néhány szóval leírni. —

Szalamiasót eredetileg csak Egyiptomban gyártottak. Fő anyagszerűl a teve és más állatok gyanéja, melly ott tüzelő gyanánt használtatik, de még inkább kéményekből gyűjtött korom, használtattak. Ezzel golyóidomú, mintegy lábnyi átmérőjű üvegedények töltettek meg, egy pár hüvelk hijával, kemenczébe tétettek, s lassankint növekedő hévség alá bocsátattak. Harmadnapon be volt végezve a művelet, s az edény eltörtvén annak felső része 2—3" vastag féltékés darabokkal fedve találtatott; 26 rész korom illy módon 6 rész szalamiasót ada. —

Általánosan tudva van, mikép hazánk sok részében, nevezetesen a sik, homokos, és fában szegény Tiszai tájékokon, tüzelő hiánya miatt, marhaganéj, az úgynevezett tőzeg használtatik tüzelésre; az e módon nyert kéménykorom pedig, mint haszontalan tárgy eldobatik. — Chaptal Franciaországban hasonló korombul, mellyet t. i. marha és lóganéj elégetése által nyert, szalamiasót iparkodott kapni. Két font korombul csakugyan kapott is nyolcz lat szalamiasót. Mindazáltal azt állítja ő, hogy csak a téli hónapokban nyert ganéj használható e só készítésére, minthogy a többi évrészekbeli, semmi szalamiasót nem foglal magában. Gren is tön kísérleteket e tárgyban, de nem sikerült neki barmaink ganéjának kormából szalamiasót nyerni. —

Hogy e tekintetből én is kísérleteket tehessek, szereztem magamnak néhány fontnyi ilyen koromot Csongrád megyéből, hol többnyire ugyan tőzeget égetnek, de szalmát, kukoricza szárt és venyigét is. A korom fekete barna színű volt, és elég nehéz; kisé megnedvesítve és égettmésszel összekeverve, azonnal félreismerhetlenül hűgysós és egyszersmind igen kelemetlen átható kozmás szag fejtett ki. — Üvegedényben épen nem akart a fölszállongás sikerülni, mert minden vigyázat daczára sem állotta ki az üveg a meleget, melly szükséges vala, hogy az egész tömeg eléggé áthevüljön. Ha a szalamiasót nagyban akarnók gyártani, ezen üvegbeli fölszállongtatás már azért is elvetendő volna, mivel mellette egy nem egészen becstelen melléktermény veszendőbe menne. —

Egy vasgöreb teljesen megfelelt a czélnak. A pótlékesőn által tág üvegballonba vezetett gőzök tömegesen fejlődtek ki, és mint szép jegőczék rakodtak le a falakra, míg a fenéken feketebarna és sűrű higadék gyült össze. A kifejlődött párák és össze nem sűrűdött gőzök Woulfféle palaczkban vizen vezettetve át, azaz elsőbök egy hosszú vékonyra kivont üvegcsőn át elszáltk. Az előtolakodó gáz fehér fényes lánggal égett és legnagyobb részt szengyulany gázbul állott.

A művet végeztével kiviláglott, hogy a párologványnak legkisebb része állott szalamiasóból; a sokkal nagyobb rész szénsavanyos amonia vala. Ugy látszik hogy a különbség, melly az Egyiptomiak szállongtatásának, és a mostan leírtnak terményei között mutatkozik, nem állandó és elkerülhetetlen, hanem inkább csak esetleges. Noha nem tagadható, hogy az Egyiptom sós földén bőven termő Salicorniák Chenopodiumok és más sótartalmú növények, mellyeket az állatok nagyon örömet esznek, a szalamiasóhoz szükséges sósavat bőven adhatják; de azt sem szabad figyelem nélkül hagynunk, hogy a helyett országunkban gyakran adatik konyhasó a marháknak, melly szinte a szalamiasó képzését volna kötelessé előmozdítani. — Sokkal valószínűbb az, hogy midőn a korom levakartatott a kürtőből, vakolat is keveredhetett a korom közé, valamint mikor a tüzhelyen összesöpörtették, hamu jöhetett össze. Első esetben a mész, második esetben a hamuzsir oldólag hatottak a párologtatás alkalmával a szalamiasóra. Mint e vélemény támaszát nem lehet mellőznünk, hogy a korom maga legcsekélyebb hűgysós szagát nem mutatta. A szénsavas amonia hihetőleg, szállékonysága miatt alig rakodnék le olly bőven a meleg, s hűvlevő folyamtul érintett kürtőkben, mint a sokkal kevesebb szállékony szalamiasó. —

Az üvegedény oldalain csüggő jegőczék szalamiasó voltak, barna színűek és erős kozmás szaguk. A fölfogó edény fenekén sűrű, fekete barna, igen nagyon amonia és kozmás szagu higadék volt. Sósavas viz töltetvén hozzá, azonnal kétréteg számozott, sárga, igen sűrűdött szalamiasó olvadék, és kátrányféle sűrű olaj. Mtután a higadék sósavval saturáltaték, átszivárogtaték, és jegezteték, sárga jegőczéket ada igen kitűnő kozmás szaggal. Újrajegeztés és szénnel tisztítás által mindazáltal könnyen lettek legalább szintolly szépek és tiszták, mint a kereskedésben forgó legszebb szalamiasó. Maradék gyanánt a görebben olly finom és gyöngéd szén marad hátra, hogy ez az igen alkalmazott frankfurti szént (Frankfurter Schwartz) bizonyosan pótolhatja.

Arra, hogy ezen kísérletet nagyban tettem volna, hibázott az anyagszer, a korom. Igen kívánatos volna, hogy e tárgyat olly emberek vizsgálnák meg, kik az anyagot kéznél kapják; nem ellenkezik a hihetőséggel, hogy illy módon szép fontosságu iparágra tehetnénk szert, és jövendőben nem veszne el évenként sok mázsányi illy korom használatlanul, melly nem csekély mennyiségben bir egy olly alkotó részt, mellynek mázsája akármilyen minőségben is 50 pengő forintot eladható.

Reflexiones oeconomicae circa Xanthium spinosum.

Dr. GEORGIUS STREIM.

Universa corpora naturae in usum generis humani convertere summus oeconomiae latissimo sensu sumtae scopus, ac proin scientia naturae princeps eius fons est; hoc ex fundamento illa corpora necessario hominis attentionem prae aliis excitarunt, quorum qualitates basim existentiae suae physicam praebent, scilicet nutrimenta et medicamenta, ac ideo horum culturam antiquissimo tempore coeptam, omnique ingenii cum alacritate continuatam docet historia et observatio quoditiana nationum in primo culturae limine constitutarum, serius accesserunt corpora ulteriori scopo individuali, locali aut sociali respondentia nempe vestimenta ac tandem delectamenta.

Haec, quae immediatum homini emolumentum praebent, omnino principalem ejus reflexionem merentur; interim — cum natura benigna in admirabili sua consequentia nil producat, quod penitus cognitum non posset in usum directum vel indirectum generis humani converti — attentione haud indigna mihi videntur etiam illa objecta naturalia, quae culturae priorum obices ponunt, aut qualitate nefors perniciose homini, animantibus atque in genere oeconomiae et fini sociali quoquomodo periculosa vel damnosa evadunt; duplici quidem ex incidenti, illo nempe ut cognitis undique eorum dotibus et qualitatibus eruatur 1-o modus tutissimus atque commodissimus similia naturae producta restringendi aut tollendi. 2-o Corporum sibi relictorum qualitates noxias in humano generi utiles transformandi, sicque uni-

versa naturae producta tandem homini tributaria reddendi. — In horum illustrationem pauca exempla adferre juvabit, et quidem e classe venenatorum: *Hyoscyamus* medicamentum insignis virtutis praebet, *Solanum tuberosum* recentiori aevo in summi momenti productum rationalis oeconomiae conversum habetur; e serie demum plantarum spinis molestiarum *Dipsacus* et *Carthamus* egregie respondent fini technico, non secus genus *Carduorum* vi medicata laudatur ut *carduus benedictus* ab insigni virtute roborante medicis notissimus, imo *carduorum* ubique obviatorum pappi instar fomenti sicci adhibiti, insigne sistunt remedium domesticum ad resolvendas inflammationes erysipelatosas praeprimis oculorum, quo *gossypium* exoticum hoc obtutu superfluum redditur, quemadmodum observationes a medio seculo factae viri de patria meritissimi ac de peste Sirmiensi notissimi Physici Andreae olim Buday, et propriae ultra decennium continuatae docuere.

Ex hoc principio attentionem naturae scrutatorum in plantam recentiori tempore per patriam rapide disseminatam scilicet *Xanthium annuum* Linnaei, hungaris tövis csimpaj compellatam dirigere duxi, paucis historiam propagationis, extensionem, dispositiones adversus ejus periculosum incrementum atque usum nefors capiendum adumbraturus.

Xanthium spinosum in comitatu Sirmiensi anno 1843 observari coepit, ubi in 3 Possessionibus juxta viam publicam ac in pascuo jam singillative jam cumulativum crescens occurrit, a quo tempore tanta coepit incrementa, ut nunc per totum Comitatum vias, trituratoria, pascua, imo hinc inde agros occupet atque a Junio usque nives cadentes in cumulo crescens, ramosissima, aculeis tricuspидatis fere pollicem longis munita dumtaxat 3—5 pedes altum impermeabile efficiat et plura centena jugera terrae fertilissima inusuabilia reddat. Caeterum haec planta praeter Sirmium in confinio militari slavonico, comitatibus Verőcze et Pozsega usque Croatiae imo juxta tractum Danubii per Baranya usque comitatum Tolnensem in viis occurrit, non secus in Banatu, comitatu Baesiensi ac Pesthiensi, ubi ante 10—12 annos necdum exstiterat, circa Nádudvar et Pesthinum, denique, uti recentissime intellexi, ad Debreczinum videri potest.

Origo hujus plantae ex Albania et Rumelia derivandae, quo majalium greges, quorum setis capulae uncinatae firmiter adhaerent ad Serbiam et inde ad nostras provincias adlata habetur; nam illas plagas potissimum obsidet, per quae majalia ex Turcia propellantur, in reliquo lanuae ovium pari ratione adhaeret, proin et per has disseminari contingit.

Detrimentum exinde imminens evitaturus comitatus Sirmiensi iteratis determinationibus usque annum 1826 hujus exstirpationem tempore respectu plantae maxime idoneo, nempe inflorescentiae quod in caniculares dies incidit, per colonos assidue fieri jussit, imo facta remonstracione eodem anno resolutionem altiore exoperatus est, ut vicinae quoque jurisdictiones pari energia exstirpationem ac combustionem hujus plantae in suis gremiis disponant; interim effectus adusque tam parum respondit expectationi, ut planta in dies majus terrenum occupet vel maxime ideo, quod ejus exstirpacio tempore ferventissimorum laborum ruralium fieri deberet, adeoque facile hinc inde negligenter peragatur, porro exstirpacio nullum immediatum colonis adferat lucrum, denique per greges majalium continuo novitus adferatur.

Ut igitur effectu optato industriae noxium *Xanthium* in solo fertili exstirpari, aut in usum nefors quempiam technicum vel medicum converti possit, exhibeo cineres et plantam siccam recentem collectam sine instituendi per sectionis chemicae membrum quodpiam analyseos chemicae adaequatae.

Usus oeconomicus plantae hujus de praesenti, in quantum nobis cognitus esset, unicus is nefors fieri posset, ut quoniam in sabulosis etiam vivide multiplicetur, plagae sabulosae comitatus Baesiensis, Pesthiensis, Cumaniae, aliarumque provinciarum autumnum cum illa insemmentur, quatenus fixo tandem sabulo mobili planta annua caule putrescente humum efformet, et pro robinia pseudo — accacia aut aliis nefors subseque insemmentis plantis oeconomicis fundus qualificaretur, atque taliter ante omnia defectui lignorum in his provinciis occurri possit.

Béfejező beszéd.

KUBINYI ÁGOSTON.

Tekintetes és nagy érdemű orvosi és természetvizsgáló közönség!

E szerint fontos és nagy hasznú természetvizsgáló gyűléseinket ez évre szerencsésen béfejeztük; tapasztaltuk ezek folyamata alatt, mennyit tehet a magyar szorgalom, jóakarata, s tiszta szándék mellett. Még csak zsengejében láttuk gyűléseinket, már is milly szíves munkásság és szép tudomány tanui vállánk. Engedje a roppant természet Ura, hogy azon tűz, melly tudományunk iránt kebleinket áthatotta, még késő unokáinkban is örök időkhig lángoljon, s ennek édes hazánk hasznos gyümölcsét vehesse.

Nincsen egyéb hátra, hanem hogy azon határtalan kegyökért, mellyel irántunk, mint megválasztott tisztviselőik iránt viseltetni méltóztattak, hálás köszönetünket nyilvánítsuk, s ha talán becses várakozásuknak egészen, bár minden tehetségünket arra kívántuk fordítani, meg nem felelhettünk, bizván nagy lelkűségökben, engedelmet nyerni reménylünk.

Függelék.

Magyar orvosok és természetvizsgálók nagy gyűlése alapszabályai.

Czéla ezen gyűlésnek személyes ösmeretség, orvosi és természettani ösmeretek, tapasztalatok s új találmányok, mennyiben lehetséges, élőszo általi rövid közlése és terjesztése, sőt a gyűlések helyének változtatásával a hazai vidékek helybeli ösmértetése is.

Minden évben tartatik egy gyűlés, azonban minden következő gyűlésnek helyét, melly hazánk majd eme majd ama népesebb, vagy főbb iskolával s jelesebb intézetekkel, nemkülönben kitűnő természettani ritkaságokkal díszlő városa lehet, mindenkor az utolsó gyűlés határozandja meg.

A gyűlésre megjelent minden tag, a határidő előtti három nap alatt magát az e végre megválasztandó ügyvivőnél, ki egyszersmind alelnök egy személyben, s titoknoknál személyesen beirván, beletpti jegyet kap.

A szinte előre megválasztott elnök a kitűzött napon megnyitván az ülést, a jelenlévők nevei úgy az alapszabályok is fölolvastatnak, s a mult gyűlés olta talán elhunyt nevezetesebb magyar orvosok és természetvizsgálók fölött emlékbeszédek tartatnak.

A külön tudomány-ágakkal foglalatkoskodó tagok iránti tekintetből külön osztályok rendeltetnek, ugymint: (az orvosok és sebészek; — physikusok, geographusok és astronomusok; — mineralogusok, geognosticusok, chemicusok és pharmaceuták; — zoologusok, physiologusok és botanicusok; — végre a veterinariusok és oeconomusok) részére; magában értetődven, hogy a résztvevő tagok számához és minőségökhöz képest ezen osztályokat szaporítani vagy kevesíteni is szabad leszen.

PESTEN, 1842.
NYOMT. TRATTNER-KÁROLYI BETŪIVEL,
URI UTCZA 453dik SZÁM ALATT.

LIBRARY OF THE
HUNGARIAN NATIONAL MUSEUM
BUDAPEST